

Geir Aas og Tore Andersen

MISHANDLINGbestemmelsen

En evaluering av loven mot
mishandling i nære relasjoner jf.

Strl. § 219 (§ 282/283)

Geir Aas og Tore Andersen

MISHANDLINGSbestemmelsen

En evaluering av loven mot
mishandling i nære relasjoner jf.

Strl. § 219 (§ 282/283)

© Politihøgskolen, Oslo 2017

PHS Forskning 2017: 1

ISBN 978-82-7808-122-8 (trykt utgave)

ISBN 978-82-7808-123-5 (elektronisk utgave)

ISSN 0807-1721

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Alle henvendelser kan rettes til:

Politihøgskolen

Forskningsavdelingen

Slemdalsvn. 5

Postboks 5027, Majorstuen

0301 Oslo

www.phs.no

Omslag: Eileen Schreiner Berglie

Sats og layout: Eileen Schreiner Berglie

Trykk: Wittusen & Jensen

FORORD

Denne studien er forankret i Regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017 *Et liv uten vold* (tiltak 30), og oppdraget er skissert med følgende ordlyd: «Bruken av straffelovens § 219 skal evalueres. Oppdraget skal gis i tildelingsbrev til Politidirektoratet for 2014 og skal gjennomføres av Politihøgskolen» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013, s. 25).

Denne rapporten representerer for øvrig den fjerde større studien av politiets arbeid med vold i nære relasjoner utført av prosjektleder (Geir Aas, førsteamanuensis ved Politihøgskolen). I 2009 ble en doktorgradsavhandling om hvordan politipatruljene i Oslo håndterer nødmeldinger om familievold publisert (Aas, 2009). I 2014 ble boken *Politiet og familievolden* utgitt av Universitetsforlaget. Denne studien tok utgangspunkt i voldsutsattes møte med politiet. Da var det voldsutsatte kvinner på krisesentre rundt i landet og deres erfaringer med politi og rettsvesen, som ble satt i sentrum (Aas, 2014). I 2015 publiserte Aas rapporten *Overgrep mot eldre i nære relasjoner og politiets rolle*. Tore Andersen, tidligere politiadvokat og nå høgskolelektor ved Politihøgskolen, har skrevet den juridiske plattformen for de tre hovedkapitlene i rapporten. Andersen har arbeidet med mishandlingsbestemmelsen i sin påtalepraksis, og har i tillegg beskrevet den i en internpublisert artikkel for politihøgskolestudentene.

Tusen takk til dere politietterforskere som har stilt opp som informanter og formidlet deres verdifulle praktiske erfaringer i arbeidet med mishandlingsbestemmelsen. Det samme gjelder dere i påtalemyndigheten og domstolen (og i tillegg en bistandsadvokat). Tusen takk til Cecilie Lynum som har gitt svært verdifulle bidrag ved å gjennomføre flere av intervjuene i denne studien. Mange takk også til Steinar Fredriksen som har bidratt betydningsfullt i den juridiske delen av studien, og til Karin Henriksen Glasø som har gjennomlest hele materialet og gitt oss nyttige innspill. Det har dessuten

vært nyttig å møte andre forskere som også arbeider med forskningsprosjekter tilknyttet straffelovens § 219 (Takk til dere Elisiv Bakketeig, Jane Dullum og Anja Bredal på NOVA og Reid Jone Stene på SSB). Takk også til Cathrine Stensbak Haug i Politidirektoratet for nyttig bistand i PAL-STRA-SAK-systemet. Biblioteket ved Politihøgskolen er som alltid svært gode støttespillere i vår politiforskning. Spesielt takk til deg Camilla Pellegrini denne gangen.

ABSTRACT

During the past decade the criminal law against repeated and severe domestic violence has been actively enforced in Norway. This study will evaluate police practice of this law (Paragraph 219 under the Penal Code of 1902, paragraph 282/283 according to the Penal Code of 2005). Special trained police officers and others working within law enforcement, such as prosecutors and judges, have participated as informants in this study. They have answered questions about what challenges and dilemmas this legal provision offers. The challenges appear at two levels: The law against repeated and severe domestic abuse requires a significant amount of police resources that involves hard prioritizing. Furthermore, what kind of actions should be highlighted in a domestic abuse investigation is another issue as there is no clear definition of 'abuse'. It is insufficient to merely read the legal text in order to grasp what it criminalizes – one also has to research the legal sources. The Supreme Court has decided that in order to apply this law a regime of control and violence must be evident within the close relationship. In identifying such a regime, the police must not only pay attention to the specific incidents of physical violence, but also focus on what happens in between these events. The totality and complexity of domestic abuse including the psychological violence involved is of major importance with regard to how the law against repeated and severe domestic abuse is enforced.

INNHold

FORORD	3
ABSTRACT	5
INNLEDNING	9
Hva skal vi kalle mishandlingsbestemmelsen?	9
Studiens problemstillinger	11
Tidligere evalueringer	11
Avgrensning og oppbygging av rapporten	12
DATAGRUNNLAG OG METODE	13
Tre metodiske innfallsvinkler	13
Fokusgruppeintervjuer	13
Juridisk metode	15
Søk i politisystemet PAL-STRASAK	16
HELHETEN OG KOMPLEKSITETEN I MISHANDLINGSFORHOLD	17
Bakgrunnen for dagens bestemmelse om mishandling i nære relasjoner	17
Kort oversikt over systematikken	20
En kompleks og utfordrende bestemmelse	21
Hvordan fanger politiet helheten og kompleksiteten?	23
Helheten og kompleksiteten vs. fokus på det konkrete	29
Straffesaksarbeidet sett fra fornærmedes perspektiv	32
Ikke hele helheten fanges inn av politiet?	33
Ivaretagelse, sosialarbeider- og terapeutrollen	35
Saksmengden, knappe ressurser og belastende politiarbeid	37
VOLDSREGIME	43
Alvorlig eller gjentatt mishandling	43
Nærmere om innholdet i «gjentatt mishandling»	43
Intim terror	47
Informantenes bilder av volds- og kontrollregimer	49
Legemskrenkelses eller voldsregime?	52

PSYKISK VOLD	57
Psykisk vold som kjerneinnholdet i handlingsalternativet «andre krenkelser»	57
Lovforarbeidenes divergerende oppfatninger, og enkelte høringsinstanser betenkeligheter mot straffansvar for psykisk vold	57
Hva er psykisk vold rettslig sett?	60
Barns særlige strafferettslige vern mot psykisk vold	61
Et par synspunkter de lege ferenda	67
Hva sier samfunnsforskningen om psykisk vold?	68
Psykisk vold i det politiregistrerte materialet	73
Hvordan fremtrer den psykiske volden for politiet?	75
Hvordan fanger politiet opp den psykiske volden?	79
Grenser for det straffbare	81
Bevisbildet i psykisk vold	84
Psykisk vold mot sårbare grupper	86
ANDRE ASPEKTER AV ANVENDELSEN AV § 219	91
Bevisbildet generelt i § 219-sakene	91
Saksavgjørelser: oppklaring og henleggelse	99
Saksbehandlingstiden	104
Prioritering av § 219	110
Minoritetsperspektivet	111
Politiets to-sporete arbeid	117
VURDERINGER AV POLITIETS ARBEID MED § 219-SAKENE	121
OPPSUMMERINGER OG KONKLUSJONER	127
Innledning	127
Politiets innhenting av helheten og kompleksiteten i mishandlingsrelasjoner	127
Volds- og trusselregime?	129
Psykisk vold	131
Andre aspekter av arbeidet med § 219	134
Studiens problemstillinger	137
LITTERATURLISTE	139

INNLEDNING

Hva skal vi kalle mishandlingsbestemmelsen?

Straffeloven har siden vedtakelsen av 1902-loven hatt en egen bestemmelse om krenkelser i familieforhold, § 219 – den såkalte mishandlingsbestemmelsen. Bestemmelsen ble fullstendig revidert i 2005.¹ I den nye straffeloven av 2005 finnes de tilsvarende bestemmelsene i §§ 282 og 283. Det er få realitetsforskjeller mellom ny og gammel straffelov når det gjelder mishandlingsbestemmelsen – med unntak av økt straffnivå. Det finnes foreløpig lite tallmateriale og juridisk litteratur knyttet til de nye paragrafene (Matningsdal, 2010, s. 152-160; Sæther, 2016, s. 526-548). Vi kommer til å bruke § 219 (den gamle paragrafen) som en gjennomgående betegnelse i denne rapporten. Helt enkelt fordi studien startet da § 219 fortsatt var gjeldene og informantene våre har snakket om § 219. I de delene av rapporten som behandler bestemmelsens rettslige innhold, forholder vi oss likevel til straffeloven §§ 282 og 283, da det er disse bestemmelsene som gjelder nå og i fremtiden. For ordens skyld lyder straffeloven § 219 slik:

---

¹ Endringslov av 21. desember 2005 nr. 131.

§ 219. Den som ved å true, tvinge, begrense bevegelsesfriheten til, utøve vold mot eller på annen måte krenke, grovt eller gjentatt mishandler

- a) sin tidligere eller nåværende ektefelle eller samboer,
- b) sin eller tidligere eller nåværende ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje,
- c) sin slektning i rett oppstigende linje,
- d) noen i sin husstand, eller
- e) noen i sin omsorg straffes med fengsel inntil 4 år.

Dersom mishandlingen er grov eller fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse, er straffen fengsel inntil 6 år. Ved avgjørelsen av om mishandlingen er grov, skal det særlig legges vekt på om den har vart over lang tid og om det foreligger forhold som nevnt i § 232.

Medvirkning straffes på samme måte.

Endret ved lover 21 des 2005 nr. 131 (ikr. 1 jan 2006 iflg. res. 21 des 2005 nr. 1580), 25 juni 2010 nr. 46, 24 juni 2011 nr. 32.

Straffeloven §§ 282 og 283 har nokså likelydende ordlyd:

§ 282. Mishandling i nære relasjoner

Med fengsel inntil 6 år straffes den som ved trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser, alvorlig eller gjentatt mishandler

- a) sin nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer,
- b) sin eller nåværende eller tidligere ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje,
- c) sin slektning i rett oppstigende linje,
- d) noen i sin husstand, eller
- e) noen i sin omsorg

Tilføyd ved lov 19 juni 2009 nr. 74, endret ved lover 25 juni 2010 nr. 46, 24 juni 2011 nr. 32.

§ 283. Grov mishandling i nære relasjoner

Grov mishandling i nære relasjoner straffes med fengsel inntil 15 år. Ved avgjørelsen av om mishandlingen er grov skal det særlig legges vekt på om den har hatt til følge betydelig skade eller død, og for øvrig

- a) dens varighet,
- b) om den er utført på en særlig smertefull måte, eller har hatt til følge betydelig smerte, eller
- c) om den er begått mot en forsvarsløs person.

Tilføyd ved lov 19 juni 2009 nr. 74.

Studiens problemstillinger

Dette prosjektet tar sikte på å besvare følgende hovedproblemstilling: **I hvilken grad er det et samsvar mellom myndighetenes forventninger til straffelovens § 219 og politiets praktisering av denne bestemmelsen?**

Problemstillingen vil bli belyst gjennom et sett av underproblemstillinger:

- Hvordan evner politiet å fange opp psykisk vold/mishandling og helheten og kompleksiteten i mishandlingsforhold? (Har reservasjonene fra høringsrunden angående kriminalisering av psykisk mishandling vist seg reelle?)
- Hvordan forstår og praktiserer politiet kravet fra Høyesterett om at det skal foreligge et 'voldsregime' for anvendelsen av strl. § 219?
- På hvilke måter trekker politiet grensen mellom strl. § 219 og de andre relevante straffebestemmelsene i sitt arbeid med familievold?
- Kan det sies å være et over- eller underbruk av bestemmelsen?
- Hva kan gjøres for å redusere henleggelsene og saksbehandlingstiden?

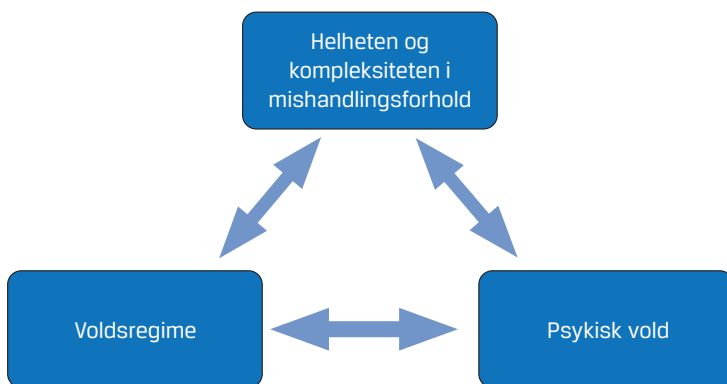
Tidligere evalueringer

Politiets arbeid med vold i nære relasjoner er på oppdrag fra politimyndighetene evaluert tidligere i tråd med den forrige handlingsplanen (Regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008-2011). Den evalueringen ble til slutt publisert av Universitetsforlaget under tittelen *Politiet og familievolden* (Aas, 2014). Her var ikke strl. § 219 det primære siktemålet, men hele polititjenesten ift. familievold. Likevel tok denne evalueringen for seg flere sider av § 219, som voldsutsattes erfaringer med straffesaksprosessen, bruken av § 219 ift. de andre voldsbestemmelsene når det gjelder familievold, omfanget av anmeldelser etter § 219, politiadvokatenes anvendelse av § 219, saksavgjørelser ift. § 219 (dvs. oppklaringsprosent, tiltaler og henleggelsesgrunner), mulige årsaker til høye henleggelsestall, politiadvokatenes vurderinger av bevisbildet, saksbehandlingstid for § 219-sakene og begrunnelser for lang saksbehandlingstid. Flere av disse spørsmålene vil være sentrale også i denne

evalueringen, men nå på en dypere og mer helhetlig måte. Den forrige evalueringen vil imidlertid bli brukt som et bakteppe for denne evalueringen.

Avgrensing og oppbygging av rapporten

Analysen av datamaterialet sentrerer rundt følgende tre fundamentale dimensjoner av mishandlingsbestemmelsen:

Disse dimensjonene av § 219 kan bare anvendes til analytisk bruk – i virkeligheten er de i stor grad innvevd i hverandre. Helheten og kompleksiteten i et mishandlingsforhold dreier seg nettopp om at det foreligger et volds- og kontrollregime. Psykisk vold er en ufravikelig del av et voldelig regime, der hele livssituasjonen blir preget av dette destruktive mønsteret. Likevel vil disse tre dimensjonene bli behandlet hver for seg og etter sin egenart. Vi fant det naturlig å fremstille en forståelse av helheten og kompleksiteten først, for så å gå over til å fokusere på volds- og kontrollregimer og deretter behandle den psykiske volden. Disse tre kapitlene vil bli introdusert med en gjennomgang av både forarbeidene og rettspraksis knyttet til mishandlingsbestemmelsen. Rapporten vil mot slutten ta opp andre viktige sider av arbeidet med denne bestemmelsen, som bl.a. saksavgjørelser og hen leggesproblematikk, saksbehandlingstid, minoritetsaspektet i § 219 og til slutt de øvrige rettsaktørenes vurderinger av politiarbeidet.

DATAGRUNNLAG OG METODE

Tre metodiske innfallsvinkler

De metodiske tilnærmingene i dette prosjektet består av tre innfallsvinkler til å dokumentere politiets arbeid med mishandlingsbestemmelsen:

1. Fokusgruppeintervjuer
2. Juridisk metode
3. Søk i politiets analysesystem (PAL-STRASAK)

Fokusgruppeintervjuer

Fokusgruppeintervjuene består av i alt 43 informanter i følgende to hovedgrupper:

POLITIETTERFORSKERE (23 informanter)	ØVRIGE RETTSAKTØRER (20 informanter)
<p>23 etterforskere i 5 gruppeintervjuer i 5 ulike politidistrikt (før ny inndeling av landets politidistrikter fra 1. januar 2016)</p>	<p>Påtalemyndigheten: 7 informanter (4 statsadvokater, 3 politiadvokater i 3 intervjuer (både gruppevis og individuelt) i 3 statsadvokatregioner</p> <p>Domstolen: 12 tingrettsdommere i 3 intervjuer (både gruppevis og individuelt) i 3 tingrettskretser</p> <p>Bistandsadvokater: 1 bistandsadvokat</p>

Politietterforskerne utgjør den største hovedgruppen blant informantene, og dette er etterforskere som til daglig jobber med mishandlingsbestemmelsen. Disse etterforskerne er i spesialiserte stillinger for håndteringen av familievold. De fleste av dem jobber i team der de hovedsakelig får jobbe utelukkende med dette saksfeltet. Slik får de mengdetrening og bred erfaring på hvilke utfordringer og dilemmaer § 219 byr på. Noen av politiinformantene jobber ikke i team, men har spesialiserte stillingsbeskrivelser som familievoldskoordinator og SARA-kontakt.

Etterforskningsgruppene ble i tråd med de nevnte problemstillingene stilt spørsmål om hvordan de oppfatter og fanger opp de sentrale størrelsene i § 219 – som helheten og kompleksiteten i mishandlingsforhold, volds- og trussel-regime og ikke minst psykisk vold. I tillegg stod grensegangen mellom § 219 og de andre relevante straffebestemmelsene mot familievold sentralt i fokusgruppeintervjuene. Henleggelsesproblematikken og tidsbruken i straffesaksarbeidet ble også hyppig diskutert.

Den andre hovedgruppen av informanter har vi valgt å kalle «øvrige rettsaktører», og de representerer den hierarkiske linjen videre i rettssystemet, som påtalemyndigheten og domstolen (og i tillegg bistandsadvokaten). Erfaringer og synspunkter fra hver og en av disse aktørene er i seg selv ikke et mål for denne studien, men hvordan de i fellesskap og som gruppe kan kaste lys over de utvalgte problemstillingene. Bistandsadvokater kommer litt på siden i denne gruppen, men de har også interessante erfaringer både med politiarbeidet og mishandlingsbestemmelsen. De øvrige rettsaktørene, som på ulike måter er mottakere av politiarbeidet, har svart på spørsmål både om hvordan de vurderer politiarbeidet og hvilke utfordringer de finner med § 219-sakene i tråd med spørsmålene som ble stilt til politietterforskerne.

Det skulle vise seg å være spesielt vanskelig å rekruttere statsadvokater og bistandsadvokater til denne studien. Til tross for et eget anbefalingsbrev fra riksadvokaten, der statsadvokater ble oppfordret til å delta, og våre gjentatte «purringer», fikk vi ingen informanter fra to av statsadvokatembetene som vi hadde valgt ut. På ett av intervjuene hadde en statsadvokat invitert tre politiadvokater til å være med. Vi fikk til slutt bare kontakt med én bistandsadvokat, til tross for en rekke forsøk på rekruttering.

Informantene er rekruttert geografisk bredt, og intervjuene har funnet sted i Oslo, Fredrikstad, Sandvika, Lillestrøm, Bergen, Skien og Trondheim. Ett av intervjuene med statsadvokatene er gjort på telefon (individuell intervju), og en annen statsadvokat har svart på spørsmål på e-post. Intervjuene er foretatt med ujevne mellomrom fra september 2015 til april 2016. Intervjuene har hatt preg av dybdeintervjuer der dialogen mellom intervjuer og informanter står i sentrum. Intervjuguiden har dannet rammen for samtalerne, men med tilpasning og fleksibilitet overfor informantenes erfaringer. Kvalitative intervjuer følger ikke noen samplingslogikk der statistiske generaliseringer er mulige. Likevel er vi ikke tvil om at intervjuene avdekker noen sentrale mønstre og årer både i politiets praksis og rettssystemets utfordringer med § 219.

Informantene vil i stor grad komme til orde i denne rapporten med fylldige sitater (angitt i kursiv, i motsetning til sitater fra andre typer kilder) som er egnet til å belyse studiens problemstillinger. Dette mangfoldet av sitater blir som brikker i et større puslespill der hele bildet vil bli forsøkt satt sammen til slutt. Sitatene er noe redigert av hensyn til leservennlighet. Det bør være en viss avstand fra muntlig tale til skriftlig fremstilling av samtalerne. I mange av sitatene er også enkelte ord og setninger luket ut fordi de er mindre informasjonsbærende og kan snarere forstyrre lesningen. Intervjuundersøkelsen er for øvrig meldt inn og godkjent av NSD (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste).

Juridisk metode

Juridisk metode er anvendt for klarlegging av gjeldende rett etter straffeloven § 282 (tidl. § 219). Juridisk metode er fremgangsmåten som anvendes for å fastlegge innholdet i rettsregler. Metoden innebærer at man finner rettsregelens innhold gjennom å argumentere innenfor rammen av det som kalles rettskilder. Blant de mest sentrale rettskildene er lovtekst, forarbeider til lovene og rettsavgjørelser fra Høyesterett.

Ettersom vi befinner oss på strafferettens og legalitetsprinsippets område, blir naturligvis lovteksten den primære rettskilden. Bakgrunnen for

innføringen av straffeloven § 282 (tidl. § 219) er nokså dekkende omtalt i lovforarbeidene. Når det gjelder gjerningsinnholdet etter bestemmelsen, kan det synes som at noen problemer er mer grundig diskutert enn andre. Det er omfattende rettspraksis etter bestemmelsen, også fra Høyesterett. For temaet 'gjentatt mishandling' blir lovforarbeidene (og særlig Rt 2010 s. 129) de sentrale rettskildene. Lovforarbeidene blir også sentrale for temaet 'psykisk vold'. Når det gjelder psykisk vold overfor barn vil barnekonvensjonen og barnekomitèens tolkninger av denne få betydning.

Søk i politisystemet PAL-STRASAK

Tallmaterialet for studien er hentet fra PAL-STRASAK. PAL står for Politiets Analyse- og Ledelsesverktøy. PAL er ikke noe register i seg selv, men et søkeverktøy. STRASAK er det landsdekkende straffesaksregisteret (og opplysningene i STRASAK blir produsert i BL). (Bjerknes & Hoff Johansen, 2009). Det har blitt foretatt søk etter antall § 219-saker ift. sentrale sider av politiarbeidet – som økningen i anmeldelser over tid, oppklaringsprosent, avgjørelser av straffesakene, tidsbruken m.m. Søkene er foretatt på ulike tidspunkter i løpet av 2016. Disse funnene vil bli fremstilt med egne tall og figurer i denne rapporten. For øvrig har Politidirektoratet gitt oss adgang til å søke i dette politisystemet for arbeidet med denne evalueringen, under forutsetning av at vi ikke søker oss frem til personidentifiserende opplysninger og taushetsbelagt informasjon.

Når man leser disse tallene skal man være klar over at det statistiske materialet i PAL-STRASAK til en viss grad er flytende, i den forstand at tallene er i kontinuerlig endring. Det gjelder særlig saker av nyere dato som f. eks. kan tas ut av systemet for videre behandling. Noen saker kan også være gjenstand for omkodning, hvor man flytter det anmeldte forholdet fra en statistikkgruppe til en annen. Disse forholdene gjør at tallene over antall saker, oppklaring, henleggelse og saksbehandlingstid over tid kan bli noe justert. Endringene er imidlertid ikke store, og de vil ha minimal betydning for tallene som blir presentert i det følgende.

HELHETEN OG KOMPLEKSITETEN I MISHANDLINGSFORHOLD

Bakgrunnen for dagens bestemmelse om mishandling i nære relasjoner

Straffeloven har siden vedtakelsen av 1902-loven hatt en egen bestemmelse om pliktbrudd og krenkelser i familieforhold i § 219. Den opprinnelige bestemmelsen lød slik:

Med Fængsel indtil 2 Aar straffes den, som udsætter nogen hans Husstand tilhørende Person for Nød ved modvillig at unddrage sig den ham paahvilende Forsørgelsespligt, eller som ved Vanrøgt, Mishandling eller anden lignende Adfærd oftere eller grovt krænker sine Pligter mod Ægtefælle eller Barn eller mod nogen hans Husstand tilhørende eller hans Omsorg undergiven Person, som paa Grund af Sygdom, Alder eller andre Omstændigheder er ude af Stand til at hjælpe sig selv. Har Forbrydelsen havt Døden eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred tilfølgte, anvendes Fængsel indtil 6 Aar.

Paa samme Maade straffes den, som ved Forledelse eller Tilskyndelse medvirker til nogen oven omhandlet Handling.

Bestemmelsen vernet bl.a. mot mangel på grunnleggende livsnødvendigheter, samt manglende stell og pleie hvor dette er nødvendig (jf. uttrykket 'Vanrøgt'). 'Mishandling' omfattet legemskrenkelser og innesperring uten grunn. Betegnelsen 'anden lignende Adfærd' innbar at straffebudet rammet psykisk mishandling (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 31).

Det såkalte «Kvinnevoldsutvalget» ble oppnevnt av regjeringen høsten 2001. Utvalget ble bedt om å vurdere hvordan stillingen til kvinner utsatt for menns vold i nære relasjoner kunne styrkes, bl.a. gjennom forbedringer og innskjerpinger av lovverket. Da utvalget leverte sin innstilling i NOU 2003:31 *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*, ble det blant mange andre forslag foreslått en ny straffebestemmelse for vold mot kvinner i nære relasjoner. I utredningen (NOU 2003:31, s. 144) er bakgrunnen for forslaget omtalt:

En kvinne som har levd i et mishandlingsforhold har ofte vært utsatt for mange typer overgrep. I tillegg til at hun har vært utsatt for handlinger som er straffbare, har hun ofte vært utsatt for overgrep som ikke er straffbare, for eksempel at mannen har fjernet telefonen og nektet henne å ringe, forbudt kvinnen å treffe slektninger, tatt fra henne nøklene eller til stadighet omtalt kvinnen nedlatende. Selv om denne type handlinger som regel ikke fanges opp av dagens straffebestemmelser, er de ledd i den mishandlingen kvinnen er utsatt for. I norsk rett har vi ingen lovbestemmelse som fanger opp psykisk vold, i motsetning til endel andre land som har valgt å inkludere en slik bestemmelse i sin straffelovgivning. Slik utvalget ser det, er det en mangel at norsk rett ikke fanger opp den psykiske volden/terroren som voldsutsatte kvinner i mange tilfeller utsettes for. Det er også et problem at dagens straffebud ikke fanger opp trusler om de minst alvorlige legemskrenkelsene (straffeloven § 228 første ledd), disse oppleves som alvorlige for de kvinnene som utsettes og er en del av mishandlingen.

Kvinnevoldsutvalgets synspunkt om at psykisk mishandling ikke hadde strafferettslig vern før § 219 fikk sitt någjeldende innhold, synes ikke å være helt dekkende. Som nevnt falt psykisk mishandling inn under dekningsområdet for 'anden lignende Adferd' etter ordlyden i 1902-loven (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 31).² Begrunnelsen for forslaget om en ny straffebestemmelse gikk imidlertid dypere ned i den underliggende problematikken:

En annen mangel ved norsk straffelovgivning er at dagens strafferegler ikke fanger opp kompleksiteten i saker om vold mot kvinner og barn i nære relasjoner. For en kvinne som utsettes for vold behøver det ikke å være det enkelte voldslovbrudd som gjør kvinnen særlig utsatt. Det er summen av voldslovbrudd - det at hun hele tiden lever under trusselen om voldsbruk - som kjennetegner vold mot kvinner i nære relasjoner. Slik utvalget ser det, er det viktig at rettsapparatet ikke ser på volden og truslene som enkeltstående handlinger, men at helheten i mishandlingen fanges opp. Både for å fange opp det helhetlige i mishandlingen og for å fange opp de handlingene som er en del av mishandlingen, men som i dag ikke er straffbare, kan det være aktuelt å innføre en ny straffebestemmelse som retter seg spesielt mot vold mot kvinner i nære relasjoner.

Utvalget framhevet videre de forebyggende, normative og symbolske effektene en ny straffebestemmelse om vold mot kvinner i nære relasjoner ville kunne ha:

Slik utvalget ser det, er de forebyggende, normative og symbolske effektene av en ny straffebestemmelse om vold mot kvinner i nære relasjoner svært viktige. En ny straffebestemmelse vil signalisere til allmennheten generelt, og til volds-

---

² Kvinnevoldsutvalget nevner heller ikke dagjeldende straffelovens § 219 under sin generelle gjennomgang av straffebestemmelser i saker om vold mot kvinner i nære relasjoner (se NOU 2003:31, s. 36-37).

utøvende menn spesielt, at vold mot kvinner blir tatt på alvor. Bestemmelsen vil sette en standard for sosialt liv, og straffetrusselen vil ha en forebyggende eller preventiv effekt.

Det ble også i det lovarbeidet som fulgte, i Odelstingsproposisjonen om § 219, understreket at de generelle straffebudene mot legemskrenkelser mv. ikke like godt fanger opp *kompleksiteten og helheten* ved vold i nære relasjoner som et eget straffebud kunne gjøre (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 36). Det videre lovarbeidet tok imidlertid utgangspunkt i nære relasjoner generelt – ikke bare de såkalte kvinnemishandlingssakene.³ Det ble også her pekt på behovet for å gjøre de *psykiske krenkelsene* som ofte kjennetegner vold i nære relasjoner straffbare (krenkelser som ikke rammes objektivt bl.a. av §§ 271 og 272 i straffeloven av 2005). Hovedpoenget synes altså å være at selv om også andre straffebud enn § 219 vil dekke tilfeller av mishandling i nære relasjoner, vil ikke disse straffebudene dekke *alle aspekter* som kjennetegner slik mishandling (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37). I forarbeidene presiseres det at kjerneområdet for straffeloven § 219 er den *vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen* av den nærstående (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37). Det vises til at særtrekk ved denne typen mishandling er *tillitsbruddet* som slike krenkelser avstedkommer, *den psykologiske bindingen* mellom gjerningsmannen og offeret samt det at *handlingen skjer i hjemmet* (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37). Det pekes på at det er disse elementene som gjør at offeret i begrenset grad kan føle seg trygg, og som forsterker frykten og risikoen for langvarige skadevirkninger hos offeret. Videre bemerkes det i lovmotivene at §§ 228 og 229 (§§ 271 og 272 i straffeloven av 2005) bare fanger opp fysiske krenkelser (med mindre legemskrenkelsen har hatt til følge en betydelig skade i form av alvorlig psykisk skade, jf. § 9 i straffeloven av 1902), men at § 219 også er ment å fange opp *krenkelser av og skader på den psykiske integriteten* (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37).

Justiskomiteen synes å ha sluttet seg til departementets synspunkter om de legislative hensyn, uten at den brakte inn nyanser til disse. Komiteens merknader gjengis for ordens skyld her (Innst.O.nr.10 (2005-2006)):

---

³ Se § 219 første ledd bokstav a-e. For nærmere om bakgrunnen for at bestemmelsen ble utformet kjønnsnøytral og utvidet personkretsen, se Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 39.

Komiteen viser til viktigheten av å ha et straffebud som fanger opp kompleksiteten ved denne typen vold. Vold mot familiemedlemmer foregår i hjemmet og i det skjulte, og rammer oftest barn eller kvinner.

Komiteen ser det som avgjørende at politi og påtalemyndigheter prioriterer bekjempelse av denne typen vold, og et eget straffebud vil etter komiteens syn i større grad ivareta rettssikkerheten og gi effektiv behandling av slike saker.

Komiteen vil samtidig vise til at vold i nære relasjoner er et sammensatt fenomen som omfatter også voksne barn som utøver vold mot sine foreldre, menn som mishandles av sin kvinnelige samboer eller ektefelle, og vold i homofile parforhold. Derfor vil komiteen understreke betydningen av departementets forslag om at en lovbestemmelse bør utformes kjønnsnøytralt.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet vil presisere at disse medlemmer mener at straffeutmålingen for en kriminell handling normalt bør ligge i midtre sjikt av en strafferamme og oppover.

Kort oversikt over systematikken

Straffeloven § 282 er grunndeliktet; lovteksten som beskriver den straffbare handlingen. Straffeloven § 283 skjerper maksimumsstraffen fra fengsel i 6 år til fengsel i 15 år dersom de handlinger som beskrives i § 282 er begått under omstendigheter som medfører at det foreligger grov mishandling. I § 283 nevnes også hvilke momenter det særlig skal legges vekt på ved avgjørelsen av om forholdet er grovt. Gjerningsinnholdet etter § 282 har tre vilkårsgrupper. Det består for det første av *fem handlingsalternativer* (trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser). For det andre rammes handlingene kun dersom de utføres *alvorlig eller gjentatt*. For det tredje må den fornærmede tilhøre den *personkrets som er beskyttet* av straffebudet (bokstav a til e nevner blant andre ektefelle, samboer, partner, barn, noen i husstanden eller noen siktede har i sin omsorg). For at gjerningsinnholdet (de objektive vilkår) skal anses oppfylt, må minst ett alternativ i hver av de tre vilkårsgruppene være oppfylt. Skyldkravet er forsett, jf. strl. § 21.

En kompleks og utfordrende bestemmelse

Det levnes liten tvil blant informantene i denne studien om at straffelovens § 219 er kompleks og utfordrende for politiet å håndheve. Dommer 6 i vårt intervjumateriale påpeker at det ikke er tilstrekkelig bare å kjenne til loven i arbeidet med denne bestemmelsen. Innsikt i rettskildene blir også nødvendig i følge disse ordene fra dommeren:

(...) lovens ordlyd er en ting. Men vi vet jo at rettspraksis og forarbeidene her har så stor betydning i disse sakene – trussel-regime er ikke noe ord som (...) psykisk vold er ikke noe som står i lovbestemmelsen. Hvis politiet tar utgangspunkt i og sitter med lovbestemmelsen foran seg – og skal da vite tid og sted og når slo han – så kommer man ikke i nærheten av hva denne bestemmelsen egentlig handler om.

Ved å studere loven får man altså en for snever innsikt i lovens intensjon og meningsinnhold, og det er trussel- volds- og kontrollregimer denne dommeren ser etter når hun anvender denne bestemmelsen. Hun mener at dette ligger skjult for politiet hvis ikke rettskildene studeres, og legger til at: «(...) i utgangspunktet skal man finne en lovstridig handling, men det ligger så mye i hva som er en lovstridig handling i dette tilfellet.» Etterforsker 7 kan bekrefte dette. Hun later til å være godt kjent med både rettspraksis og forarbeidene, og erfarer mishandlingsbestemmelsens kompleksitet på denne måten:

Det illustrerer bare den vanvittige kompleksiteten som den ene lovparagrafen skal fange (...) det er egentlig en utrolig vanskelig oppgave lovgiver har – som skal favne alt dette her i den ene lille paragrafen.

Helheten og kompleksiteten som skal fanges inn fortøner seg nærmest som grenseløs skal vi tro statsadvokat 1: «Det er jo et liv som skal fremføres i løpet av en kort hovedforhandling – og enda vanskeligere er det å få viderebrakt det viktige i politirapportene.» Hvis det er slik som statsadvokaten sier at det nærmest er et helt liv som skal fanges inn, blir det også krevende å finne grensene for § 219. Dommer 1 viser politiets utfordringer i denne sammenheng:

Jeg syns også av og til det kan virke som det er problematisk for politiet å finne hvilke punkter de skal ta med under oppregningen av 'blant

annet? Når du leser tiltalen og bare ser den, så kan jo den virke veldig tilfeldig og springende – og etter hvert når du får bevisføringen, så skjønner du jo kanskje hvorfor de har plukket ut akkurat det – eller kanskje ikke (...) Men jeg tenker at det er en utfordring – det er jo mye rart som kommer under (...) det er jo mye rart for å fange kompleksiteten som kan være veldig mye forskjellig som kommer under det. Også punkter som egentlig isolert sett er veldig små, men så er det jo denne sammenhengen da.

Vi følger opp med spørsmål om det kan være punkter som i utgangspunktet ikke er spesielt relevante for straffesaken, men at de gjøres relevante når konteksten rundt handlingene bringes inn. Dommer 2, som deltar i samme gruppeintervju, svarer slik:

Jeg har også opplevd at jeg har sittet og sett et par sånne beskrivelser – altså i gjerningsbeskrivelsen var det tatt inn enkelte punkter – som jeg tenker at: vil dette være noe straffbart? – men ikke sant – når man da får bevisførselen og får konteksten og varigheten på dette, så forstår du at det har vært en del av en sammenhengende krenkelse – elementer i en sånn type kontrollregime (...) Jeg har respekt for at det er krevende å utferdige en tiltalebeslutning, og det er definitivt krevende for oss å skrive dommer også.

Dommer 8 gir et eksempel og forteller om en sak der en lærer hadde fortalt hvordan barnet vegret seg for å gå hjem fra skolen, og skolen hadde reagert på flere hendelser som hver for seg er nokså normale – men i sum ble bildet på kontrollerende atferd tydelig for han. Dommer 4 i dette panelet kommer dermed til denne konklusjonen:

Det som er vanskelig med disse sakene er at alt på en måte er relevant (...) hele livet for disse menneskene blir relevant. Det blir veldig vanskelig å styre og avgrense – å holde kontroll på (...) i disse sakene (...) og helt sikkert for politiet også – enda vanskeligere for dem. Hva skal de ta med – hvem skal de høre og så videre.

Dommer 5 supplerer:

(...) og de har veldig mye på hjertet – de involverte – vi har gjort oss den erfaringen at vi ofte må sette av litt lenger tid enn vi tror. Det tar lenger tid å få alle fornærmedes forklaringer – tiltaltes forklaringer – med alle disse småtingene.

Dommer 6 skyter inn at det er uheldig å kreve av fornærmede, som har mye på hjertet, å forholde seg mer til det som er relevant. Det må åpenbart settes av tid, og vi spør videre: «(...) selv om du tenker at nå er vi på viddene?» «Viddene» viser seg å være et godt ordvalg når denne dommeren svarer: «Det er så vanskelig å vite helt hvor viddene er i disse sakene», og konkluderer: «(...) der skiller disse sakene seg fra de aller fleste andre sakene vi holder på med.» Statsadvokat 4 oppsummerer kompleksiteten ved anvendelsen av § 219 på en god måte med disse ordene (skriftlig intervju):

Bestemmelsen er nok utfordrende å håndheve av flere grunner. For det første er det en 'sekkebestemmelse' som i prinsippet rammer svært mange typer handlinger/adferd uten at den enkelte handling/adferd likevel er oppramset i lovens ordlyd. Det gjør at etterforsker må sørge for å belyse i hvilken utstrekning det ikke bare foreligger fysisk vold, men også annen type adferd som rammes av bestemmelsen. I tillegg er naturlig nok etterforskningen av disse sakene kompleks og vanskelige pga. bindingen som ofte foreligger mellom fornærmede og utøver.

En ny dimensjon bringes inn i kompleksiteten av denne statsadvokaten – det at volden i nære og familiære relasjoner blir så utfordrende for utenforstående å intervensere i når nærheten ikke bare preges av mishandling, avmakt og frykt for den utsatte, men også følelser av lojalitet, forpliktelser, kjærlighet, skam, håp og stolthet. Disse sterke følelsene bidrar i stor grad til motstanden som voldsutsatte utviser mot å spille på lag med politiet i straffeprosessen mot gjerningspersonen. Denne type motstand er for øvrig dokumentert i en rekke tidligere studier (se f.eks. Aas, 2009).

Hvordan fanger politiet helheten og kompleksiteten?

Informantene fra politiet viser til grundige politiavhør som nøkkelen til å fange inn helheten og kompleksiteten. Etterforsker 8 slår fast:

Det er avhør. Det blir veldig mye det. Lange avhør, mye historikk. Vi går jo inn på forhold som egentlig er forelda, men så lenge det henger sammen med nyere forhold så tas det jo med. Så det er egentlig å begynne på dag 1. Når var det første forholdet – så begynner de å snakke om det (...). Det kan ta timevis.

Jeg spør om hvor mange timer et avhør kan ta, og får til svar: «Tre-fire timer er ikke uvanlig – og da har jeg ikke notert et ord. Bare sittet og pratet» [lyd- og bildeavhør]. Etterforsker 18 fremhever også avhøret som grunnleggende for å dokumentere helheten og kompleksiteten: «Det er de grundige avhørene som er stikkordet her. Du kommer ikke nødvendigvis inn på alle disse elementene på det første avhøret. Det er kanskje på to og tre.» Det er altså flere avhør av fornærmede som kan bli nødvendig, både for å kunne gå igjennom fornærmedes historie og for å kunne skape tillit mellom politiet og den voldsutsette, som etterforskeren også fremhever som en nødvendig verdi. Utfordringen i å kartlegge et mishandlingsmønster og en mishandlingshistorie beskrives slik av Etterforsker 4: «Det er vanskelige ting å snakke om – de klarer kanskje ikke å sette ord på det selv engang til å begynne med – det bare er sånn.» Også av den grunn kan flere avhør bli nødvendig når det åpentbart tar tid å bryte gjennom muren av skam og språkløshet. Etterforsker 11 har sin metode for å overliste denne barrieren:

Sånn som vi pleier å gjøre det – få de til å prate generelt om familien – hvordan familieforholdene hjemme er bygd opp – begynner kanskje i det små – at de forteller bakgrunnen sin – sin relasjon til vedkommende som har utført voldshandlingene. Få de til å snakke litt om generell familieoppbygging før man går inn på det konkrete av de konkrete hendelsene. Det tror jeg vi er ganske flinke på.

Her viser etterforskeren samtidig til den frie forklaringen – at fornærmede skal få forklare seg fritt først.⁴ Hun kan starte avhøret f.eks. med å si:

---

4 Dette samsvarer med Politihøgskolens anbefaling for norsk politi – at det bør praktiseres en faseinndelt avhørsmodell, som igjen bygger på et såkalt «kognitivt avhør», hvor den frie forklaringen til den avhørte kommer etter en introduksjon og kontaktablering (Bjerknes & Hoff Johansen, 2009, s. 164-165).

Jeg kjenner jo ikke deg, nå vil jeg bli kjent med deg. Jeg vet ikke hvilken familie du har, så jeg vil at du skal snakke litt om det. Da begynner de – ja vi ble kjent da og da, gift da og da. Så snakker de åpent om dette – så begynner de å komme inn på enkelthendelser – men det viktigste er den frie forklaringen. Da kommer det veldig mye. Så får vi heller spisse ned i materien etter hvert som de forteller.

Og hun presiserer sin avhørsfilosofi slik:

Jeg tenker at det er viktig å la de få lov å prate (...) i det første møtet er det viktig at de får lov å fortelle hele sin historie – alt som er bakgrunn (...) bakgrunnen er veldig viktig å få en forståelse av.

Etterforsker 14 argumenterer for at det ikke er klokt å holde stramme rammer for hva som er relevant når hun avdekker helheten og kompleksiteten i avhørene: «De prater om noe som ikke egentlig er noe interessant for oss – likevel ikke stoppe dem – for plutselig så dukker det opp ett eller annet – å ja, det må vi ta tak i.» Dette samsvarer godt med det en av informantene fra domstolen tidligere ytret; at «viddene» ikke er lett å identifisere i disse sakene. Når grensene for relevans gjøres vide, kan etterforsker 18 sin erfaring fort bli en realitet: «Du må ta deg tid til å sitte og høre på mye fjas inne mellom det som er noe.» Vi spør: «Men det fjaset kan også være interessant plutselig?» «Ja», sier hun og legger til: «for plutselig da får du et annet bakteppe ikke sant?» Etterforsker 16 skyter inn: «Eller så er det ingenting – og så har du sittet en halvtime, og det er ganske frustrerende.» En ekstra utfordring er avhør av voldsutsatte som befinner seg i en traumatilstand. Etterforsker 16 argumenterer igjen:

Da krever det mer i avhør, for da må du rydde for dem. De er ikke helt i stand til det selv – det krever ganske mye av den som tar avhøret. De klarer ikke å holde tråden selv gjennom en forklaring – hva vi mener er viktig og hva de mener er viktig. Så må du gi dem plass og rom nok til at de at forklarer hva de synes er viktig – og at vi får nok på det vi mener er viktig. Må være nysgjerrig og tålmodig.

Det synes åpenbart at det er krevende for en politiavhører å hente ut omfattende og sammenhengende informasjon fra voldsutsatte som plages av traumatisk stress. Det finnes imidlertid variasjoner i hvordan utsatte tilpasser

seg en slik tilstand, og reaksjonene varierer også etter hvor lenge det er siden hendelsene som medførte alvorlige brudd på egen sikkerhet og integritet inntraff (Skants, 2014). Typiske reaksjoner som politiet kan møte hos folk som er tydelig rammet av traumatisk stress er bl.a. apati, nedsatt konsentrasjonsevne, sinne og oppfarehet, problemer med logisk tenkning og manglende beslutningsevne (Skants, 2014). Hvis politietterforskeren skal vinne den voldsutsattes tillit under slike omstendigheter, og skape et klima for dialog og åpenhet, stilles det store krav til etterforskerens tålmodighet, ro og ikke minst empatiske evner.

Etterforsker 16 tar videre til orde for å skrive tiltalene annerledes i § 219-sakene. I stedet for en oppramsing av hendelsene foreslår hun heller en lang beskrivelse av hele forholdet. En slik fremstilling kan nettopp ivareta helheten og kompleksiteten på en bedre og mer troverdig måte enn en rekke kulepunkter slik som det nå praktiseres. Kollegaen hennes (etterforsker 19) skyter inn i den forbindelse:

Disse sakene dreier seg mye om troverdighet – hvis du bare har enkelt-hendelser og ikke tar med det psykiske – ja, men hvis du blir banka så mye hvorfor drar du ikke? – hvorfor reiste du hjem igjen? Hvis du ikke klarer å beskrive hva er det som skjer med dette menneske – så er det i retten et problem.

Et fokus på helheten og kompleksiteten, fremfor bare enkelthendelser, kan etter denne etterforskerens syn styrke den utsattes troverdighet. På den måten skapes det en kontekst rundt overgrepene, og da gir spørsmålet om hvorfor den utsatte blir værende i relasjonen til en mishandlende partner større mening. Flere av polititjuverne i dette intervjumaterialet har imidlertid ikke stor tiltro til politiets evne til å fange opp helheten og kompleksiteten – som etterforsker 7 sa det:

Jeg tror ikke vi er noe gode på det i det hele tatt – for å være helt ærlig. For det første tenker jeg at rammene ikke er lagt til rette for det. Vi har ikke tid – vi har ikke ressurser nok – det er ikke greit å bruke mange avhør på en fornærma om et komplekst liv. Så er det jo sånn at man ønsker å bli ferdig med avhøret der og da, få skrevet det ferdig. Vi er

fortsatt interessert i den konkrete hendelsen – den kan bli terpa på for å få alle mulige detaljer – vil helst ha detaljert fra alle hendelsene. Jeg tror ikke vi er gode på å dokumentere de skjulte tingene (...) ikke skjulte, men hvordan man har det.

I dette resonnementet fremheves ressursmangelen som et hinder i arbeidet med § 219-sakene (noe vi kommer tilbake til). Etterforsker 3 innvender at det er helt naturlig å ta nye avhør av fornærmede – det er ikke nok å basere seg på rapporten til politipatruljen eller fra krimvakta. Etterforsker 6 fortsetter dette resonnementet:

Det er viktig at man gjør det nettopp for å få helheten – for det kan hende at fornærmede var sliten første gangen hun forklarte seg – kanskje hun ikke husker alt. Det kan være flere faktorer som gjør at vedkommende ikke har fått med seg alt, og jeg tror kanskje at de og forventer at vi også har en dialog med dem under etterforskningen – i prosessen.

Dommer 9 viser imidlertid til at i bestrebelsene på å dokumentere helheten og kompleksiteten, kan avhørene bli både for lange og for ustrukturerte:

Avhørene blir på en måte side opp og side ned med hva – da gjorde han det – da skjedde det – husker ikke helt når. Det blir litt tungt å finne ut – i 30 siders avhør! Det er veldig lange avhør her – hvor de sitter og forteller fritt – og forteller og forteller – tungt tilgjengelig for noen og enhver.

Statsadvokat 3 argumenterer også for at politiavhørene av voldsutsatte blir for omfattende:

Så er det noe vi har tatt opp med politiet her – det er det at vi ser at mange av de avhørene av ofrene i de sakene her blir altfor omfattende. Lange avhør – ikke dårlige avhør, men altfor lange avhør. Vi har sagt til de som er etterforskere her – vi skjønner problemet i å avgrense taleflommen fra kvinnen som har vært utsatt for langvarig trakassering, psykisk-, fysisk mishandling i årevis, så plutselig sitter en hyggelig politibetjent og lytter til henne. Da går man raskt inn i en mellomrolle mellom å være en etterforsker og en terapeut.

Resonnementet fortsetter slik:

Det vi må lete etter er de relativt få knagger som faktisk beskriver noe straffbart. Vi har jo også opplevd noen avhør der til og med en voldtekt nærmest har blitt en sånn parentes i et avsnitt... i en sånn taleflom som beskriver et langt traurig forhold.

Det er problemene med å identifisere klare og alvorlige straffbare overgrep i en helhet og kompleksitet statsadvokat 3 sikter til her. Han formidler til politiet at han har forståelse for at det ikke er så lett å avgrense avhørene, men sier videre: «Det er litt viktig å legge premissene for hva et avhør skal inneholde – allerede når man starter et avhør», og legger til:

Jeg forstår at du hadde det fælt og leit, men her må vi forholde oss til det som eventuelt rammes av et straffebed – så får det andre heller komme i en annen sammenheng. For eksempel hvis saken blir ført for retten – for jeg kan som aktor gjerne stille spørsmål som får frem snørr og tårer, det vet jeg at det bare underbygger, understreker troverdigheten. Men det er spørsmål om hvor mye tid man skal bruke på det i et politiavhør.

Det er interessant at spørsmålet om hvordan mishandlingen har påvirket fornærmede, etter denne statsadvokatens oppfatning, like gjerne kan komme frem i retten under aktors utspørring, og at etterforskeren faktisk kan spare seg dette arbeidet. Videre peker han på at politiet har blitt stadig mer spesialisert i dette saksfeltet, men at spesialiseringen kan gå utover evnen til nettopp å være avgrenset:

Jeg tror at veldig mange av de etterforskerne som går inn og tar den rollen her er gode mennesker som føler med ofrene som de sitter og avhører – og gjerne har problemer med å avgrense seg ved å si at det her betyr ikke noe for straffesaken.

Hvis han har rett i dette, vil det bety at spesialiseringen av politirollen innenfor dette saksfeltet paradoksalt nok har ført til et politiarbeid som delvis ligger utenfor grensen av hva politiet bør fordype seg i (mer om dette senere).

Helheten og kompleksiteten vs. fokus på det konkrete

Etterforsker 1 argumenterer for å få frem konkrete mishandlingshendelser i politiavhøret slik:

Det er mye enklere å fokusere på det konkrete i et avhør. Det blir mye enklere for oss – når man spør om noen erkjenner straffeskyld, så kan man jo spørre om man erkjenner straffeskyld for de helt konkrete forholdene som er beskrevet. Skal man erkjenne straffeskyld for at man gjennom en årrekke har fått fornærmede til føle seg som en??(...) det blir jo litt rart da (...).

Statsadvokat 1 irettesetter dette synet på følgende måte:

Så er vi så forbaska opptatt av hvor mange slag ikke sant – men alt det i mellom da? Det er det du må bruke tid på for å få brukt rette bestemmelse (...). Politiet er jo veldig glad i konkrete ting – som vi kan avdekke – slaget – var det med knyttet hånd eller flat hånd – betyr ikke en dritt for jenta. Det som betyr noe er hele situasjonen.

Han fortsetter slik: «Så er det de gode etterforskerne som klarer å få frem det som skjer i mellom (...)» Intervjuer spør: «Det tause (...) det latente?» Statsadvokaten: «Det som er jæskelig vanskelig å skrive i en siktelse. Du kan skrive slag – du kan skrive trusler, men hvordan skal jeg skrive det hun beskriver.» Statsadvokaten slår fast at det konkrete «(...) det må inn i pakka!» Med det menes at enkelthendelser, som i seg selv ikke er avgjørende, må inn i en helhet for å belyse et mønster. Vi tar opp at enkelte etterforskere klager på juristene i deres fokusering det konkrete, når etterforskerens oppgave er å fange inn nokså vage forhold som helhet og kompleksitet. Statsadvokat 2 bryter inn i denne samtalen med disse ordene: «Vi må jo utforme noe – vi må jo ha noe som skal presenteres skriftlig i en siktelse, tiltale – vi må jo ha noen eksempler – vise til noe.» Statsadvokat 1 presiserer:

Når jeg skriver så lager jeg disse kulepunktene – så blir det på en måte opp til aktor [politiadvokaten] å fylle ut det som er i mellom. For du kan gå igjennom en sånn 16 siders anmeldelse: ja, det er mange slag over lang tid – trusler over lang tid – lugging over lang tid – så blir det

kulepunktene – så blir det det inne mellom som blir jobben til aktor (...). Fortellingen er aktors oppgave i retten – du må på en måte knytte fire år av vedkommendes liv i vold, trusler og begrensninger. Så må de lage innholdet.

Statsadvokaten overlater altså til den som skal aktorere saken (en politiadvokat) å lage en helhetlig fremstilling av de konkrete straffbare forholdene. Statsadvokat 3 hevder at det er et for stort fokus på det konkrete med disse resonnementene:

Det er frykten som skal prøves og dokumenteres. Det har nok vært et overdrevet fokus på det fysiske – det synbare – det dokumenterbare – og det er jo forståelig for det er det som er lettest å fremføre – bevise. Og så har det sannsynligvis da vært mindre fokus på det som har gått mellom – i mellomtiden mellom de forskjellige fysiske angrepene, og det er jo der frykten ligger – frykten for når det skjer neste gang. Det tror jeg nok er veldig viktig å få frem – fordi det er snakk om et sånt totalregime – som vi sannsynligvis ikke er flinke nok til å få frem. Utfordringen her vil i stor grad være at en del av de som utsettes for dette her – det er kanskje personer som ikke er så veldig verbale (...) språklig og fortelle oss hva det her har gjort – også i de periodene hvor volden ikke ble fysisk utøvd. Jeg tenker den kroniske beredskapen og spenningstilstanden mange av dem går i. Og den er jo skapt gjennom de fysiske angrepene som det skjer med faste eller ufaste mellomrom.

Han legger til at det ikke er de samme kravene til konkretisering (individualisering) når det gjelder § 219:

219 stiller ikke samme kravet til individualisering – det blir ofte lettere å skrive en gjerningsbeskrivelse på den bestemmelsen – men det stilles andre krav – det stilles mer krav til omfang (...). Det er et regime som er skapt – du må ut av de enkelttilfellene – du må inn i tilværelsen/tilstanden til den enkelte (...). Så 219 har utfordringer der, men i forhold til utforming av gjerningsbeskrivelser så vil ofte 219 kanskje noen ganger være lettere enn å prøve å snekre sammen konkrete beskrivelser på konkrete hendelser. Det kan ofte være vanskelig nett-

opp fordi at det glir over i hverandre – at ofte klarer en ikke i tilstrekkelig grad å beskrive konkret nok. Skriver du at på badet den datoen der så slo han henne slik at hun fikk vondt i osv. Hvis det da blir tvil knyttet til om det var på badet eller var der – eller om det var den datoen der – så kan det plutselig bli en helt unødvendig diskusjon rundt akkurat sånne detaljer – som ideelt sett ikke bør bety noen ting. Da blir 219 lettere å bruke – nettopp fordi at det etterforskningsmaterialet, det grunnlaget du har der – har mange omtrentligheter i seg – i forhold til detaljer knyttet til tid og sted, men har en troverdighet knyttet til omfanget og hva som har skjedd over en viss periode.

I tråd med disse refleksjonene er det omfanget, systematikken og varigheten som bør komme i sentrum for straffesaken – ikke først og fremst enkelthendelser. Det kan fort bli uheldig for saken at det i stor grad vektlegges konkretiseringer som f.eks. korrekte tids- og stedsangivelser for voldshandlingene. Det er lett å bomme på, eller så tvil rundt nøyaktige tids- og stedsangivelser, og saken får dermed et uheldig sidespor.

Dette understøttes også i assisterende riksadvokat Knut Erik Sæthers (2016) rettslige gjennomgang av strl. § 219. Han argumenterer for at de sentrale enkeltepisodene i en mishandlingshistorie fortsatt bør tas med i en tiltalebeslutning, men at påtalemyndigheten «bør vurdere om tiltalen i tillegg bør inneholde mer utfyllende beskrivelser av den mishandling som ikke er konkretisert i egne underpunkter» (Sæther, 2016, s. 549). Hva mishandlingen har handlet om utover de konkrete enkeltepisoder og hvordan et mishandlingsregime har fortonet seg, er i følge han ofte uklart og i liten grad formidlet og bevisført for domstolen. Det til tross for (og som tidligere vist) at en helhetlig vurdering av mishandlingsbildet stod sentralt i argumentasjonen for å skreddersy strl. § 219 til mishandling i nære relasjoner. Denne bestemmelsen blir dermed spesielt utfordrende for rettshåndhevere å håndtere når det skal fokuseres både på enkelthendelser og på det som er i mellom dem. Helheten og delene står i et gjensidig og dialektisk forhold til hverandre: Det er enkelt-episodene som skaper helheten, eller det som er i mellom dem, samtidig som det er helheten som kaster lys over enkeltepisodene.

Straffesaksarbeidet sett fra fornærmedes perspektiv

Flere av informantene er opptatt av hvordan arbeidet med § 219 oppleves for de voldsutsatte, og etterforsker 22 resonnerer slik:

Det er krevende saker når det har vært over så mange år. Det er lettere med de som har vært over kort tid. Det er kjempevanskelig for de fornærmede å huske detaljer – når de har vært sammen med personen i over 20 år. Å skille hendelsene fra hverandre – for det har gått i hverandre – å vite hvor ting begynte og sluttet som vi er opptatt av. Vi er så opptatt av det konkrete – når startet det? – når sluttet det?

Etterforsker 21 utdyper:

Du får ikke avdekket psykisk vold av en som har levd med vold i 15 år ved å snakke med dem én gang. For de er så psykisk nedbrutt – at de har fortrent så mange detaljer gjennom så mange år – og har hatt mer enn nok med å overleve tilværelsen sin. Så er det ikke bare å komme til politiet for å forklare seg. Utfordringen for oss som politi er at vi er ikke mange – vi er få etterforskere – det er mange saker – det er et stort samfunnsproblem. Noen ganger skulle vi gjerne gjort mer – vi skulle gjerne brukt mer tid og lyttet til fornærma – for de trenger tid. Jeg har hatt fornærma som ikke har klart å si et ord.

Vi tar opp problemstillingen om voldsutsattes hukommelse også i intervjuene med tingrettsdommerne. «Dette er helt klassisk», forklarer dommer 2. Dommer 5 tilføyer: «Det ser vi stadig – at de ikke husker – alvorlige hendelser så husker de ikke.» Dommer 6 utdyper: «Det blir jo et paradoks – jo mer grov og langvarig vold du er utsatt for, jo vanskeligere blir det å huske enkelthendelser – det blir jo nesten en del av hverdagen ikke sant?» Dette ble også godt bekreftet i den forrige evalueringsstudien av politiets håndtering av vold i nære relasjoner (Aas, 2014). Flere av de intervjuede voldsutsatte ga uttrykk for at de i liten grad evnet å huske enkelthendelser som politiet ønsket å dokumentere. Voldsutsatte for langvarig mishandling kunne i liten grad tilfredsstillende politiet i deres søken etter detaljer rundt mishandlingshistorier. For disse kvinnene fremstod mishandlingen snarere som et helhetlig og langvarig mareritt.

Forskningen på hukommelse hos personer som bærer på traumatiske erfaringer kan imidlertid bringe nyanser inn i dette bildet. Det har vist seg at mennesker som har vært ofre i kjente krigshendelser – som f.eks. Holocaust, Vietnamkrigen og Pol Pots overgrep i Kampuchea – kan gjenfortelle forferdelige hendelser forbausende godt. Minner om grusomme erfaringer er nærmest utslettelige for mange. Det er nettopp det som ser ut til å være problemet med traumatiske minner, de har festet seg sterkere enn den utsatte faktisk skulle ønske (Magnussen, 2004, s. 104, 118). Likevel har studier vist at til tross for levende minner er de ikke alltid detaljrike. Kjernehendelser huskes riktignok godt, men spesifikke detaljer og omstendigheter rundt hendelsen kan tilsløres av hukommelsestap (Magnussen, 2004, s. 107). Når hukommelsen av traumatiske hendelser og omstendigheter fremstår som fragmenterte, kan det skyldes at de er koblet bl.a. til søvnmangel og utmattelse. Videre kan traumatiske erfaringer føre til problemer med konsentrasjon og hukommelse i tiden etter fordi traumene ikke slipper tak og dermed overskygger for registreringen av dagliglivets hendelser. Dessuten kan langvarig traumatisk stress medføre såkalte «hjerneorganiske forandringer» som svekker «episodisk hukommelse». Således blir konsentrasjon og hukommelse i dagliglivet redusert hos traumatiserte (Magnussen, 2004, s. 109).

Med denne hukommelsesforskningen som bakteppe bør politi og rettsaktører være bevisste på å få frem de traumatiske erfaringene fra utsatte i et mishandlingsforhold. Når det sies at fornærmede ikke husker, kan det like gjerne handle om skam, frykt og skyldfølelse som står som en mur mot å fortelle. De daglige hendelser av ydmykelser og krenkelser, som også er viktige for å etablere en § 219-sak, er nok ikke like enkle å vekke i hukommelsen. Svært opprivende hendelser skal imidlertid med tillit, trygghet og ro under avhøret være lettere å kunne fremkalle.

Ikke hele helheten fanges inn av politiet?

Etterforsker 7 peker på en mangel i praktiseringen av § 219, og den handler om at seksualisert vold ikke løftes tilstrekkelig frem verken i loven eller i

etterforskningen. Hun oppfatter mishandlingsbestemmelsens rekkevidde slik:

Den fanger opp ganske mye, men det den mangler syns jeg er seksuell vold. Det syns jeg er litt feil, for vi må over i voldtekstparagrafen som egentlig er mer en sånn enkelthendelse-bestemmelse. Og da mister du litt det som er aspektet i familievoldssakene – at det er gjentakende. Noen husker de konkrete tre gangene de ble voldtatt av ektemannen, men noen ganger så er det så (...) hvis du blir grovt mishandlet så har det sannsynligvis vært (...) ikke alltid vært frivillige samleier også – at man ikke nødvendigvis husker alle helt fra hverandre. Det føler jeg ikke helt at voldtektsbestemmelsen fanger opp – for den er mer konkret.

Hun legger til at seksuelle overgrep burde vært eksplisitt nevnt i ordlyden til § 219. Etterforsker 8 utdyper:

I sakene mine hvor det har vært veldig alvorlig vold over mange år – så har det alltid vært seksuelle overgrep. Vi klarer å etterforske, vi klarer å få gode avhør, vi klarer å få belyst voldtektene – de groveste – som har satt spor hos fornærmede – som vi får gode forklaringer rundt. Vi har kanskje dokumentasjon på arr, og legedokumentasjon som kan bekrefte at det kan være samsvar med forklaringen – og eventuelle bevis vi finner frem. Så går man da for tiltale – så kjører man sak – så kommer det dom – likevel så slår ikke den seksuelle biten igjennom.

Etter disse etterforskernes erfaring kan de seksuelle overgrepene ha en tendens til å drukne, eller bli usynlige i helheten og kompleksiteten i mishandlingsforhold istedenfor at de synliggjøres og fremheves som kanskje de mest alvorlige krenkelsene i et mishandlingsforhold. I et voldsregime, der grunntonen i relasjonen er frykt, er det i det hele tatt vanskelig å tenke seg frivillige samleier med overgriper. I et slikt regime trenger overgriper verken å true eller å anvende fysisk makt for å få sin vilje igjennom. Den utsatte vet så utmerket godt hva som kan bli følgene av å nekte. Hele ideen om frivillighet har smuldret bort i et slikt samliv. Dette kommer ikke godt nok frem i § 219-sakene slik disse etterforskerne ser det. Da blir heller ikke voldtekter i slike parforhold behandlet like alvorlig som voldtekter i løsere relasjoner.

Ivaretagelse, sosialarbeider- og terapeutrollen

Når politiet skal fange inn en helhet og kompleksitet ved mishandlingsforhold, og se virkeligheten også fra den voldsutsatte perspektiv, vil politirollen fort kunne bevege seg utover det som formelt sett ligger innenfor dens oppgaver. Det er dokumentert i flere tidligere studier at politiets håndhevelse av loven bare er en av de mange sidene ved politirollen. Politiet spiller også rollen som krisehåndterer, sosialarbeider, mekler, terapeut og sjesørger i kraft av sin unike autoritet. Ikke først og fremst fordi politiet ønsker disse delrollene, snarere tvert i mot, men fordi oppgavene som politiet står overfor ofte krever det (Aas, 2009, 2014). Flere av informantene påpeker nettopp dette, og etterforsker 11 gir uttrykk for mangfoldigheten ved sitt arbeid med mishandlingssakene på denne måten:

Jeg vil jo si at vi har flere hatter. Vi er etterforsker, vi er familieterapeut og vi er psykolog. Vi er alle de tre hattene for en fornærma – og av og til for mistenkt/siktete. For han óg har også ofte behov for å prate (...) vi har mange hatter som tar tid, når vi har hver hatt på oss. For det er ikke bare å snakke om vold – det er hele familieoppbyggingen. Det er barnehage og skole, jobb og hvordan de har det generelt med venner. Det er så komplekst – så mye – og de skal ha råd ikke minst – hva skal de gjøre videre nå. Vi må sette dem i kontakt med diverse – eksterne aktører – for oss så handler det ikke bare om å ta det avhøret – å si hva er det som har skjedd – det er så sinnsykt mye mer som vi setter i gang for de involverte.

Hun forteller videre at i tilfeller der hun får veldig god kontakt med en mistenkt eller en fornærmet, så kan hun bli nedringt av vedkommende. Hun legger til at hun unngår å avvise noen – fordi hun ser det som viktig å ha en god relasjon til de involverte. I den forbindelse forteller hun om en fortvilet ung mann som hadde blitt mishandlet av sin stefar, og som kom igjen og igjen til henne på politistasjonen fordi han hadde behov for å prate. Hun forteller at han fikk en veldig tiltro til henne som politietterforsker. Han ville bl.a. snakke med henne om hva han skulle foreta seg videre, hvem han kunne kontakte for hjelp osv. Denne politietterforskeren legger til at enkelte

av hennes kolleger og overordnede «*sukker litt*» når hun tar seg tid til dette. Politirollen kan også grense opp mot terapeutrollen når politiet har som mål å bevisstgjøre voldsutsatte. Et eksempel på det kan være etterforsker 14 som hjelper voldsutsatte med å sette ord på og forstå hva de har vært igjennom ved å forklare dem om voldshjulet. Etterforskeren hevder at voldsutsatte får «aha-opplevelser» ved denne form for innsikt.

Her støter imidlertid politirollen på noen farer og vanskelige grenseopp-ganger. Objektivitetskravet er fundamentalt i politiavhøret, og er forankret både i Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) og norsk straffe-prosesslovgivning. Informasjonsinnhenting skal i størst mulig grad skje uten at den avhørtes historie påvirkes av den som avhører (Riksadvokaten, 2015). På den annen side står politietterforskere i mishandlingssakene av og til overfor voldsutsatte som i liten grad er i stand til å formidle det de har opp-levd. Da blir det nødvendig å tilnærme seg den utsattes historie fra ulike innfallsvinkler med åpne spørsmål som etter hvert kan få overgrepene ut av tausheten. En god praksis kan også være å skille mellom det formelle avhøret og samtaler som har til formål å hjelpe den utsatte og bidra til at hun forstår sin situasjon bedre. En slik samtale bør forekomme etter det formelle avhøret, for ikke å påvirke selve avhøret utilbørlig. Her blir SARA-sporet, hvor politiet i større grad har en tydeligere hjelpende og forebyggende rolle, spesielt egnet (noe vi kommer tilbake til mot slutten av rapporten). I tråd med disse problemstillingene forteller etterforsker 11 om hvordan hun hjel-per utsatte med å oppnå bedre innsikt i sine egne erfaringer:

Jeg har opplevd at fornærma har kommet her og vært litt sånn usikre – har gjerne blitt sparket til en gang, så har det gått lang tid, så har hun kanskje blitt fika til. Når jeg begynner å spørre om hvordan har du følt det i mellom disse – å ja, han snakker så stygt til meg, jeg føler meg tråkka på, må hele veien gå på tå hev. Da sier jeg at dette er jo en form for vold – det er jo psykisk – å ja, det tenker de ikke på (...) vold er fysisk (...). De tenker ikke at det óg faktisk er å bli utsatt for vold.

Også overfor voldsutøver kan hun praktisere denne type bevisstgjøring når hun konfronterer den siktede med hva fornærmede har fortalt om truslene

og hans stadige utsagn om partnerens lave verdi. Da opplever hun gjerne at siktede bagatelliserer, men hun kan f.eks. korrigere han på denne måten:

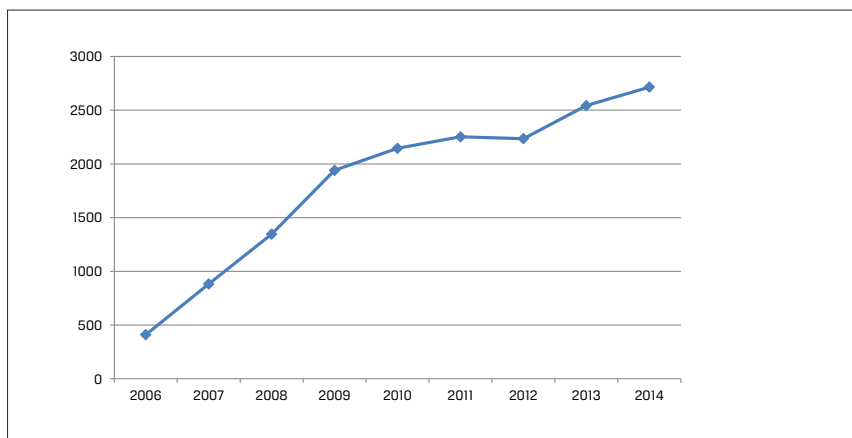
(..) men hvordan tror du hun oppfatter det – når du sier sånn? – gjen-tatte ganger, når du sier at hun ikke får lov til å gå ut. Om han klarer å sette seg i hennes situasjon, og se hva det han sier gjør med henne (...). Det får han til å tenke hvordan hun oppfatter han.

Etterforsker 19 bekrefter at politiet kan lykkes med sin bevisstgjøring av voldsutsatte: «Jeg har hørt mange ganger at – jeg forstod ikke hvor ille det var før jeg begynte å snakke om det (...) eller at de leser det.» Politipraksis rommer åpenbart flere verdier enn å avdekke og etterforske straffbare handlinger. Når intervjuer tar opp de høye henleggelsestallene knyttet til § 219, og spør en gruppe etterforskere om: «Hvordan motivere seg for et arbeid man med høy sannsynlighet vet blir resultatløst?» får jeg til svar av etterforsker 10: «Man må tenke på personen (...) at en blir tatt godt i mot – høre på hva dem har å si – forståelse, empati (...) da må vi i hvert fall kunne gjøre noe bra.» Den siste setningen forteller at politiet lykkes ikke så ofte i det strafferettslige sporet, og da blir det for denne etterforskeren viktig at de lykkes på det medmenneskelige planet. Hun argumenterer for at det må synliggjøres hvor mye arbeid disse sakene krever og «(...) at det ikke hele veien bare er måltall, måltall, måltall» – dvs. at det ikke bare er tallene over henleggelse, tiltaler og saksbehandlingstid som skal definere politiets innsats i mishandlingssakene. Da blir bare én av politiets «hatter» målt (mer om dette senere).

Saksmengden, knappe ressurser og belastende politiarbeid

Som forrige evaluering av politiets håndtering av familievold dokumenterte (Aas, 2014), har saksmengden og ressursknappheten vært en uunngåelig del av samtalen med politiet. La oss først se på saksmengden, og økningen av den på landsbasis når det gjelder § 219-sakene:

DIAGRAM 1: ANTALL § 219-SAKER I HELE LANDET I PERIODEN 2006–2014⁵

Figuren viser nærmest en eksplosjonsartet økning i registrerte § 219-saker siden 2006. Et viktig grep som politiet har gjort for å kunne håndtere denne saksmengden er at etterforskningsarbeidet nå i større grad er organisert i en team-modell. Denne omleggingen fremheves av mange av informantene som positiv – også for ressurs situasjonen. Likevel er det rikelig med eksempler i intervjumaterialet på at etterforskningsressursene ikke på langt nær er i samsvar med det arbeidet som § 219 krever. Enkelte informanter fra politiet uttrykker seg både med indignasjon og oppgitthet over ressurs situasjonen, og la oss se på noen kraftfulle eksempler i den forbindelse. Etterforsker 20 sier det slik:

Jeg vil jo presisere det med ressurser – vi fikk jo en sånn kampanje fra Kripos her før jul – vi fikk beskjed syv dager før. Hurra – nå skal vi ut med sånne plakater – hvor lite skal du tåle⁶ – så ser vi det at gud vi har jo faktisk voldtektssaker og familievoldssaker – vi har ikke begynt på de en gang ikke sant. Så skal vi da gå ut og si – koom til oss med alt av

5 Mishandlingsbestemmelsen ble etablert i 2005, og tallmaterialet er mulig å studere fra 2006. I 2015 ble straffeloven revidert og § 219 ble endret til bestemmelsene § 282 og § 283.

6 Kampanjen «Hvor lite skal du finne deg i» er en tiltakspakke mot vold i nære relasjoner der politiet oppfordrer folk som lever i destruktive relasjoner å vurdere å kontakte politiet. Kampanjen er spredt rundt på sosial medier, oppslag på politistasjoner og andre offentlige kontorer m.m. I tillegg forsøker kampanjen å nå ut til folk på nettsiden: <http://www.hvorlite.no/er-du-utsatt-for-vold/>. Kampanjen er forøvrig ett av tiltakene i handlingsplanen mot vold i nære relasjoner 2014-2017, *Et liv uten vold*.

din psykiske vold. Det henger jo ikke på greip i det hele tatt selv om det i seg sjøl er kjempebra. Så blir det sånn – jeg håper ikke det kommer inn noen i dag – for vi har ikke tid til å ta i mot dem allikevel – og i hvert fall ikke det med det psykiske.

Etterforsker 21 utdyper dette:

Ressurser skal ikke være noe stort tema her i dag – men hverdagen vår er utrolig langt vekk fra det vi sitter og hører på seminarer i Oslo (...) Vi står her og kaver – hvordan skal vi klare (...). Kan noen ringe til dette voldtektsofferet – så vi i hvert fall har en dialog – vi får ikke avhørt hun nå, vi føler at vi er på scratch.

Etterforsker 1 sier det slik:

Vi har blitt bedre på etterforskning av familievoldssaker, men vi drukner jo. Vi har altfor mange saker – så vet vi jo egentlig hva som må gjøres i alle sakene – vet det er mange arbeidsoppgaver. Så blir sakene liggende når vi har gjort det vi må gjøre innledningsvis – kanskje dette med dommeravhør, sitter en i arresten – han må avhøres – så må vi avhøre fornærmede – så gjenstår det 4-5 vitner – som vi ikke får gjennomført. Så går det over ett år i enkelte saker før man tar den frem igjen.

Det er velkjente tema som kommer til uttrykk i disse erfaringene – først og fremst konfliktforholdet mellom antallet saker etterforskerne har ansvaret for og alle etterforskningsskritt hver sak krever. Etterforsker 13 kommer med et hjertesukk i den forbindelse: «Det er jo saker som tar ufattelig lang tid – og det er jo trist når en ser hvor mange av dem som blir henlagt – for vi bruker vanvittig mye tid i disse sakene.» Et avhør av fornærmede kan fort utgjøre tre dagers arbeid, blir det hevdet. Med til avhøret hører oppgaver som forberedelser til avhøret, gjennomføring av avhøret, debriefing, skrive av avhøret som fort kan komme opp i 10-20 sider, gjennomlesing og undertegning. Avhør av mistenkte og vitner kommer i tillegg. For utsatte barn skal det berammes tilrettelagte avhør og innhenting av dokumentasjon fra bl.a. barnevern og helsestasjoner. I den forbindelse forteller etterforsker 5 at hun måtte gjennomgå et barnevernsdokument på 350 sider for identifikasjon av

sentrale bevis. Etterforsker 7 formidler det ressurskrevende i § 219-arbeidet på denne måten:

Det er krevende – for det skal skrives etterpå. Det skal tas på lyd og bilde. Kan ikke sitte og protokollere underveis når du tar det. Fordi det er for hele relasjonen – at man sitter og snakker sammen på samme nivå – kjempeviktig. Da skal det skrives etterpå, og det blir kanskje lange avhør på tre og fire timer. Så skal du ha gjennomlesing – ja etter 8 timer – det er kjempekrevende. Vi har ikke ressurser i nærheten en gang. Det nytter ikke.

Hensynet til tilstedeværelse og kommunikasjon med de voldsutsatte krever at etterforskeren ikke skriver samtidig som avhøres tas. Skrivearbeidet bør gjøres etter avhøret. Videre krever som tidligere vist den medmenneskelige dimensjonen noe eget i denne sakstypen. Etterforsker 9 forklarer:

Ja, så skal hun gråte litt – du må gi dem tid til det underveis – så skal dem ta litt pause (...). Hun kom gråtende og gikk gråtende, hun gråt gjennom nesten hele avhøret. Du kan ikke sitte da og – sjekk – da har jeg fått svar på det.

Etterforsker 10 utdyper at: «Så må ikke du sitte å la hun føle at du har dårlig tid – hun har tross alt kommet – det tok jo en stund for henne å komme også.» Ivaretagelsen av voldsutsatte krever også noe ekstra av etterforskerne skal vi tro etterforsker 18:

De sakene der krever etterforskere som orker dette – for det er det ikke alle som gjør. Selv for de som orker det så er en sånn dag veldig utmatende – fordi du må bruke så mye av deg selv. Du bruker deg selv med empati – med tilstedeværelse (...) for å orke det over tid blir rammene for disse etterforskerne viktige. Da må på en måte hverdagen være til å tåle (...) du finner nesten ikke mer krevende avhør.

Etterforsker 15 er nokså presis når hun formidler sin kapasitet til avhør av fornærmede: «Ikke mer enn to damer i uka.» To slike omfattende avhør i uken sies å være nok. Hennes kollega (etterforsker 17) sier i den forbindelse at hun føler at hun har ansvaret for enkeltmenneskers liv i dette fagfeltet. Hun leser

opp tekstmeldinger hun fikk av en kvinne som ville avslutte livet sitt, og hevder at hun er avhengig av en stabil hverdag selv for å kunne håndtere denne belastningen.

En følge av følelsen av å være overarbeidet er manglende tro på at myndighetene har tilstrekkelig med innsikt i hva arbeidet med § 219 krever. Etterforsker 10 forklarer:

Jeg sitter jo med en følelse av at en del av dem som sitter og styrer og bestemmer – deler ut pengesekken – ikke forstår den helheten og kompleksiteten i disse sakene – og hva som faktisk kreves i hver enkelt sak. Hadde de skjønt det, så trur jeg også vi hadde hatt faste jurister og større fagmiljøer, og flere som jobber med disse sakene.

Etterforsker 14 utdyper: «Man sitter med spørsmål om – har de innhenta noen form for informasjon om hvordan denne jobben her gjøres? – før de går til verks og setter nye forskrifter? Det virker ikke sånn!» I dette gruppeintervjuet konkluderes det med at parolen om at familievold skal være et prioritert fagfelt bare er «tomme ord». Intervjumaterialet peker også på en rekke konsekvenser av ressursknappheten. «Vi må prioritere blant de prioriterte – hele tida», forteller etterforsker 7. I den uttalelsen ligger det at familievold er prioriterte saker for politiet, men etterforskerne kan likevel bare prioritere noen av dem. Hun legger til:

Det er jo min jobb – å scanne de sakene – lese dem og ta en vurdering på hva skal vi jobbe med og hva skal vi ikke jobbe med (...). Siden kapasiteten er så sprengt så sitter jo jeg og leter etter grunner til å ikke etterforske – og det er jo synd, men jeg gjør jo det.

Ressursknappheten hun opplever i dette arbeidet tvinger henne til å snu opp ned på idealene for etterforskningsoppgaven til politiet: å grave videre i sakene for å belyse dem best mulig. Her praktiseres imidlertid det motsatte – en søken etter grunner til å henlegge sakene. Etterforsker 10 forklarer ressursituasjonen slik:

Vi hadde kommet i mål med mange flere saker – hadde vi hatt mer ressurser – det er det jo ingen tvil om. Da hadde vi kunnet gått mye grundigere til verks – i mye større antall saker.

Det etterlyses også en langt bedre kontinuitet i saksbehandlingen, og en stabil oppfølging av sakene fra begynnelse til slutt. Etterforsker 7 forklarer:

Vi blir jo kjempefort sårbare med en gang vi får inn nye saker – for da blir fokuset satt med en gang. Hva er det vi må gjøre nå med en gang – da blir jo de gamle sakene skjøvet til side. Det er en sånn evig runddans (...) vi kommer ingen vei.

Denne «runddansen» kan beskrives som «brannslukkingsarbeid» fremfor grundig etterforskning, i følge etterforsker 4:

Det betyr at vi har vært bra den første uken – og det vet vi at politiet er. Vi er gode i initialfasen, men vi slukker bare brann. Sakene blir liggende veldig lenge før de får den slutføringen – der er ressursmangelen synlig.

Lang liggetid for sakene er destruktivt for håndteringen av familievoldsaker, noe etterforsker 1 erfarer slik: «Det er ikke artig å ringe et vitne ett år etter. Du føler deg ikke veldig profesjonell da.» Mye politietterforskning, også familievoldsetterforskningen, står og faller med hva politiet får gjort i startfasen av saken. Vitner husker stadig mindre jo lenger tiden går (Magnussen, 2004). Når politiet må prioritere saker etter hvorvidt barn er involvert, kan det fort gå utover voldsutsatte som ikke har barn. Overgrep mot barn kommer høyt på prioriteringslisten til informantene. Etterforsker 7 sier at hun gjerne skulle snakket mer og grundigere med de voksne fornærmede, men det har hun ikke tid til. Hun erfarer at flere av de voldsutsatte kvinnene ønsker å prate mer, men de må sette grenser: «Jeg må si sorry – det går ikke.» Etterforsker 6 formidler i den forbindelse at hun får en vond følelse av å rase gjennom sakene uten å gjøre et skikkelig arbeid.

VOLDSREGIME

Alvorlig eller gjentatt mishandling

Samtlige handlingsalternativer må ha blitt utført 'alvorlig eller gjentatt' for å rammes av § 219. Det er nok at ett av alternativene (trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelses) er til stede, jf. ordlyden «eller». Selv om kjerneområdet for bestemmelsen er den *vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen* av den nærstående (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37), begrenser den seg ikke til det. Er krenkelsen 'alvorlig', kan et tilfelle være nok under bestemte forutsetninger. I det følgende skal vi gi en nærmere omtale av det sentrale innholdet i kjerneområdet for bestemmelsen, nemlig vilkåret 'gjentatt mishandler'.

Nærmere om innholdet i «gjentatt mishandling»

Problemstillingen i det videre blir å klarlegge noe nærmere hva som kreves for at vilkåret 'gjentatt mishandler' skal være oppfylt. Ordet «gjentatt» tilsier etter vanlig språkbruk at mer enn en krenkelse (to eller flere) er tilstrekkelig for at vilkåret er oppfylt. Imidlertid er det, nettopp pga. lovgivers tydelige motiver om det primære dekningsområdet for bestemmelsen, ikke så enkelt. På bakgrunn av lovforarbeidene må de faktiske forhold m.a.o. uansett undergis en vurdering av om de innebærer vedvarende og gjentakende krenkelses av fornærmedes (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37, 40).

En naturlig språklig forståelse av ordlyden «mishandler» trekker i samme retning; den indikerer at bruken av bestemmelsen er forbeholdt de mer kvalifiserte forhold. Forståelsen finner støtte i rettspraksis (jf. Rt 2013 s. 329, i avsn. 13). I Odelstingsproposisjonen angis som nevnt at det er «den vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen av den nærstående»

som er selve kjernen i bestemmelsen. Videre fremgår det at (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s 37):

[i] tillegg til krenkelsen av legeme og sjel, vil tillitsbruddet, den psykologiske bindingen mellom gjerningsmann og offeret, og det at handlingen skjer i hjemmet, særprege denne typen vold. Det er disse elementene som gjør at offeret i begrenset grad kan føle seg trygg, og som forsterker frykten og risikoen for langvarige skadevirkninger hos offeret.

Det kan se ut som det er et mulig avvik mellom lovgivers intensjoner og Høyesteretts praksis når det gjelder innholdet i 'gjentatt mishandler'. Hva er styrende i Høyesteretts praksis for vurderingen av om vilkåret 'gjentatt mishandler' er oppfylt? I Rt 2010 s. 129 tok Høyesterett stilling til straffutmåling for overtredelse av § 219 annet ledd (någjeldende § 283). Høyesterett la i straffvurderingen vekt på at domfeltes handlinger gjorde at familien måtte leve under «et 'regime' preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold», og at overgrepene til dels hadde skjedd i nærvær av familiens mindreårige barn. Fra uttalelsen gjengis her avsnitt 21 og 22 (våre kursiveringer):

Etter min mening er karakteren av voldshandlingene i seg selv ikke avgjørende ved straffvurderingen etter straffeloven § 219. *Det sentrale er i hvilken grad disse danner et mønster som resulterer i at den som rammes må leve under et 'regime' preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold.* Slik saksforholdet er beskrevet i tingrettens dom, har dette vært tilfelle her, noe også lagmannsretten har lagt til grunn for sin straffutmåling. Både de gjentatte truslene om å drepe fornærmede og hennes far i India, tvangen til om natten å lage mat eller vaske huset og domfeltes sterkt nedverdiggende betegnelser av henne som 'hore' og 'hund' er med å understreke dette. Riktig nok har hun selv opplyst at voldsutøvelsen kun skjedde når mannen var beruset. Jeg kan ikke se at det er egnet til å redusere inntrykket av et liv preget av frykt for vold. Jeg viser til at det i tingrettens dom er opplyst at domfelte etter mai 2006 begynte å drikke stadig mer alkohol.

Som påpekt og vektlagt av de tidligere retter, kommer det inn som et tilleggsmoment at mange av hendelsene av krenkende karakter har funnet sted i nærvær av datteren, som var født i desember 2006. Det er i tingrettens dom beskrevet hvordan barnet tidlig lærte seg strategier for å beskytte moren, blant annet ved å rope gjentatte ganger 'nei pappa' til sin far eller ved å stille seg i døråpningen mellom kjøkken og stue for å stanse ham, eller lukke kjøkkendøren, dersom moren var på kjøkkenet og det bygget seg opp til vold.

Selv om dommen ikke direkte gjaldt lovanvendelsen av § 219, men spørsmålet om straffutmåling i den konkrete saken, synes uttalelsen om et «møn-

ster» av krenkelser og «regime» preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for nye krenkelser, i senere rettspraksis å ha blitt oppfattet og brukt som en presisering av innholdet i vilkåret 'gjentatt mishandler'.⁷ Derfor har altså spørsmålet om krenkelsene danner et mønster som resulterer i at den som rammes må leve under et regime preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold, over tid blitt til det helt sentrale vurderingstemaet ved vurderingen av om det objektive gjerningsinnholdet etter bestemmelsen er oppfylt (se også Sæther, 2016, s. 525). Det bør allerede her nevnes at det i Rt 2013 s. 329 presiseres at frykten for fremtidige krenkelser ikke begrenser seg til fysisk vold. Frykten kan altså også dreie seg om fremtidig psykisk eller seksuell vold.

Spørsmålet som kan reises, er i hvilken grad vurderingstemaet for 'gjentatt mishandling', slik det har blitt etablert i rettspraksis, er dekkende for lovgivers formål med bestemmelsen. Vurderingstemaet/normen i Rt 2010 s. 129 om hvorvidt «krenkelsene danner et 'mønster' som resulterer i at den som rammes må leve under et 'regime' preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold», innebærer klart nok en presisering av innholdet i vilkåret som er innenfor rammene for uttalelsene i Odelstingsproposisjonen om at det er «den vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen av den nærstående» som er selve kjernen i bestemmelsen (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37).

Beskriver normen i tilstrekkelig grad hva det innebærer for fornærmede å bli utsatt for krenkelser i nære relasjoner over tid? I *Retten til liv uten vold* (NOU 2003:31, s. 49) beskrives flere nyanser av hva det kan innebære for kvinner å bli utsatt for vold i nære relasjoner. Oppsummert beskriver utvalget innledningsvis generelt at situasjonen for kvinner som opplever vold fra samlivspartner er svært variert og sammensatt. Volden kan omfatte både fysisk vold, psykisk vold, materiell vold og seksuelle overgrep, og ofte opplever kvinnene ulike former for vold i kombinasjon. Videre at vold i nære relasjoner er karakterisert ved at volden gjentar seg over tid. Både handlingenes grovhet og varighet har betydning for hvor sterkt volden preger kvinnenens liv. Deretter beskriver utvalgt *fire typer særtrekk* for hva det kan innebære å bli utsatt for vold i nære relasjoner (NOU 2003:31, s. 49-50):

---

7 Se f.eks. Rt. 2013 s. 879 avsnitt 30 og Rt. 2014 side 695 avsnitt 12.

For det første pekes det på at i de tilfellene volden pågår over tid, lever kvinnene og barna med en konstant trussel om vold, og at «[d]ette betyr at man ikke kan se hver voldsepisode som en isolert hendelse – frykten for hva som kan eller vil skje blir en del av voldsutøverens maktutøvelse og svært sentral i den virkeligheten kvinnene og barna lever i» For det andre pekes det på den tette sammenvevingen mellom vold og kjærlighet. Perioder med vold avløses ikke sjelden av perioder med handlinger som kvinnene opplever som varme og kjærlighetsfulle. Oppfatningen av «kjærlighet» blir en måte mannen opprettholder og legitimerer voldsutøvelsen på. Ofte bruker voldsutøveren nettopp frykten for å miste partneren som et argument for å utøve volden. Koblingen mellom vold og kjærlighet kan innebære at kvinnen etter hvert kan begynne å se partnerens vold mot henne som et uttrykk for hans «kjærlighet». Samtidig skaper sammenblandingen av vold og hans erklæringer om «kjærlighet» forvirring og usikkerhet hos kvinnen. Utvalget mener at «å forstå forholdet mellom vold og kjærlighet blir dermed en forutsetning for å forstå hvordan kvinner fanges inn i en virkelighet med vold». Det tredje aspektet som trekkes frem av utvalget er at voldsrelasjonen preges av at mannen legger skylden for volden på kvinnen, samtidig som det er vanlig at kvinner som opplever mishandling påtar seg skyld for volden. Endelig fremheves forholdet mellom makt og avmakt, og den skjeve maktbalansen mellom partene (NOU 2003:31, s. 50; våre kursiveringer):

Ofte opplever voldsutsatte kvinner at mannen bidrar til å *isolere* henne fra omgivelsene. Dette kan skje ved at mannen ønsker kontroll med hva kvinnen gjør, hvem hun treffer osv. Mannen kan legitimere sitt ønske om kontroll ved å henvise til at han er sjalu. Å treffe andre kan i slike tilfeller bidra til å utløse vold eller trusler om vold fra mannens side. Også dette er med å isolere kvinnen. Kvinnen kan også føle seg utmattet som følge av volden, og av den grunn ikke ha overskudd til å delta i sosialt liv. I tillegg kan stigmatiseringen knyttet til det å være voldsutsatt føre til ytterligere isolasjon (...)

For mange kvinner innebærer volden at mannen tar systematisk og fullstendig *kontroll* over hennes liv. Kontrollen bygges opp gradvis og danner et nett som kvinnen veves inn i. Kvinnens investering i en følelsesmessig nær relasjon blir brukt som et middel til manipulasjon fra partnerens side. Disse strategiene representerer *maktutøvelse* overfor kvinnen fra voldsutøverens side og er med

på å skape eller forsterke et skjevt maktforhold mellom dem. *Maktforskjellen mellom partnene er med andre ord sentral for forståelsen av volden.*

Dersom en ser Kvinnevoldsutvalgets beskrivelser om hvordan kvinner opplever menns vold i nære relasjoner opp mot den sentrale vurderingsnormen i rettspraksis, synes det klart nok å være dekning for første del av normen som innebærer at det må dreie seg om et *krenkelsesmønster*. Samtidig kan det innvendes at *et mønster av krenkelser* ikke synes å gi noe mer veiledning enn det Odelstingsproposisjonen sier om at det må dreie seg om «den vedvarende og gjentakende krenkelsen» (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37).

Sammenholdes siste del av vurderingsnormen i rettspraksis, hva vi kan kalle «fryktkriteriet», med Kvinnevoldsutvalgets beskrivelser av hvordan kvinner opplever menns vold i nære relasjoner, er det helt klart dekning for å si at utryggheten og frykten for hva som kan skje er et fremtredende element ved det «å leve i vold». Også i Odelstingsproposisjonen er fryktkriteriet trukket frem i flere sammenhenger. Riktignok synes det i første rekke å være knyttet til vilkåret 'grov[t]'; altså hva som skulle til for å oppfylle gjerningsinnholdet etter straffeloven av 1902 § 219 for en enkeltstående handling (Ot.prp.nr. 113 (2004-2005), s. 40-41, 45). Det kan likevel reises spørsmål om fryktkriteriet, har fått spesiell oppmerksomhet og betydning framfor andre særtrekk ved det å leve med krenkelser og vold i nære relasjoner (forholdet mellom vold og kjærlighet, overføring av skyld på offeret og maktforskjellen mellom partene).

Intim terror

I Michael Johnsens (1995) kjente og banebrytende studie «Patriarchal terrorism and Common couple violence: Two forms of violence against women» trekkes det et svært viktig skille når det gjelder vold i nære relasjoner. Dette bidraget passer også godt som et teoretisk grunnlag og et analytisk grep for hele ideen om volds- og kontrollregimer. Studien baserer seg både på surveydata fra en nasjonal kartlegging og intervjudata fra brukere av amerikanske krisesentre. På norsk blir dette skillet betegnet som *episodisk/situasjonell partnervold* på den ene siden og *intim/*

patriarkalsk terror på den andre (Haaland & Clausen, 2005, s. 114, 123; Pape & Stefansen, 2004, s. 51-52, 66).

'Episodisk/situasjonell partnervold' viser til par som erfarer én eller få gangers mindre alvorlig voldsbruk, ofte som følge av en opprivende konflikt. Voldshandlingene danner ikke noe mønster av voldelige overgrep, og utøveren kan nesten like gjerne være en kvinne som en mann. Episodisk eller situasjonell partnervold har m.a.o. ingen klar kjønnsretning. Par som har erfaring med denne type vold beskrives som likeverdige og symmetriske i maktforholdet (Haaland & Clausen, 2005, s. 123). 'Intim/patriarkalsk terror' følger et helt annet mønster – her har vi å gjøre med et system av undertrykking og gjerne gjentatte grovere overgrep. Begrepet 'patriarkalsk' viser til at det hovedsakelig er menn som utøver denne terroren. Slike samliv betegnes som 'asymmetriske' – m.a.o. fravær av likeverd, og en stor maktforskjell mellom partene (Haaland & Clausen, 2005, s. 85).

Johnsen bruker for det meste 'common couple violence' som en betegnelse for den episodiske og situasjonelle partnervolden for å fremheve det alminnelige (utbredte) med denne type vold. Det episodiske og situasjonelle ved volden viser seg i at illegal maktbruk er en respons på konflikter som oppstår i hverdagen, motivert av behovet for å oppnå kontroll i en bestemt situasjon – og ikke et generelt behov for å dominere relasjonen. Patriarkalsk/intim terror er derimot motivert ut i fra forestillingen om å dominere og kontrollere partneren – og det med alle midler om nødvendig (Johnsen, 1995, s. 286). Da vil også hele relasjonen være preget av maktutøvelse og dominans, og vi befinner oss dermed i kjernen av det voldsregimet som Høyesterett krever av straffelovens § 219.

Det er åpenbart umulig å tegne klare grenser mellom disse analytiske kategoriene av vold i nære relasjoner, og det finnes opplagt et stort terreng av nyanser og glidende overganger mellom idealtypene. Grensen for når en destruktiv relasjon beveger seg fra episodisk vold til intim terror er et åpent spørsmål, og vil alltid være gjenstand for skjønnsmessige vurderinger. Undersøkelsen til Johnsen (1995, s. 286) viste at blant de som hadde begått en mindre alvorlig voldshandling mot partner, var det bare rundt seks prosent som i løpet av det påfølgende året også hadde begått mer alvorlig vold mot partner.

Informantenes bilder av volds- og kontrollregimer

Gjennomgangen av rettskildene viste at det er de gjentatte og vedvarende krenkelsene som skal stå sentralt når mishandlingsbestemmelsen skal tas i bruk. Høyesterett har presisert dette ved å anvende begrepet *regime*. Etterforsker 22 finner det imidlertid vanskelig å vurdere hvorvidt hun står overfor et voldsregime og dermed en § 219-sak:

Det er krevende å vite – det er jo det vi alltid stiller spørsmål om – er det gjentatt dette her? – er det grovt? – eller er det litt sånn i gråsonen? Det er jo det vi må prøve å kartlegge – hvilket regime er det den mistenkte har overfor familien sin. I noen saker syns jeg det er litt vanskelig å få tak i om det er et voldsregime (...). Hvem betaler for maten? Hvem betaler regningene? Det er så mye som man må kartlegge for å se om det faller under 219. Noen saker er litt sånn vanskelig.

Politiadvokat 1 finner også vurderingen av regimet komplisert: «Det er vanskelig å vurdere – ofte er det godt belyst at det har vært en del voldsepisoder, men er det dette mønsteret?» Når vi spør én av etterforskningsgruppene om når man går over grensen fra episodisk til intim terror, forklarer etterforsker 13: «Det står jo ikke definert – det blir sånn at du tenker og gjetter litt – du føler deg litt frem.» Flere av informantene peker på at det er mange grensetilfelle-saker de må vurdere. Etterforsker 11 finner vedvarende kontrollatferd som sentralt i kartleggingen av et mulig regime:

Men det er jo dét de [voldsutsatte] sier oftest – det er jo at det er den psykiske som er verst. Det at han slår inni mellom – det tåler jeg, men den kontrollen (...) det er det vi vurderer som et voldsregime. Hvis det ligger hele tiden en sånn trussel om at hvis ikke du gjør som jeg vil, jeg får se facebook kontoen din – eller du kommer hjem til den tida du skal – så vanker det bank.

Det er den psykiske volden, nærmere bestemt *kontrollerende atferd* som er kjernen i et voldsregime i følge denne informanten, noe vi snart kommer grundigere inn på. Når politiet skal kartlegge et regime er det ikke bare enkelthendelser med mishandling som bør være av interesse, men vel så mye hva som skjer i mellom disse hendelsene. Det kan i den forbindelse

anlegges både en indre og en ytre forståelse av mishandling. Den ytre, eller objektive om man vil, handler i en rendyrket form om å summere opp antall voldshendelser for å ta stilling til om det foreligger et regime. Tar en derimot et indre og fortolkende perspektiv, og forsøker å lese virkeligheten fra den voldsutsattes ståsted, blir det ikke like meningsfullt med en kvantitativ tilnærming for å definere et mishandlingsmønster. Det bør imidlertid balanseres mellom en objektiv og subjektiv tilnærming her. Det å føle seg mishandlet er ikke nødvendigvis det samme som å ha blitt mishandlet. Derfor bør det også bringes inn noen allmenne og objektive kriterier for mishandlingsbegrepet.

Som ved kartleggingen av helheten og kompleksiteten, står det som er i mellom voldshendelsene sentralt i vurderingen av hvorvidt det foreligger et regime. Statsadvokat 3 finner at det først og fremst er en opplevelse av frykt som ligger mellom voldshendelsene i et mishandlingsforhold:

Problemet der er å fange opp det som skjer mellom, og det er frykten. Det å bruke masse energi og oppmerksomhet for å se etter når det skal skje på nytt. Volden preger hverdagen – selv når den ikke utøves.

I et voldsregime er hverdagen preget av vold, selv når det ikke utøves – som statsadvokaten så treffende sier det – og da er det særlig den psykiske delen av mishandlingen han sikter til. Etterforsker 18 uttrykker seg i tråd med dette:

Med voldsregime så tenker jeg på hva som kan skje før, under og etter hendelser, for å se om det er noe gjentatt mønster i det som fornærma opplever (...). Jeg tenker at man er inne på det voldshjulet.

Det såkalte *voldshjulet* står sentralt i flere av informantenes tenkning rundt alvorlige mishandlingsrelasjoner, og representerer dermed kjernen i § 219. Det har blitt beskrevet i en lang rekke teoretiske bidrag for forståelsen av vold i nære relasjoner, og inngår som hjørnesteinskunnskap i politiets fenomenforståelse (se f.eks. Politidirektoratets veiledning for politiet fra 2009). 'Voldshjulet' representerer en forståelse av rytmen, dynamikken og prosessen i et mishandlingsforhold – mer presist er det en faseinndelt fremstilling av et typisk mishandlingsforhold hvor en akutfase preget av fysisk vold

avløses av en ny fase der både offer og gjerningsmann forsøker å normalisere relasjonen gjennom anger, tilgivelse, løfter og forsoning. Etter en tid bygger spenningen seg opp i form av verbale angrep, fiendtlighet, humørsvingninger og innadvendthet, som igjen leder til ny akutt fase. Slik forstås syklusen i et mishandlingsforhold. Men hva er det som holder liv i denne syklusen? Her peker igjen et rikelig litteratur- og forskningstilfang på en vond sirkel preget av en forsterket polarisering mellom makt og avmakt, vekslingen mellom vold og kjærlighet, voldens normalisering i samlivet, økt isolasjon med fravær av motstemmer utenfor familien, nedbryting av den utsattes selvfølelse med økt skam- og skyldfølelse (se f.eks. Svindseth, 2014; Eriksen, 2014; Lynum, 2014; Aasland, 1992; Dobash & Dobash, 1992).

Politidvokat 3 resonnerer rundt utryggheten og usikkerheten i et mishandlingsforhold slik:

(..) at det kanskje ikke skjer noe hver gang. Men den forventningen eller redsel for at det kan skje noe – hvis jeg gjør dette nå. For eksempel en voldsutøver som truer med vold, som ikke utøver det – kanskje gjør det ved noen anledninger. Det kan jo være nok til å etablere et mønster – at man lever i den forventningen om at det kan smelle – men det kanskje ikke alltid har gjort det.

Statsadvokat 2 utdyper:

Det er jo litt det at fornærmede også tilpasser seg og endrer seg – og går litt på tå hev. Opptrer på en sånn måte at det ikke smeller – man velger å gå inn på en mer passiv rolle. Man går ikke i diskusjoner – man sier ikke fra, men blir (...) underkuet. Det også er jo viktig å få frem i forhold til dette regimet. At man velger å tilpasse seg for å unngå at det skjer noe.

Dommer 2 viser til fraværet av fysisk vold i et voldsregime overfor barn på denne måten:

En far trenger ikke å ha utøvd mye vold mot barna sine for at – du trenger ikke å true en gang. Det kan være noen blikk (...) subtil atferd – som gjør at de barna vet at nå må jeg te meg på bestemt måte – eller så smeller det. Dommeravhør har fått frem dette – foranledningen har

gjærne vært en voldshendelse mot mor eller barnet, men senere kan du undertrykke uten verken slag eller trusler om det.

Etterforsker 23 argumenterer for at det er den *psykiske delen* som må avgjøre spørsmålet om det foreligger et voldsregime eller ei, altså hvordan det har vært for den voldsutsatte mellom de fysiske voldsepisodene, hennes underkastelse i relasjonen m.m. Et viktig punkt i politiets vurdering av § 219 ser ut til å være tiden i mellom de fysiske voldshendelsene. Etterforsker 9 forklarer: «Så har vi en diskusjon på om det er langvarig forhold eller om det er mange enkeltstående – altså det her med tiden i mellom – det er jo en diskusjon.» Intervjuer spør: «Må det være kort tid i mellom?» Etterforskeren:

Det er jo det en del jurister vil ha – at det skal være kort tid i mellom. Hvis det var ett slag i fjor, ett i år og ett til neste år holdt jeg på å si – så blir det ofte ikke definert som et (...) [§ 219-forhold]. Fordi man mangler kanskje den forståelsen som (...) det her med den latente volden – som vi ikke er flinke på å etterforske.

Det bør minnes om at loven ikke krever gjentakelser av volden for at § 219 kan anvendes. Er handlingen tilstrekkelig grov kan den fort skape et vedvarende regime preget av frykt og underkastelse.

Legemskrenkelser eller voldsregime?

Vurderinger av den vanskelige grenseoppgangen mellom et voldsregime og episodiske/situasjonelle tilfeller av vold i nære relasjoner blir, som vi har sett, avgjørende for hvilke straffebestemmelser politiet bruker. Sentralt i evalueringen av mishandlingsbestemmelsen står spørsmålet om den brukes for ofte eller for sjeldent. Er det et over- eller underforbruk av § 219? Eller for å si det med begreper lånt fra økonomien: Har det gått inflasjon eller deflasjon i denne bestemmelsen? Enkelte studier av voldsutsatte som tar kontakt med politiet kan tyde på at det oftest er gjentakende mishandling som er problemet. I Aslaksrud og Bødals undersøkelse for tre tiår siden om *Politianmeldt mishandling* dokumenteres det i hvert fall at de fleste av kvinnene som anmeldte sin partner for vold hadde opplevd gjentakende mis-

handling fra den samme partneren (Aslaksrud & Bødal, 1986, s. 88). Andre studier har vist at det gjennomsnittlig tok 1-2 år fra en voldsutsatt kvinne opplevde det første overgrepet til hun fortalte noen om det (Hoyle, 1998, s. 183). Disse studiene kan også understøttes av hva vi ellers vet om ofre for vold i nære relasjoner. Skam og skyldfølelse er effektive barrierer mot å be om hjelp. Likevel peker intervjumaterialet på litt andre erfaringer og erkjennelser av dette spørsmålet. Statsadvokat 3 vurderer grensegangen mellom § 219 og de tradisjonelle voldsbestemmelsene slik:

Her blir antallet viktig – og ikke minst avstanden i tid mellom hvert tilfelle (...). Jeg tror at hvis det har vært relativt få tilfeller, men hvor du klarer å konkretisere og individualisere (individualisere hendelsen – altså, dato, tid og sted) det enkelte – så er det nok lettere å bruke 229 – kroppsskadebestemmelsen – eventuelt kroppskrenkelse (...). Jeg tror at hvis du har færre – men du har alvorligere forhold – så tror jeg nok at jeg raskt ville bruke de tradisjonelle bestemmelsene.

Lederen for ett av familievoldsteamene i materialet, etterforsker 7, hevder at § 219 brukes for ofte med disse ordene:

For meg virker det som vi er veldig feilkodet i starten – fordi på 219 skal du ha et voldsregime – det skal mye til (...) og da er vi på de grovere sakene med en gang. Jeg koder ned ganske mange saker som jeg får til 228 (...) for jeg tenker at hvis de hadde vært riktig koda – så tror jeg vi ville fått mye færre saker. Da ville det vært de som er riktige.

Denne etterforskeren koder ned en rekke saker fra mishandlingsbestemmelsen til bestemmelsen om legemsfornærmelse, fordi hun ikke kan se at det er et voldsregime i mange av anmeldelsene på § 219. Det er imidlertid ikke den eneste begrunnelsen hun oppgir for sin nedkoding av saker når intervjuer spør videre: «Altså du vil heller ha dem i 228-sporet enn i 219?» og svaret lyder slik:

Ja, for å henlegge – uten etterforskning for den saks skyld hvis jeg kan (...) 228 krever også etterforskning, men det er lettere å henlegge på 228 enn 219 uten etterforskning - pluss at du slipper bistandsadvokat-

opplegget (...) Og jeg sitter og ser etter grunner til å slippe å etterforske – og det er veldig fælt.

Det spesielle i denne uttalelsen er at sakenes karakter ikke settes i sentrum, men behovet for å henlegge sakene og fjerne dem fra saksbunken pga. arbeidspresset. Det er lettere å henlegge på den mindre alvorlige voldsbestemmelsen enn for mishandlingsbestemmelsen. Dette er imidlertid ikke en utbredt politipraksis i intervjumaterialet, og flere av informantene i politiet stiller seg undrende til denne måten å håndtere § 219-sakene på. Etterforsker 12 tar til orde for motsatt praksis når hun ennå ikke vet om hun står overfor

(..) enkelthendelser eller flere – men man ser at det kan være det – så er det da bedre å gå høyere ut – flere rettigheter for fornærmede – med bistandsadvokat – bedre ivaretagelse. Så ser man jo da etter avhøret om man har gått for høyt ut.

Også her er det utenforliggende hensyn som spiller inn i vurderingen av hvilken bestemmelse som skal anvendes. I dette tilfellet motiveres politietterforskeren av ivaretagelsen av den voldsutsatte i bruken av § 219. Bestemmelsen utløser flere rettigheter for fornærmede, som retten til bistandsadvokat. Etterforsker 18 har som underliggende hypotese at det gjerne skjuler seg mer mishandling bak enkeltepisoder, og ser derfor en grunn til å bruke mishandlingsbestemmelsen:

Koder du det på 228 så kan man la være å undersøke, etterforske en del – koder du på 219 så begynner vi å gå grundigere til verks. Da får du jo også belyst det – som regel er det mer enn det de forteller.

Vold i nære relasjoner kan ofte se ut som legemskrenkelser på overflaten, men hvis politiet graver videre kan mishandlingsbestemmelsen fort vise seg aktuell. Hvilke spørsmål som stilles voldsutsatte blir avgjørende for hvorvidt man sikter seg inn mot § 219 eller ikke. Dommer 11 sier det slik: «*Veldig mange av disse sakene (...) man etterforsker ikke regime – dermed så havner de bare som en 228 her [i tingretten].*». Etterforsker 4 kan bekrefte dette, og svarer slik på spørsmålet om overforbruk av bestemmelsen: «*Jeg tror det kan være et underforbruk fordi vi ikke klarer å få frem helheten i det, fordi at hun*

ikke vil fortelle det – eller at vi ikke stiller de rette spørsmålene kanskje.» Flere av de andre etterforskerne i intervjumaterialet forteller derimot at de slår seg ikke til ro med hva fornærmede har fortalt, men forsøker å «grave» etter et mishandlingsmønster. Et voldsregime kan lett ligge skjult bak fortellinger om legemskrenkelser. Etterforsker 9 hevder at en koding av saken som et 228-forhold (legemskrenkelse) er å gå defensivt ut hvor en slår seg til ro med det som foreløpig er fortalt. Det er imidlertid ikke alltid politiet finner et mishandlingsmønster, eller klarer å finne bevis for det, og da kan løsningen bli slik som etterforsker 2 forteller: *«Det kan hende vi starter med 219, så klarer vi ikke å bevise det – vi klarer å bevise 228 da. Så skrives saken ned, og går som en 228.»* Det å bruke tid på å grave videre støttes også av dommer 3:

Jeg tenker at nøkkelen er gode første avhør av fornærmede – for å prøve å få frem omfanget – både av voldshendelser, men også hva annet er. For å prøve å få synliggjort om vi snakker om et regime – eller vi snakker om to ektefeller som for eksempel stort sett har det bra sammen, så har du en mann som ved tre anledninger i løpet av 5 år har slått (...). I det siste [tilfellet] tenker jeg det er vel så naturlig å tenke 228, 229.

Politiadvokat 2 hevder at det er mye ulik praksis, sågar *kulturforskjeller* mellom avdelinger, tjenestesteder og distrikter i politiet når det gjelder bruken av § 219. Det er særlig politipatruljene hun anklager for en ukritisk bruk av mishandlingsbestemmelsen: *«Min erfaring i (politidistrikt) er at de oppretter 219-sak med en gang – ektefelle eller samboer – så er det på en måte 219 med en gang.»* Patruljen nøyter seg gjerne med å spørre om det har forekommet vold i relasjonen tidligere, uten å forsøke å grave frem et mønster eller *regime*, og da blir det en for lett vint anvendelse av § 219. (At patruljene har en ukritisk bruk av § 219, bekreftes i politietterforskerintervjuene i denne studien). Politiadvokaten peker videre på at bestemmelsen nærmest automatisk har vært i bruk når det gjelder vold mot barn. I gruppeintervjuet med både politiadvokater og statsadvokater snakkes det om *pendelbevegelser* i bruken av § 219 – at den både har vært anvendt for hyppig og for restriktivt i deres politidistrikt. På spørsmål om det fore-

ligger et over- eller underforbruk av mishandlingsbestemmelsen hevder statsadvokat 4 (skriftlig intervju) at:

Siden det i praksis vil være uaktuelt å avgjøre et § 219 forhold med forelegg vil de fleste slike saker (som ikke blir henlagt) bli vurdert av domstolen. Dette innebærer at bruken av selve § 219 blir relativt hyppig 'kontrollert' av domstolen, noe som tilsier at det ikke er et overforbruk. Hvorvidt det imidlertid er tendenser til å avgjøre saker etter andre straffebestemmelser i tilfeller hvor § 219 burde vært bruk, er mer vanskelig å avdekke.

Det siste argumentet hennes taler for underforbruk av bestemmelsen. Dommer 7 viser til at hun sjelden opplever frifinnelser på denne bestemmelsen, og det taler mot antakelsen om overforbruk. Dommer 8 hevder derimot at politiet nærmest har satt et likhetstegn mellom § 219 og familievold, og mener det har vært et overforbruk i tråd med en stadig økt bevissthet på å bruke mishandlingsbestemmelsen. Det er ikke bare pendlingen mellom de ulike voldsbestemmelsene i straffeloven som viser seg i politiets bruk/ikke-bruk av § 219. Bistandsadvokaten i intervjumaterialet forteller at hun har sett en *underkoding* hvor voldsregimer til tider er kodet som hensynsløs, skremmende og plagsom opptreden.⁸ Samtidig har hun opplevd å bli mistenkeliggjort av politiet for å ha egne interesser i å argumentere for § 219 ettersom hun da får flere saker.

Sammenfattende kan vi slå fast at pendlingen mellom § 219 og de andre voldsbestemmelsene varierer på ulike stadier og nivåer i polititjenesten – på patrulje-, etterforsknings- og påtalenivå. Variasjonen i anvendelsen av § 219 følger ulike motiv hos politiutøverne, som f.eks. at bruken av bestemmelsene gir voldsutsatte en bedre ivaretagelse i form av bistandsadvokat, eller motsatt – at avkall på § 219 gjør det lettere å kvitte seg med saken i form av en henleggelse. Det meste av denne variasjonen kommer trolig av mindre bevisste motiv som kunnskapsløshet om hva bestemmelsen faktisk krever, vanskeligheter med å avgjøre om en står overfor et voldsregime eller ei og at en glemmer å grave etter et regime i politiavhørene. I tillegg erfarer politiet at det kan bli for krevende å etablere et godt nok bevisbilde for § 219, og tar derfor i bruk de andre voldsbestemmelsene.

---

8 Jf. straffeloven § 266 om 'hensynsløs atferd'.

PSYKISK VOLD

Psykisk vold

som kjerneinnholdet i handlingsalternativet «andre krenkelser»

Selv om 'psykisk vold' ikke er direkte angitt som ett av handlingsalternativene etter § 282 (tidl. § 219), følger det klart nok allerede av lovteksten at også psykisk vold omfattes. Psykisk vold var også omfattet av § 219 før lovrevisjonen av 21. desember 2005. En naturlig språklig forståelse av ordlyden «den som ved (...) andre krenkelser (...) mishandler» en nærstående, tilsier at alle handlinger som er egnet til å 'krenke' en annen omfattes. Psykisk vold er utvilsomt egnet til å 'krenke' en annen. Denne tolkning av lovteksten finner også samlet sett støtte i lovforarbeidene.

Lovforarbeidenes divergerende oppfatninger, og enkelte høringsinstanser betenkeligheter mot straffansvar for psykisk vold

De ulike lovforarbeidene før lovrevisjonen i 2005, ga uttrykk for noe divergerende oppfatning om hvorvidt den opprinnelige bestemmelsen av 1902 ga vern mot psykisk vold. Både Straffelovkommisjonen og Kvinnevoldsutvalget antok at bestemmelsen ikke ga vern mot psykisk vold. Enkelte høringsinstanser trakk fram innvendinger mot at bestemmelsen skulle gi et fremtidig vern mot psykisk vold. Departementet fastslo på sin side at loven hadde gitt vern mot psykisk vold siden vedtakelsen av 1902-loven, og avviste samtidig betenkelighetene som var blitt reist ifb. høringen. Som et bakteppe kan det være av interesse å trekke fram de ulike syn på straffbarheten etter 1902-loven, enkelte høringsinstansers innvendinger mot et slikt vern, og departementets vurdering av de samme spørsmål.

Før Kvinnevoldsutvalget leverte sin utredning i desember 2003, hadde Straffelovkommisjonen avgitt sin delutredning – VII i NOU 2002:4. Straffe-

lovkommisjonen foreslo her å oppheve straffeloven § 219 i sin alminnelighet; kommisjonen antok at de handlinger bestemmelsen var ment å fange opp «i tilstrekkelig grad» var dekket av de særskilte straffebud om integritetskrenkelser (NOU 2002:4, s. 407-408). Spørsmålet om vernet mot psykisk vold omtalte straffelovkommisjonen slik:

Psykisk mishandling og andre former for omsorgssvikt enn de nevnte omfattes også av det andre handlingsalternativet i strl § 219. Kommisjonen er ikke kjent med at strl § 219 i nyere tid har vært benyttet i andre tilfeller enn de som uansett dekkes av straffebudene mot legemsovertredelser mv. Der hvor slike straffebud likevel ikke er dekkende, legger kommisjonen til grunn at man i våre dager heller bør la sakene bli håndtert av det sosiale hjelpeapparatet enn av strafferechtspleien. Strl § 219 foreslås på denne bakgrunn ikke videreført.

Kvinnevoldsutvalget antok som nevnt at nærstående (eller andre) *ikke* hadde strafferettslig vern mot psykisk vold da det leverte innstillingen sin i 2003, og dette var altså en del av begrunnelsen for forslaget om en ny straffebestemmelse mot mishandling i nære relasjoner. Utvalget selv pekte på at bevisproblemer i saker om psykisk vold kunne være en mulig ulempe ved en straffebestemmelse som verner mot psykisk vold. Det ble vist til erfaringer fra Sverige etter at det der ble innført en tilsvarende bestemmelse noen år tidligere. Utvalget bemerket til dette (NOU 2003:31, s. 144):

Det er ingen grunn til å tro at bevisproblemer rundt en slik bestemmelse vil bli mindre i Norge. Generelt vil det være vanskelig å føre bevis for psykisk vold. Slik utvalget ser det, kan imidlertid ikke bevisproblemer alene være nok til ikke å innføre en ny straffebestemmelse. Problemer med å skaffe tilstrekkelig bevis er til stede ved en rekke andre lovbrudd, for eksempel ved økonomisk kriminalitet, miljøkriminalitet og sedelighetskriminalitet. Det er ingen som for alvor har hevdet at slike handlinger ikke skal være straffbare fordi de er vanskelige å bevise.

Da Kvinnevoldsutvalgets utredning ble sendt ut på høring i desember 2003, ble høringsinstansene spesielt bedt om å ta stilling til forslaget om en ny straffebestemmelse (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 10). Høringsinstansene Salten tingrett, Dommerforeningens utvalg for strafferett og Det psykologiske fakultet ved Universitetet i Bergen var kritiske til at bestemmelsen skulle omfatte psykisk vold (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 38). Salten tingrett mente bl.a. at bestemmelsen ville bli svært problematisk å bruke;

Dynamikken mellom parter i et samliv kan være komplisert å forstå for utenforstående. (...) Man bør ikke innføre straffebestemmelser som innholdsmessig og bevismessig vil være svært problematisk å anvende og som kan øke konfliktnivået ved et samlivsbrudd for eksempel gjennom å innføre straff for psykisk vold.

Dommerforeningens utvalg for strafferett synes å ha vært kritisk til uskarpe grenser for psykisk vold, og at dette kunne medføre at fornærmede i større grad enn ellers måtte gjennom en full ankeprøving i disse sakene;

En mulig ulempe er at bruken av uskarpe straffbarhetsvilkår egnet til å fange opp de fenomener som i utredningen betegnes som psykisk vold, vil kunne lede til at sakene oftere må behandles to ganger fordi det på grunn av bevistemaet er vanskelig for lagmannsretten å konstatere etter skriftlig behandling at det er 'klart at anken ikke vil føre frem', slik at den kan nektes fremmet etter straffeprosessloven § 321 annet ledd første punktum. For fornærmede vil det gjerne være en stor belastning å gjennomgå en ny sak.

Det psykologiske fakultet ved Universitetet i Bergen uttalte:

Vi synes imidlertid ikke utvalget har vært kritisk nok i sin vurdering av å la bestemmelsen også gjelde psykisk vold. Siden det er svært vanskelig å avgrense hva som naturlig bør falle inn under begrepet psykisk vold, vil dette bli vanskelig å dokumentere i rettslige sammenhenger, med mindre en avgrenser tydelig hva det kan handle om.

Departementet kommenterte ikke spesielt Straffelovkomisjonens synspunkt om å avkriminalisere psykisk vold. Departementet avviste dessuten samtlige betenkeligheter fra høringsinstansene under sin vurdering (Ot.prp. nr. 113, s. 40):

Med 'på annen måte krenke' sikter departementet til handlinger som inngår i mishandlingsmønstre og som i dag faller utenfor de generelle bestemmelsene, som psykiske krenkelser og trusler om legemsfornærmelser. På dette punktet viderefører forslaget gjeldende § 219 om 'anden lignende Adfærd'.

Enkelte høringsinstanser går imot at straffebudet skal ramme *psykisk vold*, fordi slik atferd er vanskelig å bevise. Departementet deler ikke denne bekymringen. Riktig nok vil fysisk vold ofte være lettere å påvise enn psykisk mishandling. Men forskningen rundt – og kunnskapen om – mishandling i nære relasjoner er økende, noe som også gir domstolene økt innsikt i kjennetegnene ved psykisk mishandling. Dessuten er slike krenkelser allerede straffbare etter gjeldende § 219, slik at domstolene er kjent med å anvende bevisregler på psykisk mishandling.

Ordlydstolkningen om at psykisk vold faller inn under dekningsområdet for 'andre krenkelser', synes etter dette klart å ha støtte i lovens forarbeider.

Hva er psykisk vold rettslig sett?

Ved vurderingen av om en står overfor 'gjentatt' mishandling i saker som innbefatter psykisk vold i tillegg til fysisk vold, eller ren psykisk vold, følger det av Rt 2013 s. 879, i avsn. 29 at utgangspunktet for vurderingen er den samme som ellers; i hvilken grad krenkelsene danner et mønster som resulterer i at den som rammes må leve under et regime preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold. Fornærmedes kontinuerlige utrygghet og frykt for nye krenkelsers, må antas å være selve kjernen i psykisk vold. I avgjørelsen presiseres at frykten for fremtidige krenkelsers også kan omfatte frykt for fremtidig psykisk vold. Presiseringen synes å være helt i samsvar med voldsbegrepet lovforarbeidene legger til grunn. Spørsmålet blir om det kan klarlegges noe nærmere hva som kan regnes som psykisk vold etter § 282 (tidl. § 219).

Lovteksten bruker ikke selv 'psykisk vold' i ordlyden. Den inneholder heller ikke noen definisjon av det objektive vilkåret 'andre krenkelsers', hvor altså psykisk vold inngår. Odelstingsstingsproposisjonen synes heller ikke å gi veiledning med hensyn til hva som regnes som psykisk vold, annet enn at den gjerne inngår i et regime av krenkelsers, og at den dreier seg om « (...) krenkelsers av og skader på den psykiske integriteten» (Ot.prp. nr. 113 (2004-2005), s. 37). Imidlertid synes drøftelsene i Odelstingsproposisjonen å forutsette at den forskningsbaserte kunnskapen gir domstolene (og de andre aktørene i rettspleien) «(...) økt innsikt i kjennetegnene ved psykisk mishandling». I NOU 2003:31 (s. 12) defineres vold mot kvinner «slik at den omfatter fysisk, psykisk og seksuell vold mot kvinner, herunder voldtekt». Utredningen har heller ingen nærmere begrepsavklaring av psykisk vold, drøftelsene her synes heller å ta utgangspunkt i at volden, bl.a. den psykiske, kan forklares og forstås på ulike måter i den forskningsbaserte kunnskapen (se spesielt kapittel 3 i NOU-en om forklaringer, forståelser og definisjoner). En nokså avgjørende karakteristikk synes å være at *volden gjentar seg over tid*. På bakgrunn av den forskningsbaserte kunnskapen, redegjøres det i utredningen for bl.a. hvordan makt og avmakt kan inngå i voldsutøverens handlingsmønster (NOU 2003:31, s. 50):

Ofte opplever voldsutsatte kvinner at mannen bidrar til å isolere henne fra omgivelsene. Dette kan skje ved at mannen ønsker kontroll med hva kvinnen gjør, hvem hun treffer osv. Mannen kan legitimere sitt ønske om kontroll ved å henvise til at han er sjalu. (...)

For mange kvinner innebærer volden at mannen tar systematisk og fullstendig kontroll over hennes liv. Kontrollen bygges opp gradvis og danner et nett som kvinnen veves inn i. Kvinnens investering i en følelsesmessig nær relasjon blir brukt som et middel til manipulasjon fra partnerens side. Disse strategiene representerer maktutøvelse overfor kvinnen fra voldsutøverens side og er med på å skape eller forsterke et skjevt maktforhold mellom dem. Maktforskjellen mellom partnerne er med andre ord sentral for forståelsen av volden. Når maktbalansen forskyves, vil den enes mulighet til kontroll økes på bekostning av den andres. Grobunnen for angst og frykt er dermed lagt.

Utredningen viser også til forskning fra USA som belyser noen av mekanismene som kan inngå i voldsutøvelsen, hvor voldsutøverens makt og kontroll er det sentrale. Det vesentlige her synes nettopp å være bruk av ord og handlinger som ikke er fysisk, men psykisk vold. Samlet sett synes det klart nok at lovens forarbeider forutsetter et psykologifaglig innhold i det rettslige begrepet psykisk vold. 'Psykisk vold' er altså hva man benevner som et rettslig henvisningsbegrep.⁹ Begrepet må anses å henvise til kriterier utenfor retten, fordi rettskildene ikke kan gi det innhold. Som et utgangspunkt for den rettslige vurderingen kan en antageligvis legge til grunn at det må dreie seg om at siktedes ord eller atferd undertrykker eller på annen måte rammer fornærmede negativt.

Barns særlige strafferettslige vern mot psykisk vold

Etter gjeldende rett synes det ikke tvilsomt at barn har et særlig strafferettslig vern mot vold. Spørsmålet blir i hvilken utstrekning barn er spesielt beskyttet mot psykisk vold etter strl. § 282 (tidl. § 219). I Rt 2010 s. 949 avklarte Høyesterett at handlingsalternativet 'på annen måte krenke' også omfatter det å utsette barn for å være vitne til fysisk eller psykisk mishandling. Det at barnet er henvist til å leve i volden, er altså i seg selv psykisk vold.

---

⁹ I lovens etterarbeider, Meld. St. 15 (2012-2013) *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner*, punkt 3.1., synes lovgiver å gjøre det samme.

Saken som Høyesterett behandlet, gjaldt en mann som jevnlig hadde utsatt sin samboer for fysisk og psykisk mishandling. Samboerens datter, som var fra 13 til 15 år i tidsrommet hvor mishandlingen pågikk, var ved flere tilfeller vitne til at hennes mor ble utsatt for ulike former for mishandling. Datteren hadde bl.a. vært vitne til at stefaren hadde dyttet mor inn på soverommet og nektet henne å forlate det. Hun hadde også vært vitne til at han dyttet mor og lillesøster ned i et badekar idet mor vasket lillesøster. Et annet punkt gjaldt at datteren hadde vært til stede da han først ga mor en mobiltelefon og ba henne ringe politiet, deretter slo han telefonen ut av hendene på henne, dro henne etter håret og sa han skulle drepe henne. Stefdatteren hadde også vært vitne til en rekke andre episoder. For alle de forhold hvor stedatteren hadde vært vitne til at hennes mor hadde blitt mishandlet, ble altså stefaren (i tillegg til tiltalen om mishandling av samboer/mor) tiltalt for å ha krenket stedatteren 'på annen måte'. Mannen ble dømt både av tingretten og lagmannsretten. Høyesterett forkastet anken.

Etter å ha gått nærmere inn på ulike uttalelser i lovforarbeidene konkluderer førstvoterende med i avsnitt 22 at «[j]eg finner det da ikke tvilsomt at den indirekte virkning mishandling av barnets nærstående har for barnet, kan representere en krenkelse etter bestemmelsen, slik at § 219 gir barnet et selvstendig vern.» I begrunnelsen vises det bl.a. til at

[d]en vedvarende utrygghet og betydelige risiko for langvarige skadevirkninger for voksne av å leve under systematisk vold, trakassering og annen mishandling, finner vi igjen hos barn som opplever at deres nærmeste utsettes for slike handlinger.

Spørsmålet om den nedre grensen for overtredelse av § 282 (tidl. § 219) synes altså også her langt på vei å bero på en konkret vurdering med utgangspunkt i varighet, intensitet og risiko for skadevirkninger. Sistnevnte moment må antageligvis baseres på psykologifaglig vurdering.

At barnet er henvist til «å leve i volden», kan altså innebære en selvstendig krenkelse av barnet fra voldsutøverens side. Barn må anses som særlig sårbare for krenkelser, og vernet synes utvilsomt å ha lengre rekkevidde for barn enn for voksne. Barnekonvensjonen antas å gi noe nærmere veiledning. Barnekonvensjonen ble ratifisert av Norge i 1991. Den ble en del av norsk lov i 2003 ved at den ble inkorporert gjennom menneskerettsloven med virkning fra 1. okto-

ber 2003. Barnekonvensjonen gjelder derfor som norsk lov og ved en eventuell motstrid mellom konvensjonen og norsk lov skal konvensjonen gå foran, jf. menneskerettsloven §§ 2 og 3. Barnekonvensjonen artikkel 19 gir barn vern mot å bli utsatt for vold eller overgrep fra sine omsorgspersoner:

1. Partene skal treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnytting, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet.

I FN's barnekomitè's generelle kommentar nr. 13 (avgitt 19. april 2011) «The right of the child to freedom from all forms of violence», gir barnekomiteen sin rettslige vurdering av artikkel 19. Komiteen fastslår her at enhver form for psykisk vold rammes av artikkel 19. Barnekomiteen tolker konvensjonen slik at den ikke overlater rom for skjønn eller tvil med hensyn til bruk av vold mot barn;

(...) There is no ambiguity: 'all forms of physical or mental violence' does not leave room for any level of legalized violence against children. Corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment are forms of violence and States must take all appropriate legislative, administrative, social and educational measures to eliminate them.

Barnekomiteen gir videre en definisjon av 'psykisk vold': «(...) psychological maltreatment, mental abuse, verbal abuse and emotional abuse or neglect». For eksempel at man ydmyker barnet, får barnet til å føle seg lite verdt, avviser barnet følelsesmessig, truer skremmer eller latterliggjør barnet. Det at barnet er vitne til vold i hjemmet (typisk at far mishandler mor) nevnes særskilt som en form for psykisk vold i barnekomitèens kommentar (Hennum, 2016). Det kan for øvrig synes å være noe sammenfallende dekningsområde for 'psykisk vold' og 'vanskjøtsel eller forsømmelig behandling' i artikkel 19. Ifølge UNICEFs håndbok ligger det i begrepet 'forsømmelig behandling' ('neglect') ulike former for forsømmelse (Hodgkin & Newell, 2007). F.eks. at barn ikke beskyttes tilstrekkelig mot skader eller at de utsettes for tradisjonelle praksiser som er skadelige. 'Forsømmelig behandling' omfatter videre at barnet ikke får tilstrekkelig voksenkontakt. Med 'vanskjøtsel' menes omsorgssvikt, f.eks. psykisk eller emosjonell

omsorgssvikt som innebærer at barnet ikke får den omsorg, kjærlighet eller støtte det trenger.

Det synes klart nok at barnekonvensjonens forståelse av hva som ligger i 'psykisk vold' overfor barn, kan ha betydning for tolkningen av gjerningsinnholdet 'andre krenkelser' (av barn) etter straffeloven § 282 (tidl. § 219). At vernet mot psykisk vold også kan innebære et strafferettslig vern mot grov omsorgssvikt, antas å være i samsvar med lovmotivene til revisjonen av § 219, hvor det følger av de spesielle merknader at unnlatelse av stell og pleie «kan være en form for mishandling som naturlig faller inn under begrepet 'på annen måte krenke'» (Ot.prp.nr. 113 (2004-2005), s. 45). I realiteten synes det uansett vanskelig å skille strengt mellom 'psykisk vold' og 'emosjonell omsorgssvikt'; i enkelte tilfeller henger det i virkeligheten uløselig sammen. Barnekonvensjonens artikkel 19 synes dessuten å klargjøre at det strafferettslige vern mot psykisk vold overfor barn etter § 282 (tidl. § 219), må forstås nokså vidtrekkende. Synspunktet synes å finne støtte i barneloven § 30 tredje ledd. Av bestemmelsen fremgår det at

Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode.

Da barneloven skulle tilpasses barnekonvensjonen artikkel 19, ville departementet samtidig sikre kongruens mellom straffeloven og barnelovens forbud mot vold i § 30, «slik at det som omtales som forbudt etter barneloven også vil omfattes av straffansvaret etter straffeloven» (Ot.prp.nr. 104 (2008-2009), s. 38). En valgte da å utforme ordlyden i barneloven § 30 tett opp til ordlyden i straffeloven av 1902 § 390a, med det formål at psykisk vold overfor barn for fremtiden skulle være straffesanksjonert.¹⁰ I denne sammenheng

---

¹⁰ Bakgrunnen for dette var Justisdepartementets uttalelse om straffbarheten av psykisk vold i forbindelse med høringen av barneloven § 30. Justisdepartementet mente at «det er uheldig å bruke begrepet 'psykisk vold' da innholdet i dette begrepet klart faller utenfor etablert forståelse av voldsbegrepet i straffeloven. Straffeloven § 228 rammer bare fysisk vold, ikke psykisk vold. Dersom det er ønskelig med kongruens mellom straffeloven og barneloven, må barneloven avgrenses til kun å omfatte fysisk vold» (Ot.prp.nr. 104 (2008-2009), s. 33). Justisdepartementet viste til «at andre straffebestemmelser vil kunne komme til anvendelse på det området som i høringsnotatet blir omtalt som psykisk vold, for eksempel straffeloven 1902 § 227 om trusler eller § 390a om skremmende eller hensynsløs atferd». Alternativet 'på annen måte krenke' etter straffeloven 1902 § 219 ble ikke trukket inn i vurderingen.

er det av interesse at departementet gjorde en vurdering av hva som rettslig sett kunne falle inn under begrepet psykisk vold overfor barn i relasjon til barneloven. I omtalen av hvilken atferd man eksempelvis ønsket å ramme (Ot.prp.nr. 104 (2008-2009) s. 39) nevnes:

(...) alle måter å skade, skremme, ydmyke eller på andre måter krenke barnet uten bruk av fysisk makt, som er egnet til å gi barnet en følelse av frykt, avmakt, skyld, skam, mindreverd eller fortvilelse eller en grunnleggende følelse av ikke å være ønsket eller elsket. Det kan for eksempel være omfatte innelåsning av barnet i et rom, bruk av trusler om straff eller trusler om at barnet skal bli forlatt eller skadet, trusler om å skade en av barnets omsorgspersoner, søsken eller kjæledyr, ydmykelser, utskjelling, herunder å kalle barnet ved ukvemsord, følelsesmessig manipulering, latterliggjøring, særlig mens andre hører på, nedvurdering, verbal trakassering og følelsesmessig avvisning.

Enhver psykisk krenkelse overfor barn er naturligvis ikke vernet etter strl. § 282 (tidl. § 219). Det kan selvfølgelig heller ikke være slik at ethvert tilfelle av omsorgssvikt kan medføre straffansvar etter bestemmelsen. Spørsmålet som reiser seg blir hva som skal til for at psykisk vold overfor barn, eller grov omsorgssvikt, oppfyller gjerningsinnholdet etter § 282, *uten* at det har vært fysisk vold.

Rt 2013 s. 329 gjaldt en far som i perioden 1988–2010 hadde utsatt sin sønn for fysisk og psykisk vold. Den fysiske volden sluttet i 2001. Den psykiske volden fortsatte fram til 2010. Spørsmålet for Høyesterett var om «de verbale utbruddene som lagmannsretten har beskrevet fra 2001 frem til april 2010 faller inn under straffeloven § 219».¹¹ Etter å ha henvist til tidligere høyesterettspraksis om at det må dreie seg om et vedvarende krenkelsesregime som er preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for nye krenkelser, uttaler førstvoterende:

---

¹¹ Lagmannsrettens beskrivelse av den psykiske volden som vedvarte, også etter 2001, er gjengitt i dommen avsnitt 7: «(...) Etter lagmannsrettens syn er det ikke ført tilstrekkelig bevis for at A også slo og kastet en sko etter B i 2003. Det er blant annet sett hen til at B i de fleste sammenhenger har forklart at den fysiske volden sluttet i 2001. I samme periode og fortsatt fram til i april 2010 krenket tiltalte også regelmessig sønnen verbalt med aggressive og nedlatende skjellsord som 'fjollehode', 'hengerøv', 'klummerrøv', 'dumpe' og 'idiot'. Lagmannsretten er overbevist om at de verbale krenkelsene utgjorde et vedvarende mønster, og at de skjedde uavhengig av om A etter at B ble 18 år hadde 'god grunn' til å irettesette sønnen eller ikke. Ettersom B vokste opp under farens regime med en kombinasjon av uforutsigbart raseri og fysisk vold, ble han i voksen alder trolig mer sårbar for nedlatende, hissig og høylytt munnbruk fra faren enn andre på samme alder ville ha vært. Lagmannsretten legger til grunn Bs forklaring om at krenkelsene som hadde gått som en 'rød tråd' gjennom livet hans, føltes verre i voksen alder, fordi han var mer bevisst hva som skjedde.»

En del av de handlingene han ble utsatt for i perioden etter 2001, ville isolert sett ikke kvalifisert som overtredelse av straffeloven § 219. Men lagmannsretten fremholder at B har vokst opp under farens regime med en kombinasjon av uforutsigbart raseri og fysisk vold, og at krenkelsene har gått som en rød tråd gjennom livet til sønnen. Den fysiske volden opphørte i 2001, men når den verbalt aggressive og nedlatende behandlingen av sønnen fortsatte, er det etter mitt syn riktig å se dette som en del av et samlet bilde.

Uttalelsen sier altså noe om betydningen av helhetsvurderingen; i utgangspunktet straffrie psykiske krenkelsener overfor barn kan likevel få betydning for totalvurderingen. Høyesterett behandlet for første gang spørsmålet om anvendelsen av straffeloven § 219 i et tilfelle der det utelukkende var utøvd psykisk vold i Rt 2013 s. 879. Saken gjaldt riktignok psykisk mishandling mellom ektefeller (ikke overfor barn), men kan likevel si noe om utgangspunktet for vurderingen av om terskelen er overtrådt.¹² Det vises til førstvoterendes uttalelse som antas å knytte seg generelt til lovforståelsen av ordlyden «gjentatt mishandler» i saker om utelukkende psykisk voldutøvelse (Rt 2013 s. 879, i avsn. 32):

[B]estemmelsen rammer ikke enhver kritikkverdig atferd, heller ikke den gjentakende. Ordlyden 'mishandling' viser at § 219 bare omfatter de mer kvalifiserte forhold, jf. Rt.-2013-329 avsnitt 13. Etter mitt syn skal det en god del mer til i en sak som gjelder psykisk mishandling enn der voldsutøvelsen er både fysisk og psykisk.

I juridisk teori (Sæther, 2016) hevdes det at uttalelsen innebærer en forskjellsbehandling mellom fysisk og psykisk vold, og at denne harmonerer godt med at straffeloven i sin alminnelighet gir et atskillig sterkere vern mot fysisk vold enn mot psykisk vold. Til dette synspunktet kan det innvendes at førstvoterendes uttalelse ikke er ment som noe annet enn en presisering av at flere elementer av vold (både fysisk og psykisk) underbygger tydeligere at det dreier seg om et vedvarende krenkelsesregime. Tilsvarende kan uttalelsen sies å være for ren fysisk vold uten at elementer av psykiske krenkelsener er til stede – at det skal en god del mer til i en sak som gjelder psykisk mishandling enn der voldsutøvelsen er fysisk og psykisk. Selv om Sæthers

---

¹² Sakens bakgrunn var at en mann hadde mishandlet sin ektefelle i mer enn fem år. Tiltalen gjaldt både fysisk og psykisk vold (herunder seksuell vold). Lagmannsretten fant, i likhet med tingretten, at det ikke var ført bevis for fysisk vold eller «seksuelle overgrep». Han ble likevel av lagmannsretten domfelt for overtredelse av straffeloven § 219, utelukkende pga. psykisk vold

synspunkt antageligvis er riktig både ut fra et rettshistorisk og generelt ståsted (idet de fleste straffebud om integritetskrenkelser verner den fysiske integritet), gir det mindre mening å tolke førstvoterendes uttalelser i denne retning i relasjon til § 282 (tidl. § 219); både ordlyden og lovens forarbeider synes å likestille fysisk og psykisk vold.

Rettspraksis synes ikke å gi særlig veiledning på dette punkt. Det synes vanskelig å trekke den nedre grensen for hva som skal til for at psykisk vold overfor barn, eller grov omsorgssvikt, oppfyller gjerningsinnholdet etter § 282 når det ikke også har vært fysisk vold – utover de generelle retningslinjer om at det må foreligge et vedvarende regime preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for nye krenkelser.

Et par synspunkter de lege ferenda

På bakgrunn av lovens forarbeider kan det synes å være minst ett overordnet fellestrekk ved det å leve under sammenhengende krenkelser som vurderingsnormen etter rettspraksis med fordel kunne ha vist enda tydeligere; nemlig at gjerningspersonen står i en *overmaktsposisjon* overfor fornærmede. Den kontinuerlige utryggheten og frykten for hva som kan eller vil skje, kan betraktes som en vanlig konsekvens av voldsutøverens hovedstrategi hvor makt og kontroll er det sentrale. Den kontinuerlige utryggheten og frykten kan videre antas å beskrive kjernen i den psykiske volden. En kan i utgangspunktet vanskelig tenke seg en overtredelse av strl. § 282 (tidl. § 219) uten at det er et element av psykisk vold eller at krenkelsene «danne[r] grunnlag for frykt hos fornærmede for den typen mønster som ligger i kjerneområdet for bestemmelsen» (Rt 2011 s. 34, i avsn. 21). Psykisk vold kan synes underkommunisert i lovteksten, og det kan derfor hevdes at de sentrale vurderinger etter bestemmelsen hadde blitt bedre speilet om 'psykisk vold' var nedfelt som et selvstendig vilkår i denne.

Hva sier samfunnsforskningen om psykisk vold?

Innledning

I boken *Hverdagens skjulte ondskap – psykisk vold og mobbing* gir den franske psykoanalytikeren Marie-France Hirigoyen (2002) utførlige og meget detaljrike eksempler på psykisk vold i parforhold. Angrepene er subtile og etterlater ikke synlige og konkrete spor. Hirigoyen (2002, s. 21) hevder at vitner kan mistolke situasjonen som en lidenskapelig konflikt mellom to individer i stedet for et voldelig forsøk på en moralsk og fysisk ødeleggelse av den andre. Både alvor og det subtile i psykisk vold oppsummeres med disse ordene: «Intet spor, intet blod, intet lik. Den døde lever og alt er normalt» (Hirigoyen, 2002, s. 54). I Hirigoyens historier om konkrete enkeltpar fortelles det om partnere som manipulerer, lyver, avviser, takker aldri, er fjern, bebreider, gjør narr, kalkulerer, styrer den andre, himler med øynene når den andre partneren sier noe i forsamlinger, får den andre til å tvile på seg selv, er i permanent dårlig humør, skjeller ut med nedgraderende karakteristikk, hisser seg opp, svarer ikke på spørsmål, ignorerer, sender hatefulle blikk, ydmyker, insinuerer, fraskriver seg ansvar m.m. Slike handlingene kan over tid, og i sum knekke mennesker som utsettes for dem, og kan også være livstruende (Hirigoyen, 2002, s. 54).

Forholdet mellom fysisk og psykisk mishandling

Forholdet mellom fysisk og psykisk mishandling i nære relasjoner kan forstås på ulike måter, og er relatert til hverandre på komplekse måter. Der hvor det finnes fysisk mishandling finnes det gjerne også psykisk mishandling, og omvendt. Det er m.a.o. en sterk korrelasjon mellom disse mishandlingsformene. Psykisk mishandling leder ofte til fysiske overgrep, og jo mer psykisk aggresjon jo større sannsynlighet for fysisk angrep (O'Leary, 2001). Motsatt er det lett å tenke seg at fysiske overgrep, særlig de mer alvorlige, nødvendigvis også preger den utsattes mentale helse, spesielt i form av frykt for overgriperen. Tolman (2001) peker på et problem med å studere psykiske overgrep atskilt fra fysisk mishandling: Det er vanskelig å rekruttere personer som bare har vært utsatt for psykisk vold. Likevel viser flere studier at

den psykiske mishandlingen synes å ha mer negative virkninger, og oppfattes som mer belastende og krenkende av voldsutsatte enn den fysiske (O'Leary, 2001; Murphy & Hoover, 2001). Det beror naturlig nok på hvor alvorlig og livstruende den fysiske mishandlingen er. En av informantene i Kirkwoods (1993) intervjumateriale sa nokså treffende at selv om den fysiske mishandlingen var ille, begrenset den seg likevel til bare noen avgrensede tidspunkter i løpet av et år. Den psykiske derimot, som for henne handlet om konstante verbale angrep, slo henne mer ut og ødela hennes selvbylde (Kirkwood, 1993, s. 44). Spørsmålet om hva som er «verst» av disse voldsformene har vært satt på dagsorden i flere sammenhenger, men som Kirkwood viser har fysisk og psykisk mishandling ulik karakter – eller ulik natur om man vil. Derfor lar de seg ikke så lett sammenligne. Analytisk sett er fysiske smerter forårsaket av fysisk vold mer forutsigbare og av begrenset varighet, mens psykiske smerter (være seg forårsaket av både fysisk og psykisk vold) opptrer på en helt annen måte og er kontinuerlig til stede i et voldsregime. Det psykiske er ofte betinget av det fysiske, og derfor lar ikke alltid disse voldsformene seg så lett atskille.

Dimensjoner i psykisk vold

I O'Leary og Maiuros (2001) antologi over forskning på psykisk vold i nære relasjoner, er man opptatt av å meisle ut psykisk vold som en egen størrelse, som en separat og identifiserbar del av mishandlingsrelasjoner, til tross for at psykisk vold ofte henger nært sammen med fysiske overgrep. Maiuro (2001, s. ix) skisserer fire dimensjoner av psykisk vold slik:

1. *Angrep mot integritet og selvfølelse.* Eksempler på dette kan være nedsettende ord, skrike til, gjøre narr av vedkommende når andre er til stede, ydmyke, invadere den andres følelser m.m.
2. *Holde tilbake følelsesmessig støtte.* Eksempler her er bruk av unngåelse som straff, taushet, passivitet, fravær av engasjement og støtte.
3. *Trusler* (både eksplisitte og implisitte).

Begrense den andres frihet. Det kan handle om isolasjon fra øvrig nettverk, kontroll av den andres liv, nekte den andre å jobbe / gå på skole, kontroll over økonomi m.m.

Et blikk på disse formene for psykisk vold, og man vil raskt nå frem til erkjennelsen av at de fleste av oss både er utsatte og utøvere. Selv ikke lykkelige og harmoniske relasjoner går fullstendig klar av handlingene som er skissert, og det finnes åpenbart store variasjoner og et «hav» av nyanser i disse dimensjonene som kan svinge fra normalitet til ekstremitet. En definisjon av psykisk vold/mishandling bør ikke være «overinclusive» (Maiuros, 2001, s. xi). Det betyr at dersom vi betegner alle nære relasjoner som preget av 'psykisk vold', mister fort begrepet sin tyngde og verdi. Er vi alle rammet av overgrep, er samtidig ingen det. Det finnes opplagt ingen konsensus, ei heller noen bestemt «score» som forteller når man er offer for psykisk mishandling. En fornuftig definisjon kan være i tråd med det O'Leary (2001, s. 23) hevder – at det kreves gjentakende kritikk og verbal aggresjon mot en partner og/eller vedvarende isolasjon og dominans over partneren; i tillegg må disse handlingene skape frykt og svekket selvbilde. Et tilleggsmoment er at en ikke kan nøye seg med en objektiv beskrivelse av ulike negative handlinger, men i høy grad må vurdere motiv, kontekst og historikk for å ta stilling til psykisk mishandling. Bare et blikk kan som kjent ramme hardt dersom historikken bak relasjonen er tilstrekkelig destruktiv.

Kirkwood (1993, s. 45) hevder at respektløs tale og vonde ord er vanlig i parforhold, men når verbal aggresjon blir en slags «kampanje» for å svekke partnerens selvrespekt og opprettholde kontroll snakker vi om 'emotional abuse' i hennes forstand. Det blir m.a.o. styrken og intensiteten som avgjør om noe defineres som psykisk vold. I sine analyser av sitt intervjumateriale med voldsutsatte kvinner som har levd under langvarige og svært destruktive mishandlingsforhold, meisler Kirkwood ut seks kategorier av psykisk mishandling som skiller seg noe fra Maiuros fire dimensjoner. Kirkwoods kategoriene er:

1. *Degradation* som handler om å bli behandlet som mindre verd enn andre, som mindre akseptabel. Degradering over tid skaper dyp smerte og skam i følge Kirkwood, særlig når den utnytter sårbarheten hos den utsatte (Kirkwood, 1993, s. 46).
2. *Fear*. Uforutsigbarheten i mishandlingsforhold der den utsatte ikke har noe kontroll over hendelsene bidrar til opplevelsen av å befinne seg i en atmosfære av kontinuerlig fare. Fryktens styrke har illustre-

rende nok vist seg i enkeltes opplevelse av lettelse når den fysiske volden kommer – da er den vonde og angstfylte ventetiden over (Kirkwood, 1993, s. 49).

3. *Objectification*. Objektivisering handler om å bli behandlet som et objekt uten egne ønsker, mål, verdier og behov. Kort sagt en fullstendig mangel på respekt for den utsatte partnerens individualitet og egenart. Videre er det overgriperens behov som fullt og helt settes i sentrum for samlivet. Eksempler som gis her er overgriperens krav om at partneren kler seg og ter seg på en måte som ikke passer den utsatte, men overgriperens forestillinger om hvordan den andre skal være. I objektiveringen ligger trangten til å eie partneren hvor sjalusi og restriksjoner som begrenser friheten er konsekvensene (Kirkwood, 1993, s. 51).
4. *Deprivation*. Deprivasjon som psykisk mishandling i Kirkwoods analyser er todelt: Den ene siden handler om overgriperens kontroll over økonomien, eller overdrevet forbruk, som bringer familien i fattigdom. Den andre siden handler om sosial deprivasjon, der den utsatte blir forhindret fra å opprettholde kontakt med sitt nettverk. Dette faller for øvrig tydelig sammen med den nevnte «objektivering» (Kirkwood, 1993, s. 53).
5. *Overburden of responsibility*. Denne kategorien viser til utsatte som må kanalisere all sin energi i den daglige streben etter å holde familien sammen, med alle dets gjøremål, uten hjelp eller sågar med motarbeidelse fra overgriper (Kirkwood, 1993, s. 54).
6. *Distortion of subjective reality*. Tap av selvfølelse, egenverdi og identitet er i Kirkwoods materiale konsekvenser av psykisk kontroll og mishandling over tid. Den utsatte vil gradvis miste kontakten med sine egne behov, og stadig mer preges av perspektivene til den overgripende parten. Den utsatte internaliserer overgriperens uttalte syn på den utsatte, og enkelt fortalt handler denne prosessen om å miste seg selv. Den mektige parten har lykkes med sitt endelige mål – oppnåelse av fullstendig makt og kontroll over den andre partneren (Kirkwood, 1993, s. 54). En viktig forutsetning her er

isolasjon fra omgivelser som kunne ha korrigert overgriperens virkelighetsoppfatning.

Kirkwood forklarer at vi bør ikke se på disse kategoriene isolert, men i sammenheng og i helhet. De kan bare skilles ut til analytisk bruk. Den ene kategorien er en følge av den andre og en forutsetning for den neste, og sammen utgjør de «a web of emotional abuse» (Kirkwood 1993, s. 58) – et nett som stadig blir vanskeligere å komme ut av.

Det fornorskede begrepet *stalking*, hentet fra det engelske språk, har i økende grad dukket opp når overgrep og krenkelser i nære relasjoner settes på dagsordenen. 'Stalking' handler om vedvarende personforfølgelse, og kan sies å være en variant av psykisk mishandling med mange av de samme kjennetegn som for psykisk vold for øvrig. Stalking kan best plasseres i en av de presenterte hovedkategoriene for psykisk vold som omhandler kontrollerende strategier. Det er særlig yngre kvinner som har avsluttet et kjærlighetsforhold som utsettes for dette, og det er den vrakede partneren som forfølger den utsatte. Forfølgelsen kan forekomme både direkte og indirekte ved at den utsattes familie- og vennenettverk også oppsøkes. Selv om stalking får mest mediefokus når kjendiser eller medlemmer av kongefamilien får vedvarende uønsket oppmerksomhet fra forstyrrede personer, oppstår stalking likevel hyppigst i nære relasjoner (Narud, 2014, s. 107). Narud (2014, s. 106) viser videre til at uønsket kontakt ikke er uvanlig i et relasjonsbrudd, men når ubehagelig kontakt strekker seg over flere uker til tross for gjentatt grensesetting og i tillegg skaper frykt hos den utsatte, kan vi definere atferden som 'stalking'. Denne formen for personforfølgelse kan medføre store frihetstap og mye lidelse for den utsatte.

Utbredelsen av psykisk vold i parforhold er tidligere kartlagt i den første landsdekkende undersøkelsen i Norge på vold i nære relasjoner (Haaland & Clausen, 2005). Mer presist ble såkalte «ikke-voldelige kontrollstrategier» kartlagt gjennom ni spørsmål til et representativt utvalg av 7600 personer i alderen 20–54 år. Spørsmålene som handlet om kontrollstrategier fra partner, var følgende utsagn som respondentene skulle krysse av for hvis de stemte (Haaland & Clausen; 2005, s. 115):

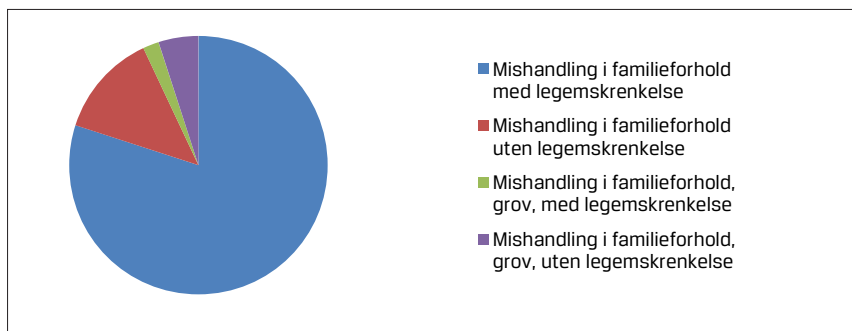
- er sjalu, vil ikke at jeg snakker med andre
- forsøker å begrense min omgang med slekt/venner
- krever å vite hvor jeg er og hvem jeg er sammen med
- kaller meg alt mulig for å kue/ydmyke meg
- lar meg ikke ta økonomiske beslutninger / selvstendige innkjøp
- forbyr meg å arbeide utenfor hjemmet
- truer med å skade barna
- har med hensikt skadet felles eiendeler
- truer med å skade seg selv om jeg drar.

En betydelig andel av både kvinner og menn i Haaland og Clausens utvalg har opplevd en eller flere av disse kontrollstrategiene. Den mest utbredte er kravet om at en gjør rede for hvor en har vært og hvem en har vært sammen med. Denne strategien bør imidlertid isolert sett sies å ligge i et grenseland for hva som kan klassifiseres som negativ atferd. Omlag åtte prosent av kvinnene og ca. 14 prosent av mennene sier seg utsatt for minst én av disse strategiene. Bildet snur seg når det kommer til tre eller flere av disse kontrollformene. Da er det fem prosent av kvinnene og tre prosent av mennene som sier seg utsatt. En sentral konklusjon er at kvinnene utsettes for mer omfattende kontroll, og mer innskrenkende kontrollstrategier enn det menn gjør. Tallene viser videre at det er en betydelig sammenheng mellom fysiske maktmidler og bruk av kontrollstrategier. De som oppgir at partneren utøver de nevnte formene for kontrollerende atferd, oppgir også langt hyppigere trusler og fysisk maktbruk fra partner (Haaland & Clausen 2005, s. 116).

Psykisk vold i det politiregistrerte materialet

Hvor stor del av den politiregistrerte familievolden i tråd med § 219 handler utelukkende om psykisk vold? Det får vi innsyn i hvis vi gjør søk i PAL-STRA-SAK:

DIAGRAM 2: § 219-SAKER ETTER FYSISK OG PSYKISK MISHANDLING. 2014. PROSENT. N=2714.

Det er to kategorier i dette diagrammet som utelukkende er forankret i psykisk vold, og det er «Mishandling i familieforhold uten legemskrenkelse» og «Mishandling i familieforhold, grov, uten legemskrenkelse». 18 prosent av alle § 219-sakene er kodet på disse to kategoriene. Hvis vi studerer den psykiske volden etter alder, så finner vi blant utsatte at barn under 18 år dominerer i dette bildet. 55 prosent av den politiregistrerte psykiske volden handler om saker med barn under 18 som fornærmet.¹³

Når intervjuer spør informantene om hvilke mishandlingssaker som bare dreier seg om psykisk mishandling, får vi brakt på det rene at det er sjelden voksne voldsutsatte kommer til politiet med en historie bestående utelukkende av psykisk vold. Etterforsker 2 tydeliggjør dette nokså presist med denne kommentaren: «Jeg lurer på hvordan vi hadde reagert hvis vi hadde fått en sånn anmeldelse hit.» Psykisk vold er riktignok til stede i alle mishandlingssakene til politiet, men da som en integrert og ufravikelig del av den fysiske volden. «Er det fysisk mishandling er det også psykisk mishandling», slår etterforsker 3 fast. Intervjumaterialet rommer imidlertid flere eksempler på at den fysiske mishandlingen har vært forholdsvis beskjeden og tilsynelatende bagatellmessig, og da er det den psykiske som kommer i sentrum for avhørene.

¹³ Mer presist er dette saker hvor minst en fornærmet er under 18 år; en sak kan ha flere fornærmede.

Hvordan fremtrer den psykiske volden for politiet?

Etterforsker 21 viser til hvilke problemer hun opplever når voldsutsatte anmelder psykisk vold:

Når de kommer med bare psykisk vold – så tenker jeg og min erfaring at det er veldig vanskelig å (...) de har vært i det og for de er det óg vanskelig å beskrive. For dem har mye av det blitt hverdagen og det normale. Vi kunne sikkert hatt mer fokus på det. Vi har ikke hatt noen opplæring på etterforskerne våre opp mot det.

I tillegg finner hun det utfordrende å skille ut psykisk vold:

Hva er psykiatri hos partene, og hva er psykisk vold? Hvor legger man listen for hva som er psykisk vold? Det er ikke alltid like lett. Og de klarer ikke å beskrive det gjerne, og jeg har gjerne et annet utgangspunkt for hva jeg tenker er psykisk vold enn de som kommer inn har (...).

Likevel er det et tydelig samsvar mellom den psykiske volden slik den fremkom i gjennomgangen av forskningen, og politiets og rettsaktørenes erfaringer med mishandlingsofre. Etterforsker 15 har erfart at den psykiske volden som voldsutsatte forteller om først og fremst handler om trusler, innskrenking av bevegelsesfriheten og til stadighet å bli fortalt om sin lave egenverdi. Det er disse formene som svært ofte går igjen i hennes saker, forklarer hun og utdyper: «Så er det den nedsettende praten, at de hele tida *blir kalt horer, fitter, alt (...) hele tida for å holde de nede – du er ikke verd noe. Familien din er dritt og vennene dine er dritt.*» Det er særlig frykten som fremholdes av informantene som hovedingrediensen i den psykiske volden. Etterforsker 16 forklarer:

Det er undertonen, stemningen, at han blir litt irritert eller dunker noe i bordet for han blir sinna – det som gjør at hun får puls (...). Det behøver ikke være noe han retter mot henne heller – han kan bli irritert på telefonen (...) alt gjør at spenningen i henne øker. For hun går med den beredskapen – hun går og vurderer hele tiden. Hun går og passer på – hun går og sjekker stemningen.

Truslene kan fremsettes nokså subtilt i mishandlingsforhold forklarer etterforsker 11:

Så er det de truslene da som henger – enten så sier dem det – sånn innimellom passer de på å si det også – at det ikke bare er underforstått, men veldig mye av det er underforstått. Har du gjort det et par ganger så skjønner de hva som skjer hvis du ikke gjør som han sier.

Statsadvokat 3 bruker i den forbindelse voldtektssaker for å tydeliggjøre det subtile i mishandlingsforhold:

Du har voldtektbestemmelsen hvor det heter med vold eller trusler ved bruk av vold – og der har det jo vært tilfeller hvor du ikke har den volden eller tvangen umiddelbart før det seksuelle. Det er ikke nødvendig å bruke det – fordi at vedkommende har skjönt at hvis ikke jeg gjør som han sier så slår han. Da er det jo opparbeidet en frykt for hva som kan skje (...) for voldtekt blir det likevel.

Etterforsker 11 forteller at spennings- og ventefasen i mishandlingsforhold kan oppleves som så vond og trykkende «(...) som gjør at det til slutt så kanskje de provoserer frem noe for det er så slitsomt å gå og vente på.» (Denne erfaringen samsvarer for øvrig med forskningen på psykisk vold som nettopp er presentert). Etterforsker 3 bruker begrepet 'latent vold' om denne formen for psykisk vold:

(...) alle de signalene som du kanskje får som en utsatt – uten at det skjer noen ting – uten at det er fysisk vold. Kan også kalle det psykisk (...) det her med når kommer det noe nytt – nytt slag ikke sant.

Et eksempel på den totale kontrollen i et mishandlingsforhold blir gitt av etterforsker 17 slik:

Det var i forhold til det å få frem den psykiske volden – et avhør på 10 sider – så står det her: En kveld hun var hjemme hadde hun husket på å gjøre alle de tingene som hun visste at siktede ville hun skulle gjøre – hun hadde vasket leiligheten, laget pannekaker, handlet inn det hun visste at han ønsket. Da han kom hjem satt hun midt i sofaen slik hun visste at han ønsket.

Denne etterforskeren legger til noe vesentlig i denne fortellingen: «*Det er ikke noe straffbart der – det er ikke vold det.*» Det er altså ikke denne historien i seg selv som er strafferettslig interessant. Den inneholder slik den fortelles ingen straffbare handlinger, men i et voldsregime må enkelthistorier settes i en kontekst, i sammenheng med helheten, og helheten kaster lys over enkelt-hendelsene. Dette kan bistandsadvokaten utdype, når hun viser at bare blikk og uttrykk i øynene kan by på en voldsom belastning for voldsutsatte som bare den utsatte kan se og forstå:

Dette med kontroll, hvordan man tilpasser sin oppførsel – for å unngå at noe skal skje. Kunne du vite at nå kom det til å skje, eller kom det ut av det blå? (...) Mange beskriver dette med øynene som forandrer seg – det har jeg hørt så mange ganger – at det blir svart – at du mister kontakten. Det med blikket – man ser på blikket – at nå skjer det noe – også er det veldig effektivt.

Statsadvokat 4 presenterer (skriftlig) en sjekkliste på psykisk vold som hun har laget for bruk i avhør av voldsutsatte, og som kan tjene som en oppsummering av hva informantene legger i 'psykiske vold', se neste side.

Det er et tydelig samsvar mellom denne oversikten og de fire dimensjonene i psykisk mishandling som forskningen frembringer (som ble presentert innledningsvis i dette kapittelet). Statsadvokaten bruker imidlertid begrepet 'tvang' for kontrollerende atferd og begrensninger av den andres frihet. Mer interessant er at hun til forskjell fra den forskningsbaserte oversikten til Maiuro (2001, s. ix) bringer barn inn i modellen. Det kan samtidig sies å være en mangel ved den forskningsbaserte, at den ikke inkluderer det å se og høre en nærstående person bli mishandlet – og da særlig barnas opplevelser av å overvære angrep mot sin næreste omsorgsperson. I tillegg inkluderer statsadvokat 4 interessant nok overgriperes mulighet til å lamme eller passivisere den utsatte når overgriper vet at den utsatte vil strekke seg langt for å skåne barna fra å få innsyn i mishandlingen. Dessuten bringes 'materie-ll vold' inn som en form for psykisk mishandling – det å knuse eller ødelegge gjenstander, særlig noe den andre holder kjært, kan fort ha de samme virkningene som andre former for psykisk vold. Ikke minst når det gjelder å

rette alvorlige trusler mot den andres kjæledyr. Det ligger mye symbolikk i form av en kraftig nedvurdering og respektløshet i destruksjonen av partnerens uerstattelige eiendeler.

Tvang

Holde noen innesperret, hindre dem i forlate eller oppholde seg i enkelte rom, holde noen våken / hindre søvn, frata mobiltelefonen. Kontroll av adferd, følge etter, kontroll av uttalelser, kontroll av hvor vedkommende er til enhver tid og/ eller hvem vedkommende er sammen med, kontroll av hvilke klær som brukes. Kontroll av pass/reisedokumenter.

«Vold» mot gjenstander i vedkommendes nærvær

Knusing av glass og annet inventar. Knusing og/eller slag/banking/sparking av gjenstander, møbler og/eller dører og vegger.

Trusler / skremmende uttalelser og/eller handlinger

Rene trusler om bruk av vold, drap eller lignende. Uttalelser om at en «ønsker» at vedkommende blir utsatt for vold, drap osv. Indirekte trusler ved å bruke barn (eller kjæledyr), at de skal skades eller at vedkommende aldri vil få se de igjen. Trusler om å ta barna ut av landet. True med å ta sitt eget eller barnas liv. Høylydt skriking og roping.

Krenkende/nedsettende uttalelser og/eller handlinger

Nedsettende karakteristikker som hore, ludder etc. At vedkommende er ubrukelig, svak, dårlig forelder, dum, stygg, feit / for tynn, usexy osv. Gjøre narr av vedkommende ved gråt. Klage på mat som blir servert hjemme, nekte å spise maten, spytte den ut, kaste den i gulvet osv. Spille på den utsattes eventuelle økonomiske avhengighet, overdrive manglende mulighet/evne til å klare seg selv alene.

Barn til stede ved hendelsene

Om barn kan se, høre eller «fornemme» det som skjer / stemningen. Avklare om vedkommende som blir utsatt i situasjonen også anstrenger seg for å skåne barna for det som skjer (ved syn eller hørsel). I så fall kan dette være en effektiv og målrettet strategi for utøver å «paralysere» den utsatte og gjøre vedkommende maktesløs.

Hvordan fanger politiet opp den psykiske volden?

Det er særlig kartleggingen av psykisk vold som gjør § 219-sakene spesielle for politiet fordi – og sagt med etterforsker 2 sine ord: «Du skal se etter de skjulte tingene. Se etter det du ikke ser (...) du må vite hva du skal se etter (...) Jeg tenker at det ikke er som en hvilken som helst annen sak egentlig.» Det å se etter de skjulte tingene som denne etterforskeren påpeker, kan bli nesten ikke-identifiserbare handlinger når et regime først er skapt. Etterforsker 22 beskriver i den forbindelse sin fremgangsmåte:

Jeg tenker at de må beskrive hvorfor de er så redde – hvorfor de opplever at dette er psykisk. Altså bare et blikk kan være nok. En eller annen bevegelse som voldsutøveren gjør – som ikke andre skjønner, men hun forstår hva som skjer når han får det uttrykket.

Dette vitner igjen om et komplisert politiarbeid som byr på andre innfallsvinkler enn hva politiet tradisjonelt har arbeidet med. Etterforsker 20 er nokså direkte når hun forteller om hvilken utfordring hun opplever når psykisk vold blir anmeldt:

Så blir vi jo litt svett alle sammen, nei nå kommer hun og skal anmelde psykisk vold de siste 30 årene. Det er jo sånn angst – for det er så lite håndgripelig. Så hopper de i tid og sted – så er det vanskelig å plassere. Hva er det av dette som er det straffbare – og det å klare å skrive en anmeldelse – å få frem systematikken i det. Det er vi kanskje ikke gode nok på. Og det er nok det som kanskje gjør at hver gang det ikke har vært fysisk vold, men psykisk vold – så blir gjerne de sakene foreslått henlagt.

Etterforsker 1 forteller at han har et eget tema som heter psykisk vold i politiavhøret av voldsutsatte:

Det blir en sånn samlepost da, gjerne ofte til slutt – i et avhør, hvordan hun har hatt det – og hvordan hun har det nå, pleier i hvert fall jeg å gjøre. Det kan ofte være vanskelig å snakke om i et avhør, så er det veldig greit å komme seg igjennom det konkrete før man går på det indre. At en samler opp det til slutt – ikke tar det under hvert tema.

Etterforsker 6 er opptatt av å fange opp endringer i den voldsutsattes liv for å kartlegge den psykiske volden:

Det å faktisk få de ofrene til å forklare hvordan de har hatt det – hvordan de var før de traff gjerningspersonen, og hvordan de er i dag (...). Så har du en tidslinje – hvor det har blitt verre og verre da i forhold til den psykiske. Så rett og slett gjennom avhør og deres egen historie, så kan man kartlegge psykisk vold.

Det er igjen de gode avhørene som er nøkkelen til å fange inn mishandlingsmønstre – også den psykiske delen av mishandlingen. Etterforsker 8 forteller:

Igjen går det på disse gode avhørene – gjennom de avhørene av fornærma er det ikke så veldig vanskelig å belyse den psykiske volden. Gjennom gode spørsmål så forteller de: har ikke fått lov til å gå ut av døra – jeg har ikke fått lov å lese en bok – jeg har ikke lov til å ha nettverk – jeg har ikke fått lov til å jobbe (...) kontroll – kontrollregime.

Et eksempel på hvordan politiet kan grave ved bruk av spørsmål blir gitt av etterforsker 19 slik:

Det er ofte at de sier at jeg får ikke lov til noen ting, da må du spørre videre – hva er det du ikke får lov til? Hva kan skje hvis du gjør den tingen du ikke får lov til? Altså du må jo grave rundt og spørre rundt de tingene der.

Eller som etterforsker 5 forteller:

Prøve å spørre om hva dem tenker, føler rundt ting – i forhold til overgrep da, så kan det bare være et blick som gjør at dem legger seg helt flat på personens ønsker da. [Etterforskeren kan spørre om:] Hvorfor gjorde du ikke motstand? Spørre mye rundt det.

Etterforsker 5 finner det nødvendig å fange inn den voldsutsattes nettverk, og hva de kan fortelle om fornærmedes gradvise isolering og nedgang i kontakten med nettverket sitt. Det gjelder å dokumentere fornærmedes atferdsendringer i relasjonen til overgriper:

(...) som sier noe om hvordan de har det hjemme. Det trenger ikke å være at den personen har satt noen begrensninger for deg – du føler at

du selv må sette de nettopp fordi at du opplever noen ubehagelige situasjoner. Hvis du har vært på syklubb eller gått på kino [og føler at det ikke er greit, og dermed isolerer deg].

Når en begrenser sin egen frihet ut i fra antakelser om partnerens forventninger og reaksjoner blir strafferetten vanskelig tilgjengelig. Mer om dette i neste avsnitt.

Grenser for det straffbare

Vi har tidligere vist at både i lovforarbeidene og i rettspraksis gis det lite veiledning om hva som kan sies å være psykisk vold, og hvor de nedre grensene for denne voldstypen kan identifiseres. I gruppeintervjuene ble informantene utfordret på grensegangen for hva som kan sies å være straffbar psykisk vold. Dommer 7 viser til at hun aldri har sett en tiltale kun på psykisk vold og begrunner det slik: «*For da kriminaliserer du en persons væremåte*» i den forstand at det ikke er hva en person *gjør*, men snarere hva en person *er* som etter hennes oppfatning settes i sentrum for psykisk vold. Etterforsker 6 tenker slik om grensegangen: «*Det er jo kjempevanskelig (...) hvor går grensa for hva som skal være straffbart og ikke?*» I den forbindelse tar intervjuer opp utroskap som et eksempel – handlinger som ikke er straffbare, men likevel egnet til å skape store psykiske påkjenninger. Etterforsker 18 resonnerer slik når det gjelder vurderinger av utroskap som relevant for straffesaken: «*Det må inneholde et spor av frykt da tenker jeg.*» Etterforsker 16 fortsetter: «*Du må begynne å grave da – hva gjør det med deg? – hvorfor gjør det det? (...)*». Etterforsker 15 kaster seg på resonnementene slik:

Vi må se på gjerningsmannen også da – han må jo ha et forsett om ett eller annet. Altså det har aldri vært meninga å true eller kontrollere eller – jeg hadde meg med nabokona, men det var ikke fordi jeg skulle gjøre henne vondt – hvis han bare er kjempeegoistisk.

Etterforsker 16 fortsetter:

Hvis han da sier at – jeg klarer ikke å begrense meg jeg – jeg kommer til å fortsette å være utro – så får du holde ut med det eller ikke. Da er

ikke det straffbart, men hvis han sier at jeg gjør dette fordi at du ikke er verd noe – så er det et annet sted. Jeg gjør dette fordi du ikke er god nok, og du kommer aldri til å finne deg noen annen.

Intervjuer spør: «(...) og da begynner dette å bli interessant for politirapporten?»
Etterforsker 16 svarer:

Ja, for det er der du må grave da – og da er det opp til oss å finne det her. Hva gjør dette med deg? Hva sier han? Hva er det som skjer når han er utro da? Konfronterer du han? Hva gjør han hvis du konfronterer han? Hvordan har du funnet ut av det? Sier han det, eller finner du det ut andre veier? Skryter han av det? – altså – du må begynne å grave og være nysgjerrig, og tenke alle innfallsvinklene rundt, så kan du finne mønsteret. Og så ser du om det er kontroll, eller om det bare er at jeg klarer ikke å la være. Du må gjerne forlate meg – jeg skjønner det hvis du gjør det. Det er noe helt annet. Hvis hun på en måte ikke føler valgmulighetene, hvis hun blir begrensa – du blir jo det egentlig – han har allerede knukket henne – så er det kanskje noe annet (...).

Avhøret handler om å innta en forsiktig og nysgjerrig fremtoning for etterforskeren:

Hvis du går inn det avhøret, eller i den samtalen – hvis hun kommer for å be om råd – og så er du ikke nysgjerrig på det, [men sier:] 'Forlat han da! – her er det du som har valget.' Hvis du tar den – så får du ikke noe mer. Da forteller hun heller ingenting – og så er det ikke en sak. Men hvis du er nysgjerrig og spør – så kanskje du finner at det ligger noe mer inne i det her.

Et interessant moment i disse resonnementene er at det ikke er den objektive handlingen «utroskap» i seg selv som settes i sentrum for politiets interesse, men hvordan denne handlingen både er motivert og artikulert for partneren. Dette eksempelet bekrefter også politiets åpenhet for hva som kan være relevant for straffesaken. Som vi tidligere har vist kan politiets søken etter helheten og kompleksiteten i et mishandlingsforhold, der det opereres med vide masker for relevans, fort lede politiet på tidkrevende sidespor. Etterforsker 16 fortsetter:

Så sitter du og venter på poenget – så kommer det ikke. Men du sitter og hører på den personen, så sier hun til slutt at han er bare utro – så er det ikke noe mer – du har brukt et par timer på det. Det er jævlig for meg liksom – ja, det skjønner jeg, men det er ikke straffbart.

Dommer 3 opplever ikke vurderinger av grensegangen for psykisk vold så ofte i sin posisjon: «(...) hvor grensen for psykisk vold går? – et vanskelig grenseland som vi vel aldri får presentert – de kommer ikke til oss.» Dommer 6 utdyper:

Veldig ofte så vil jo de sakene som kommer hit – der vil det være en ubalanse i parforholdet. I veldig mange parforhold så vil jo det komme ukvemsord ord, nedverdiggende karakteristikk i forbindelse med krangler. Det er i hvert fall en sånn nedre grense. Man har jo ikke lyst til å gjøre de fleste ekteskap straffbare tror jeg – men der vil man jo ofte ha en balanse i det [dvs. at det rettes nedverdiggende karakteristikk i begge retninger i samlivet].

Dette resonnementet handler om hvor utbredt elementer av psykisk mishandling er i nære relasjoner, og at politiet og rettsapparatet må konsentrere seg om de grovere tilfellene. Dessuten minner dommer 1 oss om:

Men den psykiske – det skal jo være et slags regime – det gir en faktisk grense et sted (...). Det nytter ikke med ukvemsord frem og tilbake. Det skal være en del av et kontrollerende regime på en eller annen måte tenker jeg – før du faller inn under 219.

Psykisk vold er som tidligere påpekt aktuelt for § 219 først når det faller inn i et undertrykkende mønster eller regime. Det betyr at slike handlinger ikke er straffbare som enkeltstående handlinger, men kun når de utgjør systematisk mishandling. Grenselandet for psykisk vold er relevant for statsadvokat 3 som reflekterer rundt bevisutfordringene i håndhevelsen av denne bestemmelsen slik:

Altså bevisutfordringer går jo på rett og slett å se hvor langt ned i forholdet du skal gå. Jeg har liggende en sak her nå – det er to kvinner som har vært samboer med vedkommende – og hvor gjernings-

beskrivelsen fra politiet går på en side på hver. Hvor de har tatt med en masse forhold som jeg må nesten si at – ja, en del av de forholdene kunne til og med tilhørt det gode parforholdet, og så er det dårlig og da tar man med rubbel og bit. Det er en fare ved det – det må man ikke ta inn tror jeg – rett og slett fordi at det kan bli litt tyngre når man skal presentere det her for en domstol. Så sitter det noen som sier at – men det her har jeg jo faktisk vært med på sjøl, men jeg har jo aldri tenkt på å anmelde. Det [trivielle] kan drukne det andre som en absolutt ikke skal gjenkjennes i.

Oppmerksomheten rundt trivielle hendelser i politirapporten kan etter denne statsadvokatens syn forstyrre for, og nærmest drukne de mer alvorlige handlingene. Intervjuer innvender da at det trivielle kan plutselig bli relevant når man ser konteksten rundt handlingen. Da forteller statsadvokat 3 videre fra saken sin:

Der står det i ett av punktene – at han flere ganger snakket nedsettende til henne i form av skjellsord. Jeg tror nok at selv i det gode lange forholdet kan man nok si at man flere ganger har snakket nedsettende til samboeren i form av skjellsord (...). [Han forsetter å lese fra politirapporten:] En gang i perioden uttalte han til deres felles barn at barnet hadde vondt i magen fordi mammaen var en heks. Så tenker jeg – ja, ikke bra, og han har gjort mye stygt, han har gjort mye fysisk, men hvor mye man skal ha med av det som går på den psykiske volden – det er jeg litt usikker på. Jeg tror ikke sånne uttalelser gjør seg så veldig godt i en gjerningsbeskrivelse.

Statsadvokatens klare råd i denne forbindelse er at politiet bør konsentrere seg om de mer alvorlige forholdene, og at et fokus på de mindre alvorlige handlingene kan forstyrre hele bildet – med mindre de er eksempler på og understøtter et regime.

Bevisbildet i psykisk vold

Som tidligere vist er det den psykiske mishandlingen som fremstår som spe-

sielt vanskelig for politiet å bevise. Statsadvokat 3 gir uttrykk for reserwasjoner mot å ta ut en tiltale for psykisk vold alene:

Jeg vil jo tro at det kontrollerende – det psykopatiske – som da ikke gir seg nødvendigvis uttrykk i noe fysisk (...) jeg kvier meg for å tenke at det ville være tilstrekkelig for at man våger å ta ut en tiltale. Ut i fra rett og slett et kjempemessig bevisproblem.

Loven åpner riktignok for å straffeforfølge psykisk vold i seg selv, men det er altså bevisproblemene som denne formen for mishandling stranded på. Det er åpenbart lettere å bortforklare eller komme med alternative forklaringer til beskyldninger om psykisk vold. Sporene av fysisk vold derimot, er gjerne vanskeligere å gi troverdige alternative forklaringer på. Etterforsker 13 gir et eksempel på hva mistenkte kan si til partnerens historie om psykisk mishandling: «*Nei, da misforstod hun det – da bare tullet vi – det var bare tull – jeg kastet vann på henne fordi det var lek.*» Etterforsker 1 har hatt saker der den psykiske mishandlingen har vært mest fremtredende i mishandlingsmønsteret, men hevder at juristene ikke er «*særlig glad i disse sakene*». Igjen skyldes det nettopp bevisituasjonen. Etterforsker 4 utfyller: «*De liker bedre og gå med volden og hekte på det psykiske enn å ta det den andre veien.*» Det betyr at dersom politiadvokatene går til domstolen med fysiske overgrep, er det lettere å argumentere for den psykiske delen av mishandlingen. Dommer 9 hevder i den forbindelse at den fysiske volden blir selve «*inngangsbilletten*» for å dokumentere den psykiske volden. Dommer 4 kan bekrefte behovet for konkretisering:

Kontrollerende atferd er jo abstrakt (...) det er fornærmedes forklaring, men i tillegg så må det støttes opp under noe som er konkret. Hvis man ikke har fornærmedes forklaring på det, så blir det litt sånn gjetting om hvordan det er å leve med vedkommende. En kontrollhandling kan i prinsippet bare være et blick – som er vanskelig å bevise også.

Etterforsker 1 sier dette om hvilke krav han setter til dokumentasjonen av psykisk vold når den ikke understøttes av den fysiske volden:

Det må ha resultert i noe, må ha blitt syk på en eller annen måte (...) da er vi tilbake på noe konkret igjen da! (...) Jeg vet jo ikke, jeg tenker

jo at hvis jeg hadde vært politijurist og hadde hatt en sånn vag historie om masse psykisk vold gjennom mange år (...) hvordan skulle jeg kunne bevise det? – hvis jeg ikke har noe konkret. Se på hun her – hun har jo vært innlagt på psykiatrisk, fått den og den lidelsen – da har man det konkret igjen – det har resultert i ett eller annet (...). Skulle gjerne hatt ett eller annet å slått i bordet med, hvis jeg hadde vært jurist – gjerne en rapport.

Politiadvokat 3 fremholder støtteforklaringer og vitner som viktige for å bevise psykisk vold – noen som f.eks. kan fortelle at tiltalte ringte stadig til fornærmede, noen som kan fortelle om mannens kontroll, «*små ting som kan gi et bilde*».

Psykisk vold mot sårbare grupper

Barn som lever i voldsregimer

Som vi har påpekt tidligere har barn et særlig rettslig vern mot mishandling, og vi har også dokumentert at en stor del av den politiregistrerte psykiske volden i nære relasjoner handler om barn som lever i voldelige familier. Vi har tidligere påpekt at også overfor barn foreligger det et mangfold av ulike krenkelser som kan gå under paraplybetegnelsen om 'psykisk vold' Det er klart at mange av de formene som er ført opp under dimensjoner av psykisk mishandling, slik som angrep mot integritet og selvfølelse, tilbakeholdelse av følelsesmessig støtte, trusler og frihetsbegrensninger, også er aktuelle for barn. I tillegg vil ulike former for omsorgssvikt og overværelse av den ene av foreldrenes angrep mot den andre være spesielt aktuelle former for psykisk vold barn. Når det gjelder det sistnevnte, har ny kunnskap forlatt tanken om at barn bare er «vitne til vold» når en av barnets omsorgspersoner utsettes for gjentakende mishandling; når barnet ser og hører slike overgrep over tid er barnet også fanget i et voldsregime (se Øverlien, 2012; Näsman m.fl.; 2010; Trøften Gamst, 2011). I tillegg er dette som tidligere dokumentert en straffbar krenkelse av barnet i tråd med kjennelsen i Høyesterett fra 2010. Omfanget av denne type

vold kan f.eks. synliggjøres i den landsomfattende kartleggingen av vold i parforhold fra 2005. Her viste det seg at over halvparten av alle som sa seg utsatt for maktmisbruk fra partner hadde barn. I denne offerundersøkelsen oppga respondentene at hvert tredje barn var «vitne» til den siste voldshendelsen (Haaland & Clausen, 2005, s. 66-67).

Forskningen viser til like alvorlige skadevirkninger for barn som ser og hører sin nærmeste omsorgsperson bli mishandlet som det å oppleve volden direkte på egen kropp (Trøften Gamst, 2011, s. 84). Forskningen kan for øvrig dokumentere en rekke skadevirkninger som f.eks. angst, depresjon, traumesymptomer, aggressiv atferd, konsentrasjons- og lærevansker, språkproblemer, tilpasningsvansker, tilbaketrekingsstrategier m.m. (Trøften Gamst, 2011; NOU 2003:31).

Det er imidlertid ikke noen skarp grense mellom psykiske og fysiske overgrep mot barn. Undersøkelser viser at vold mellom foreldre medfører betydelig økt risiko for fysiske voldshandlinger mot barna (Kvillo, 2009; Killén, 2009). Det bør også legges til at barn som lever i et voldsregime er kontinuerlig utsatt for volden, selv på lang avstand fra sitt hjem og sine foreldre. Volden er «eksistensiell», og «den okkuperer væren» formidler Yngve Hammerlin (2011, s. 24) i sine fortellinger om en vond oppvekst preget av farens brutalitet.

Statsadvokat 4 viser til at politiet fortsatt ikke er flinke nok til å identifisere og håndtere barn som har sett og hørt overgrep mot sin nærmeste omsorgsperson. Denne erfaringen er også i tråd med den forrige evalueringen av politiets arbeid med vold i nære relasjoner, hvor det ble dokumentert at spesielt politipatruljene i liten grad evner å snakke med voldsutsatte barn under utrykning (Aas, 2014). Et annet problem knytter seg til registreringen av overgrep. Barna blir fortsatt gjerne registrert som vitner i saken til mor. Først når politiet fortar tilrettelagte avhør av barna får de status som fornærmet. Da skal det opprettes en egen sak for barna. Flere av informantene medgir imidlertid at de ikke har vært flinke nok til det. Dermed blir barna i mange tilfeller fortsatt bare et påheng i straffesaken for mor, og blir ikke synliggjort som selvstendige fornærmede. Mor og barn blir som regel behandlet i samme anmeldelse, og en sak har ofte flere fornærmede. Når barna får status som selvstendig fornær-

met, blir de gjerne en underpost i anmeldelsens punkter a, b, c og d. Det må opprettes en egen sak og en egen tiltalepost for barna hvis de skal synes i statistikken. Opprettelse av sak for barna har imidlertid bare betydning for statistikken, ikke for straffeutmålingen.

Sårbarheten hos utsatte barn knytter seg også til det faktum at de ikke like enkelt som voksne kan velge å la være å forklare seg om straffbare handlinger.¹⁴ Når barn brukes som vitner mot foreldrene kan politiet fort sette barna i en vanskelig lojalitetskonflikt. Barn og overgriper skal på ulike måter leve sammen også etter en strafferettslig håndtering av familieproblemene. Den forrige evalueringen av politiets arbeid med vold i nære relasjoner viste til flere eksempler på den lojalitetskonflikten som barn utsettes for ved at de oppfordres til å fortelle om straffbare handlinger som en av foreldrene kan ha begått (Aas, 2014). I den forbindelse hevder Edvartsen og Mevik (2014) at det strafferettslige fokuset i familievoldssakene går på bekostning av det barnefaglige hjelpetilbudet. Strafferettslige tiltak alene kan medføre en forverret situasjon for barnet (Edvartsen & Mevik, 2014, s. 11). Det reises videre spørsmål om politi og domstol legger for mye av tyngdepunktet på barnet som beviskilde. Barnets fortelling bør bare være ett av flere bevis i en rettslig avdekking av overgrep. Det betyr at politiet må gjøre en bred etterforskning i barnets og familiens nettverk. Et bredere bevisbilde vil kunne redusere lojalitetspresset mot barnet (Edvartsen & Mevik, 2014).

Overgrep mot eldre

En spesiell relasjon i komplekset «vold i nære relasjoner» handler om overgrep mot eldre der overgriper er den utsattes voksne barn og/eller barnebarn. Mye tyder på at en stor del av disse overgrepene ikke først og fremst er av fysisk, men snarere psykisk art (Aas, 2015). Det er for øvrig kvinnemishandling og overgrep mot barn som har stått i sentrum når vold i nære relasjoner har vært på dagsorden – ikke overgrep mot eldre. De eldre har i liten

---

¹⁴ I henhold til Straffeprosesslovens §§122 og 123 er siktedes ektefelle og næreste slektninger fritatt for vitneplikt. Det å måtte bidra til straff for ens nærmeste er ikke noe rettstaten kan tvinge deg til. Derfor må politiet gjøre voldsutsatte i familievolden kjent med deres rett til ikke å forklare seg mot siktede. Dette gjelder imidlertid ikke barn under 12 år fordi de ikke har forutsetninger for å forstå prinsippene om fritaket for vitneplikten (Bjerknes & Hoff Johansen, 2009, s. 105).

grad vært synliggjort – verken i mediernes nyhetsbilde, i den politiske diskursen eller i samfunnsforskningen. Overgrep mot eldre vekker begrenset interesse blant voldsforskere. I Politidirektoratets veiledning for politietatens arbeid med vold i nære relasjoner, er overgrep mot eldre bare nevnt med noen få linjer (Politidirektoratet, 2009).

De eldre befinner seg ofte i en særlig sårbar situasjon i overgrepsrelasjoner. Økende alder reduserer på forskjellige måter muligheten for løsrivelse. Det å reetablere seg, f.eks. ved flytting, blir vanskeligere med økt alder. Videre er eldre ofte avhengig av hjelp fra overgriperen. Barrierene for løsrivelse fra destruktive relasjoner er trolig ekstra sterke når overgriper er ens egne barn eller barnebarn ettersom relasjonene til ens avkom som regel er spesielt robuste. En fersk studie av politiets håndtering av overgrep mot eldre i nære relasjoner, viste at personer over 62 år utgjør en svært beskjeden del (faktisk bare ca. to prosent) av alle registrerte § 219 saker (Aas, 2015). Dette skyldes trolig først og fremst lavere forekomster av mishandling i høyere aldersgrupper. En rekke offerundersøkelser dokumenterer at eldre sjeldnere blir utsatt for mishandling enn yngre aldersgrupper. I tillegg bidrar antakelig barrierene mot å erkjenne overgrep fra sine egne barn, ikke minst å anmelde dem, til å forsterke den lave andelen av politiregistrert eldrevold (Aas, 2015).

I et gruppeintervju med statsadvokater og politiadvokater ble et eksempel på overgrep mot eldre skissert med bakgrunn i ovennevnte studie. Det ble presentert et tenkt, men typisk tilfelle, der en voksen sønn tar bolig hos foreldrene etter et institusjonsopphold. Foreldrene tør etter hvert knapt gå ned i sin egen stue, og sønnen tar mer og mer kontroll over boligen. Han inviterer stadig sine venner til fest, og foreldrene isolerer seg ytterligere. Så spør intervjuer panelet: «*Er dette en 219-sak?*» Statsadvokat 2 sier at hun ikke kan huske at hun har brukt § 219 på denne type overgrep, men at de kanskje har et forbedringspotensial her. Det betyr at de må tenke mer i retning av § 219 i denne forbindelse. Politiadvokat 1, som også er med i dette intervjuet, har faktisk reist en straffesak på denne typen overgrep. Hun forteller at hun hadde en § 219-sak som hovedsakelig bestod av psykisk vold mot en gammel mor:

Det gikk på at han truet med å ta livet sitt også (...). Veldig stygg psykisk terror da – han er jo en sånn narkoman som kommer hjem og tok kontroll over mammaen sin. Jeg tror ikke det var noe vold der (...). Det var noe trusler i historien også.

Politiadvokaten ble utfordret av sine kolleger på hvorvidt denne sønnens trusler om å ta sitt eget liv kunne karakteriseres som psykisk vold overfor moren. Hun følte at hun fikk belyst dette godt i hovedforhandlingen, og hun sier: «Det var på en måte bevisst fra hans side – det var ikke mest det at han var fortvila over seg selv, men det var for å plage moren.» Igjen ser vi et eksempel på at det ikke er handlingen i seg selv, men motivet bak som er relevant for politiet når de vurderer saker ift. mishandlingsbestemmelsen.

ANDRE ASPEKTER AV ANVENDELSEN AV § 219

Bevisbildet generelt i § 219-sakene

Den forrige evalueringen av politiets arbeid med vold i nære relasjoner kunne dokumentere at gjentakende mishandling (etter § 219) har vist seg vanskeligere å bevise enn øvrig familievold (Aas, 2014). Grunnen til det synes å være at det er lettere å dokumentere enkeltstående tilfeller av vold som har funnet sted nært i tid, enn gjentatte overgrep lenger tilbake i tid. Familievoldens typiske karakter må sies å være hovedproblemet ift. bevisituasjonen; volden er ofte skjult fra omverdenen og medfører ofte ikke synlige skader. I tillegg vil lojalitetsbånd, skamfølelse og frykt for overgriper hindre både utsatte og vitner i å fortelle. Dessuten har de involverte partene ofte høyst ulike versjoner av hva som har skjedd (Aas, 2014).

Flere av informantene i denne studien påpeker politipatruljenes straksetterforskning som avgjørende for bevisbildet. Politipatruljene står i en særstilling ift. å kunne dokumentere vold og mishandling når det rykkes ut rett etter en hendelse. Dommer 5 slår fast at «*Det er helt sentralt å sikre bevis tidlig.*» Politipatruljenes bevissikring – som f.eks. fotografier av åstedet, sikring av forklaringer og observasjoner som kan understøtte mishandling – fremheves som svært verdifullt. For eksempel kan det være svært nyttig for retten å høre en politibetjent fortelle om at den voldsutsatte «*(...) kom mot dem og var redd og fortvila, og sa til patruljen at nå kommer han til å drepe meg*», slik dommer 1 uttrykker det.

Politiet bruker ofte begrepet 'tidsvinduet' for å vise at det gjelder å kapre bevisene før de viskes ut, og det er nettopp her patruljene spiller en viktig rolle. Tidsvinduet antas å bli stadig mindre i takt med tiden som går etter voldshendelsen, eller at andre bevis blir utilgjengelige (som f.eks. sår og hevelser). Statsadvokat 4 er opptatt av dette tidsvinduet, og argumenterer for viktigheten av straksetterforskningen:

Som i så mange andre saker er det svært viktig med et godt avhør. I slike saker viser erfaringene at det meste av etterforskningen må gjøres innenfor det 'tidsvinduet' som gjerne oppstår etter en voldsom hendelse hvor politiet blir tilkalt. Med det i mente ville de fleste sakene vært nesten ferdig etterforsket relativt tidlig dersom det viktige avhøret av fornærmede sørget for å få belyst alle de forhold som er av relevans opp mot bruken av § 219.

Det statsadvokaten etterlyser her har i løpet av de siste årene blitt løftet frem som et eget prosjekt i politiet under betegnelsen «Politiarbeid på stedet», for øvrig en direkte følge av politireformen, også omtalt som «nærpolitireformen» (Skjæret & Heivoll, 2016). Den landsomfattende implementeringen av prosjektet startet i 2016, gjennom prøveprosjekter i deler av landet. Kjernen i «Politiarbeid på stedet» handler helt enkelt om å utnytte politipatroljenes kapasitet i langt større grad enn tidligere. Det gjelder særlig etterforskningsarbeidet ved å øke effektiviteten og kvaliteten i bevissikringen allerede i utrykningsfasen.

Styrkingen av straksetterforskning i form av å sikre avhør og vitneforklaringer med lyd- og bildeopptak, antas å både øke oppklaringen i langt større grad og redusere liggetiden på straffesaker. Det vil ikke minst gjelde familievoldssakene som gjerne har et kort tidsvindu, som statsadvokat 4 påpekte. Ved et velfungerende og effektivt «Politiarbeid på stedet» regnes det med at mange straffesaker kan gå direkte til påtaleavgjørelse uten veien om et eget etterforskningsledd. I dag forekommer det mye dobbeltarbeid i politiet; patruljene har gjerne gjort en «halvferdig jobb» og betjenter fra etterforskningsavdelingen må ofte starte saken på nytt ved å avhøre de samme vitnene på et senere tidspunkt. Patruljene skal også, i tråd med denne modellen, i større grad enn tidligere settes i stand til å bruke politisystemene på stedet der opplysninger om de involverte i straffesaken er tilgjengelige. Jo mer informasjon patruljen kan samle inn om de involverte parter, jo bedre mulighet blir det både for å etterforske og finne de riktige operative (akutte) løsningene (Skjæret & Heivoll, 2016).

Fornærmedes atferd som et sentralt bevis

Intervjumaterialet kan peke på en rekke mulige årsaker til at det er vanskelig å finne tilstrekkelig med bevis i mishandlingssakene. Mye ser ut til å hvile

på hvordan fornærmede fremstår, og vurderinger av fornærmedes troverdighet står sentralt. Statsadvokat 1 sier det slik (med en viss sarkasme over dommerstandens vurderinger): «*Hun levde ikke opp til forventningen i retten – om hvordan en sånn mishandla dame ser ut – nei, hun ser lykkelig ut – dette er bare rør.*» Statsadvokat 2 forteller at:

Når det viser seg at kvinnen har trukket tilbake sine forklaringer flere ganger tidligere, og gått tilbake til mannen flere ganger, så er det lett for andre som ikke har innsikt i et voldsregime å tenke at det kan ikke ha vært så ille.

Det er altså typiske trekk ved familievolden som ikke blir godt nok forstått av rettens ulike aktører som fremheves som et vesentlig bevisproblem av denne statsadvokaten. Hun etterlyser samtidig et større innslag av fagpersoner som kan opplyse retten om bindinger i destruktive relasjoner i form av voldshjulet. En utfordring for henne i denne sammenheng er særlig forsvarsadvokater som spiller på det faktum at den utsatte har gått tilbake til overgriper for å svekke påstanden om et voldsregime.

Politiadvokat 3 hevder at «*Det er utfordrende når du har fornærma som ikke viser så mye følelser.*» Hun legger til at det hjelper for den voldsutsattes troverdighet at hun gråter når hun vitner for «*(...) da blir det tydeligere for dommerne.*» Det fortelles i denne sammenhengen om en voldsutsatt kvinne som ble trodd i tingretten, men saken ble anket videre. Da saken omsider kom opp i lagmannsretten fremstod hun på en helt annen måte «*Hun blomstret og hadde fått et nytt liv*», sies det. Hennes troverdighet var ikke lenger den samme, og eksmannen ble dermed frikjent.

Dette resonnementet kan nyanseres av tidligere forskning. En studie fra 2008 viste at måten voldtektsutsatte fremstiller sin erfaring på har signifikant betydning både for politietterforskeres og vanlige folks troverdighetsvurderinger (Bollingmo et al., 2008). Som en del av studien ble skuespillere engasjert til å spille offerrollen; de fortalte om ett og samme voldtektsovergrep med tre ulike følelsesuttrykk; Fortellingene ble fremført på en trist og fortvilet måte, på en nøytral måte og i et positiv stemningsleie. Filmsnuttene ble fremvist for politietterforskere, dommere og lekfolk (dvs. studenter) som

ble bedt om å svare på spørsmål om deres tolkninger av overgrepfortellingene. «Ofre» som gråt ble vurdert som mest troverdige av både lekfolk og politietterforskere, men ikke av dommerne. Når det gjelder de to førstnevnte aktørene, ble antakelsen om stereotype og forutinntatte oppfatninger om voldtekt og voldtektutsatte bekreftet. Disse oppfatningene kan antakelig forankres i allmenne og kulturelle forestillinger om hvordan ofre for vold og overgrep opptrer. Et viktig funn i denne studien var at dommerne ikke ble påvirket av de følelsesmessige uttrykkene i sin vurdering av ofrenes troverdighet. Forskerne forklarer dette med at dommerne har sine egne strategier når de når frem til sine beslutninger, og at profesjonell erfaring og ekspertise beskytter mot forutinntatthet. En slik profesjonell immunitet gjaldt imidlertid ikke for politietterforskerne (Bollingmo et al., 2008, s. 37).

Politiadvokat 3 fremholder videre at problemet med troverdighet også kan gjelde barna i saker der barn er involvert:

Det samme med barnesakene – så har du gjerne masse beviser fra lærere som sier at de virka jo helt fornøyde de i klassesituasjonen – selv om barnet har sittet og fortalt om voldsregime. Så blir motargumentene at her kan det ikke ha vært noe regime. Ingen har merka noe. Det er en utfordring å formidle og lagt frem noe forskning som kan si at sånn er det ofte. Dette skjer jo skjult. Det ligger jo i sakens natur. Men den forskningen sitter ikke meddommerne og ofte ikke dommerne med, og de har sine fordommer.

Barnefaglig forskning på reaksjoner og symptomer som kan identifiseres hos barn som lever i voldelige familier, kan i høy grad komme til nytte her. Nøkkordene i denne forskningen er 'coping' og 'resiliens' (Øverlien, 2012). 'Coping' handler om hvordan mennesker håndterer og tilpasser seg vanskelige livssituasjoner. 'Resiliens' dreier seg om å klare seg godt på sentrale livsområder som skole, arbeidsliv og sosiale relasjoner til tross for traumatiske barndoms erfaringer. Det norske begrepet 'løvetannbarn' er i høy grad dekkende her. Flere studier har vist at en stor andel voldsutsatte barn ikke viste noen symptomer eller reaksjoner på destruktive oppvekstforhold (Øverlien, 2012, s. 39). Denne kunnskapen er avgjørende for å forstå at en

ikke kan slå seg til ro med normaliteten i barns atferd når en etterforsker overgrep mot barn.

Når det gjelder voldsutsatte kvinner, hevder Dommer 3 at bevis som støtter fornærmedes forklaring er langt viktigere enn hvorvidt fornærmede fremstår som troverdig eller ei «(...) om hun virker berørt eller ikke berørt.» Det lar han seg ikke påvirke stort av, hevder han – noe som også samsvarer med den nevnte troverdighetsstudien på offeratferd (Bollingmo m.fl., 2008). Fornærmedes forklaring må understøttes av andre bevis, forklarer han. Bistandsadvokaten påpeker imidlertid at fornærmedes troverdighet står sentralt i bevisvurderingene i retten i saker der dommerne sliter med tvil rundt bevisene. Voldsutsatte som kan fortelle sin historie på en nøktern og nyansert måte, og gjerne korrigerer enkelte opplysninger til tiltaltes gunst, fremstår som særlig troverdige etter hennes erfaring. Forteller fornærmede derimot om sitt forferdelige ekteskap, men forsøker å «*minimere sin egen rolle*» som dommer 8 sier det, så reduserer fornærmede samtidig sin egen troverdighet. Statsadvokat 3 knytter bevisutfordringene til at relasjonene som fremstilles for retten ikke kan tegnes i «*sort/hvitt*», og han bruker metaforen «*nyanser i grått*» i den forbindelse. Frifinnelsene i disse sakene kommer etter hans erfaringer av at «(...) *man finner ut at den ene ikke var bedre enn den andre*», og han utdyper videre:

Vanskelig å si hvem som har vært den slemme og den snille (...) men oppe i det her så har du barn som har vært tilstede i foreldreheimen – og har sett og blitt en del av det voldsregime som da foreldrene har utøvd overfor hverandre.

I mange av familiehistoriene som presenteres for domstolen fremstår foreldrene som «like gode» i følge statsadvokaten, som får støtte av dommer 9 som også knytter frifinnelser til gjensidighet mellom partene på denne måten:

Det at det tas ut tiltale mot den ene parten i ekteskap som har vært et helvete fra begge side – fordi dama går og anmelder etter at de ble skilt. Så er etterforskeren så enøyd på hennes forklaring om de dyttene. Så viser det seg at det er en gjensidighet i dette her. Hvordan skal

man virkelig dømme den ene parten da – når det er hun som har klapset til han like mange ganger, og kjefet og smelt og skreket og hoia? Ja det er et terrorregime i det ekteskapet – det er ikke noe tvil om det, men det er jo en gjensidighet i det.

Statsadvokat 3 ser barna som de reelle ofrene i flere av sakene der relasjonen mellom de voksne fremstår som jevnbyrdig, og han har foreslått for riksadvokaten (uten å få gehør) å kunne tiltale begge foreldrene: «*Det må gå an å tiltale foreldrene for den psykiske volden som er utøvd overfor barn*», og legger til at en slik tiltale ennå ikke er tatt ut. En variant av denne tenkningen er å opprette en straffesak mot den voldsutsatte, selv når hun anses som den svakeste parten. Dommer 10 spør seg i den forbindelse om

(...) hun kan straffes for å ha unnlatt å gripe inn overfor barna. Hun er på den ene siden et offer for mannen, men samtidig er hun en voksen som kunne tatt med seg barna og gått. Hun har jo latt det skje.

Statsadvokat 3 fremholder at det er viktig å se «*nyansene i dette regimet*», og sier videre:

Det er jo ikke gitt at alle menn som slår kvinner ville ha slått en annen kvinne. Det er jo noe med å se at man kan trigge hverandre til det verste (...). Nå høres jeg ut som en som ikke tar dette på alvor (...).

Dommer 8 tenker nokså likt som statsadvokaten og uttrykker seg på denne måten:

Det er jo ganske sjeldent at den ene bare er lam og den andre bare ulv. Det er jo ett eller annet med samspillet mellom partene som gjør at det blir som det blir – som forsterker hverandre gjensidig.

Dommer 9 reiser en interessant og prinsipiell problemstilling i forbindelse med tanken om gjensidighet:

Hvor mye overvekt skal du ha for at den ene er pådriver i det negative i det ekteskapet for at du skal dømme? Akkurat her synes jeg den bestemmelsen er helt ubrukelig. Jeg synes det er fryktelig vanskelig å håndtere.

Mishandlingsbestemmelsen er åpenbart avhengig av et offer og en gjerningsperson. Dersom dommeren finner at det er jevnbyrdighet som preger

relasjonen, viskes disse rollene ut og bestemmelsen blir dermed irrelevant. Når det gjelder frifinnelsene, forteller statsadvokat 3 at ved en systematisk gjennomgang av alle § 219-sakene på hans kontor, som hadde endt uten en fellende dom, var det ikke mulig for han og hans medarbeidere å se ut i fra saksdokumentene at disse sakene skulle ende på den måten. Det er først når retten får se personene at dette bildet blir klarere. Han forklarer videre:

Noen ganger kommer det frem et menneske som er offer som du egentlig ikke helt klarer å se i offerrollen – på væremåten. Og så ser du en gjerningsperson som du etter hvert får litt sympati for.

Dette samsvarer for øvrig godt med det etterforsker 16 i intervjumaterialet formidler som sin erfaring med enkelte voldsutsatte: «Noen av dem er jo noen hespetre å forholde seg til også – fantastisk frustrerende damer å forholde seg til, noen av de. Men de er sårbare.» Det er i den forbindelse få analytiske grep som har stått mer sentralt i victimologien enn ideen om «det ideelle offer». Det er Nils Christie (1986) som har konstruert denne idealtypen, og det ideelle offer blir for Christie en person eller en kategori mennesker som får en fullstendig offerstatus i vår kultur. Skyldfordelingen blir utelukkende liggende hos gjerningspersonen. Politiet og rettsvesenet møter imidlertid få idealofre (Aas, 2009), og i den forbindelse hevder Paul Leer-Salvesen at gjerningsperson og offer sjelden finnes i ren form utenfor skrivebordet. «Normalt er våre forhold mer sammensatte», hevder han og legger til: «Vi blir krenket og vi krenker i løpet av våre liv» (Leer-Salvesen, 1998, s. 105).

Dermed støter vi på noen dilemmaer og vanskelige avveininger i vurderingen av familievold og § 219. Står vi overfor en reell gjensidighet som informantene påpeker, eller kan det finnes underliggende maktstrukturer som rettsaktørene ikke har oppdaget ordentlig? I et mishandlingsforhold kan en nok finne enkeltstående eksempler på kritikkverdige og provoserende handlinger fra offerets side isolert sett, men spørsmålet er hvor interessant det er å fokusere på disse når rammen rundt har preg av et voldelig regime med en tydelig fordeling av makt og avmakt i relasjonen. Dommer 10 viser i den forbindelse til sin erfaring med at enkelte voldsutsatte bevisst provoserer voldsutøver som et forsøk på å avslutte spenningsfasen og bli fer-

dig med ventingen på nye voldshandlinger. Vurderer man handlingene i en slik kontekst vil nettopp gjensidighets- og jevnbyrdighetsbetraktningene bli irrelevante. Med andre ord blir det for snevert og kontekstløst å se på hva fornærmede har gjort eller ikke har gjort hvis en ikke bringer inn en grundig forståelse av maktstrukturen fornærmede har handlet i.

Statsadvokat 3 påpeker at det for han kan være risikabelt å ta ut en tiltale uten å ha sett den voldsutsatte:

Hva er det vi skal forholde oss til da? Er det de ordene som utvilsomt er riktig skrevet ned ut i fra hva vedkommende har sagt i avhør – eller er det hvordan hun fremstår i retten. Kanskje gir hun et dårligere inntrykk der enn hun gjør når hun sitter i avhør.

Han påpeker at det er en klar fordel at politiavhør stadig oftere blir tatt opp med lyd og bilde. Da har man i det minste en viss kontrollmulighet i forhold til fornærmedes fremtreden. I den forbindelse referer han til en amerikansk kollega som ikke tør å ta ut en tiltale uten å ha intervjuet ofrene selv, for å teste ut om de vil fremstå som troverdige for domstolen. For han som statsadvokat er utfallet i retten det overordnede, og hans oppgave er å bryte ned lekdommerens fordommer i forhold til skyldspørsmålet. Han minner om at lekdommere og jurymedlemmer ser på skyldspørsmålet med et folkelig blick.

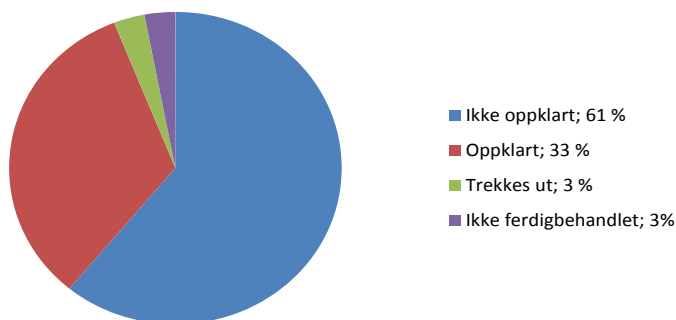
Statsadvokatens erfaringer lar seg også understøtte av tidligere undersøkelser. En pensjonert lagdommer (Lars-Jonas Nygård) gjennomførte som et ledd i sitt doktorgradsarbeid en kvalitativ intervju-undersøkelse av hvordan jurymedlemmer i lagretten har vurdert skyldspørsmålet i voldtektssaker. Denne studien fikk også et førstesideoppslag i Aftenposten morgenummer (22.12.2006) med tittelen «Kvinner klandrer voldtektsofre». I dette intervju-materialet viste kvinnelige jurymedlemmer seg å være de mest fordømmende overfor offerets atferd. Et eksempel på utsagn fra disse jurymedlemmene lyder slik: «Hun var med opp og var med på klining, da kan hun ikke plutselig ombestemme seg og bli tatt på alvor». I 2007 publiserte Amnesty og Reform en rapport om menns holdninger til overgrep og vold mot kvinner. I den fremkommer et representativt utvalg på 505 norske menn sine vurderinger av den utsattes medansvar. For eksempel viste det seg at på spørsmålet om «I hvilken

grad mener du at kvinner som ikke bryter ut av et voldelig parforhold selv må ta ansvaret for at hun blir utsatt for vold fra partneren?» svarte nesten 40 prosent av utvalget at kvinnen enten må ta ansvaret «i svært stor grad» eller «i stor grad» (Amnesty & Reform, 2007, s. 17, 20).

Saksavgjørelser: oppklaring og henleggelse

Bevisbildet som foregående delkapitler har fokusert på er nært tilknyttet spørsmålet om saksavgjørelser. Bevisutfordringene henger nøye sammen med tallene på oppklaring, tiltaler og henleggelse. La oss først se saksavgjørelsene i lys av oppklaring. Oppklaringsprosenten rommer i det vesentligste saker som ender med tiltale, men også saker som er overført til konfliktråd og saker hvor det foreligger en tilståelsesdom o.l. regnes som oppklarte. Enkelte av henleggingsgrunnene innebærer også at saken er oppklart – det gjelder saker som er henlagt pga. «intet straffbart forhold bevist», «av andre lovbestemte grunner» og «på grunn av foreldelse». Uoppklarte saker er i hovedsak saker som er «henlagt på grunn av bevisets stilling», men også flere andre henleggingsgrunner inngår i de uoppklarte sakene. Vi får denne oversikten over oppklaringsprosenten:

Diagram 3: Oppklaringsprosent § 219-saker. Hele landet. 2014.¹⁵ Prosent. N=2715.

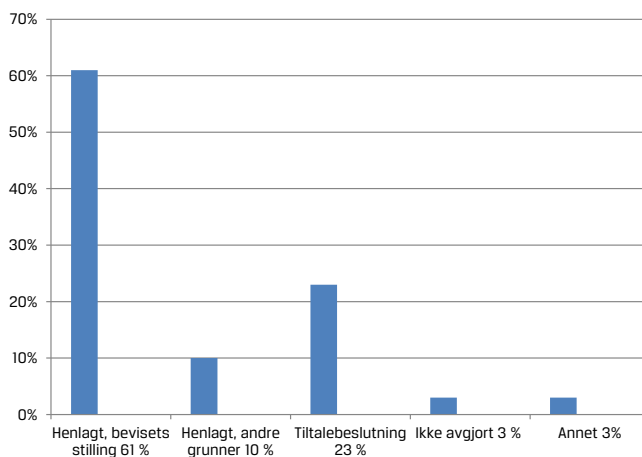

¹⁵ Her er vi nødt til å bruke tall fra 2014, fordi svært mange av sakene fra 2015 ikke er påtaleavgjort på undersøkelsestidspunktet.

Tallet på oppklaring vil stige til rundt 35 prosent hvis vi luker vekk saker som skal «trekkes ut før oppklaringsprosenten beregnes» og de sakene som ennå ikke er ferdigbehandlet. I den forrige evalueringen lå for øvrig tilsvarende tall på 38 prosent for sakene fra 2010 (Aas, 2014). Det betyr en relativ høy grad av stabilitet i oppklaringsprosenten over tid for § 219-sakene.

Hvis vi nå studerer saksavgjørelsene mer detaljert og leter etter andelen henleggelse og tiltaler, får vi dette diagrammet:

Diagram 4. Avgjørelser av § 219-saker. Hele landet. 2014. Prosent. N=2715.

Samlet sett dominerer henleggelsene i dette bildet. Som diagrammet viser har over 70 prosent av alle § 219-anmeldelsene fra 2014 endt med en henleggelse. Den desiderte vanligste henleggelsesgrunnen er «henlagt på grunn av bevisets stilling». Det betyr enkelt fortalt at bevismaterialet som politiet har fremskaffet ikke er godt nok for tiltale, og politiet må innstille straffeforfølgningen. 10 prosent av alle sakene ble henlagt av andre grunner.¹⁶ Litt over 20

¹⁶ Det foreligger et mangfold av henleggelsesgrunner for familievoldsbestemmelsen, som: «Henlagt, intet straffbart forhold bevist», «Henlagt på grunn av mangel på bevis», «Henlagt – ikke rimelig grunn til å undersøke om det er et straffbart forhold», «Henlagt fordi anmeldte forhold ikke er straffbart», «Henlagt fordi gyldig påtalebegjæring mangler», «Henlagt fordi påtalebegjæring er trukket tilbake», «Henlagt på grunn av foreldelse», «Henlagt, tvil om gjerningsmannens tilregnelighet», «Henlagt av andre lovbestemte grunner», «Henlagt etter straffelovens § 228 3. ledd», «Henlagt, åpenbar grunnløs», «Henlagt på grunn av mistenktes død», m.m.

prosent av anmeldelsene endte i en tiltalebeslutning. Når tre prosent av anmeldelsene fra 2014 ennå ikke er avgjort (per mai 2016), forteller det mye om tidsbruken i enkelte saker. Når det gjelder kategorien «Annet», handler det om andre saksavgjørelser – som f.eks. at saken er sendt til konfliktråd, avgjort med påtaleunntatelse, avgjort utenfor straffesak m.m. Det bør også nevnes at disse hovedtallene over saksavgjørelser for § 219 har holdt seg stabilt over flere år. I den forrige evalueringen viste tallene fra 2010 og 2011 omtrent de samme størrelsene som er presentert her (Aas, 2014). Igjen ser vi en indikasjon på stabilitet over tid i anvendelsen av § 219.

I oversikten over saksavgjørelsene kan det være interessant å bringe aldersvariabelen inn i bildet igjen. Er det f.eks. slik at sakene oftere henlegges når barn er fornærmet? Lite tyder på det. Av alle anmeldte § 219-saker i 2014, utgjør barn under 18 år litt mindre enn halvparten (47 %) av alle sakene.¹⁷ Ser vi på den største henleggelseskategorien, altså på sakene som er henlagt pga. bevisets stilling, utgjør fornærmede under 18 år også i underkant av halvparten av saksmengden (46 %).

Mulige årsaker til henleggelsene

Det som er dokumentert tidligere (i Aas, 2014) av årsaker til det høye tallet på henleggelse, blir i stor grad bekreftet også i denne studien. En årsak er de nevnte bevisutfordringene knyttet til familievoldens typiske trekk. Det er imidlertid ikke hele forklaringen. Henleggelsene handler også om politiets prioriteringer, ressurser og kvaliteten på politiarbeidet. Som vi har sett en rekke eksempler på, blir resultatet deretter når politiet i liten grad leter og graver etter bevis.

Selve registreringspraksisen for § 219-sakene kan også ha en viss betydning for henleggelsestallene. Informantene gir uttrykk for en noe forskjellig praksis når en anmeldelse på § 219 blir justert ned til de tradisjonelle voldsbestemmelsene (§ 228 og 229 etter gammel straffelov). Når man ikke finner noe voldsregime, har enkelte av informantene erfart at saken blir henlagt på § 219 og nyopprettet på de andre voldsbestemmelsene.

---

¹⁷ Dvs. i saker hvor minst en fornærmet i saken er under 18 år – en sak kan ha flere fornærmede.

Flere informanter viser derimot til at saken snarere blir omsubsummert og kodet ned enn henlagt. Ulik praksis her kan spesielt forekomme hvis en sak har flere fornærmede, f.eks. at en anmeldelse etter § 219 der en mor er den fornærmede henlegges, men at det opprettes en ny sak etter § 228 for barnet e.l. Det er imidlertid særlig ett argument som taler mot henleggelse fremfor omkoding: Når politiet er presset på å oppnå en best mulig oppklaringsprosent, er det lite trolig at de vil henlegge for å opprette en ny sak på de andre voldsbestemmelsene. Tallene blir «penere» for politiet ved å praktisere en omkoding, noe politiet har egeninteresse av for ikke å bringe sitt eget etterforskningsarbeid i vanry.

Når det gjelder straffesakene i forhold til overgrep mot barn, står igjen spørsmålet om troverdighet sentralt, og politiet er ofte henvist til en krevende bevisbyrde i følge politiadvokat 1:

Så er det mange av de barnesakene som blir så vage – for barnet kan ha sagt slått, så mente hun egentlig holdt litt hardt. Ja holde hardt (..) alle foreldre kan ha holdt barnet sitt hardt en gang. Så har du foreldre da som er oppegående, virker veldig fornuftige – så er det litt vagt da. Mange av de blir jo henlagt.

En del av foreldrene som er anmeldt har imidlertid ikke høy troverdighet, i følge denne politiadvokaten:

Og påfallende mange foreldre har aldri konflikter, det er aldri noe vanskelig, de har aldri vært sinte. De går helt den andre veien. Det kan du ikke bruke som bevis, det er mer en følelse man sitter igjen med. De er unyanserte i forklaringen sin, men det holder jo ikke [til tiltale og dom].

Hun forteller videre om foreldrene som formidler at barna deres er svært krevende å håndtere:

Det er ikke måte på hvor vanskelig de barna er – så man må holde de litt hardt. Men det blir en tvil rundt det óg – når du skal stå i retten å bevise det. Hva var egentlig den holdinga? Det er en del av de hvor det er litt hardhendt fysisk – det er vanskelig å bevise at du er over terskelen. Er det slag, og tydelige dommeravhør på at det er slag, så er det jo lettere.

I den nye ordningen med tilrettelagte avhør av barn, som har en kortere tidsfrist¹⁸ enn de tidligere dommeravhørene, har ikke politiet mye tid til å foreta ta andre avhør (f.eks. av onkler, tanter, lærer, fritidsleder osv.) før barnet skal avhøres. Hvis barnet ikke vil fortelle stort i avhør, har ikke politiet mye å gå på. Hvis *hovedbeviset* ikke kommer, går det raskt mot henleggelse forteller politiadvokaten.

Statsadvokat 3 finner årsakene til høye henleggelsestall først og fremst i at § 219 regulerer lovbrudd som foregår i de lukkede rom, der få har tilstrekkelig innsyn. Derfor vil politiet som regel slite med å etablere et godt nok bevisbilde. Beviskravene til politiet er strenge. Det skal ikke lages tiltaler uten at man er overbevist om skyldspørsmålet.¹⁹ Bistandsadvokaten ser ut til å være villig til å utfordre denne instruksjonen ved å hevde at politiet ikke skal være så redd for frifinnelser i § 219-sakene. «*La domstolen dømme*», hevder hun og legger til at det ikke er påtalemyndighetens oppgave. Samtidig ser hun en fare for at man trekker sårbare personer gjennom unødige prosesser. Statsadvokat 3 ser ikke helt målet med flest mulig tiltaler og domfellelser når han slår fast at: «*Jeg tror man aldri kommer bort i fra at det vil være en høy henleggelsesprosent i disse sakene her*», og legger til: «*Det å være så forferdelig opptatt av en høy henleggelsesprosent og for så vidt en høy frifinnelsesprosent – det syns ikke jeg er så veldig viktig.*» Resonnementet fortsetter med refleksjoner rundt tillit til politiet og rettssystemet og en erkjennelse av at «*tillit har mye med forventninger å gjøre*» og at publikum har urealistiske forventninger til hva politiet klarer å oppklare. Han vil vri både tillit og forventninger mot: «*Hvis tilliten går på at du skal bli tatt i mot på en ordentlig måte, da skal vi klare det (...) det å ta de i mot på en ordentlig måte er å behandle saken på en ordentlig måte*», og legger til at de fleste voldsutsatte ikke er ute etter å få straffet gjerningsmannen, men at mishandlingen skal opphøre.

---

18 Tidsfristene for tilrettelagte avhør er tilkjennegjort slik i straffeprosesslovens § 239 e: «Tilrettelagt avhør skal gjennomføres snarest mulig og innen en uke når det skal tas avhør etter § 239 første ledd».

19 I Riksadvokaten rundskriv blir beviskravene for påtalemyndigheten slått fast på denne måten: «Påtalemyndigheten må være overbevist om siktedes straffeskyld for å ta ut tiltale, og den må være av den oppfatning at straffeskylden kan bevises i retten. Riksadvokatens instruks om beviskravet for å utferdige tiltale innebærer at påtalemyndigheten skal legge samme bevisterskel til grunn som den domstolene anvender for å avsi fellende dom, og at det stilles et tilleggskrav til mulighetene for å føre bevis i retten. Er det for eksempel holdepunkter for at avgjørende bevis ikke vil kunne føres, skal tiltale ikke utferdiges selv om påtalemyndigheten er overbevist om mistenktes skyld» (Riksadvokaten, 2012).

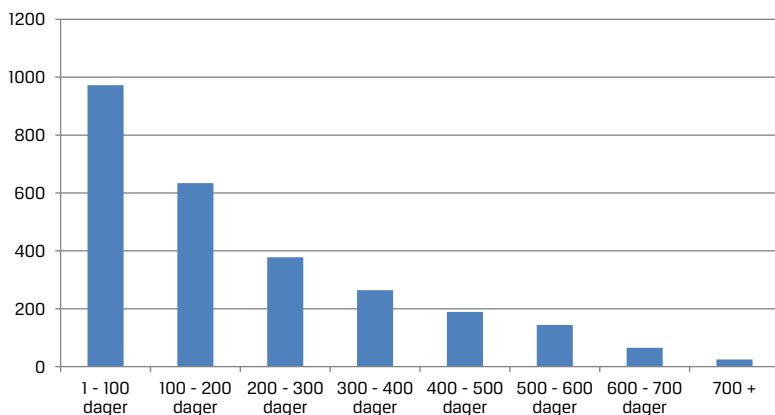
Den forrige evalueringen av politiets håndtering av vold i nære relasjoner dokumenterte at utsatte for langvarig mishandling hadde et ambivalent forhold til straffesakene (Aas, 2014). For noen kvinner ble straffen et viktig symbolsk uttrykk for oppreising av den urett de hadde vært utsatt for. For andre representerte straffen et moralsk dilemma med frykt for eksmannens videre skjebne. Flere av kvinnene så straffen som nødvendig for å stoppe mannen, i det minste for en periode (Aas, 2014). Tidligere studier kan dokumentere at voldsutsatte i nokså liten grad har behov for å se sin partner eller ekspartner straffet for ugjerningene denne har utført mot den voldsutsatte (se f.eks. Lund, 1992; Hoyle, 1998; Grøvdal; 2012). Om straffereaksjoner kan mangle både legitimitet og dokumentasjon av positive effekter på individnivå, både for voldsutøver og voldsutsatte i familievolden, vil den lettere la seg forsvare på et samfunnsnivå i form av straffens antatte allmennpreventive virkninger. Når det gjelder allmennprevensjonen både generelt og i forhold til voldsforbrytelser spesielt, vet vi imidlertid lite om straffetrusselens virkning på befolkningen – både i form av dens antatte avskrekking og mulige normstyrkende funksjon (Andenæs, 1990). Statsadvokat 3 peker i den forbindelse på at grundig og god etterforskning kan virke preventivt i seg selv, uavhengig av resultatet på etterforskningen. Pågripelse, arrest og avhør kan tenkes å ha noe av de samme allmennpreventive virkninger som den formelle straffereaksjonen. Dessuten ligger det mye god offerstøtte i god etterforskning, slår han fast.

Saksbehandlingstiden

Saksbehandlingstiden for straffesaker regnes fra registreringen av en anmeldelse til det er truffet en påtaleavgjørelse. Tidsbruken kan regnes på flere måter. Den kan regnes slik Politidirektoratet gjør det i sine kommenterte STRASAK-tall, der tiden kun for oppklarte saker inkluderes (Politidirektoratet, 2011, s. 20). Vi ser det imidlertid riktigere å regne tidsbruken for alle § 219-sakene, også de uoppklarte. I PAL-STRASAK kan tidsbruk både i forhold til saken og de involverte personene regnes. Når tidsbruken for en

sak skal identifiseres, regner PAL-STRASAK tiden frem til den første påtaleavgjørelsen i saken (etter koden «dager innen oppklaring»). Hvis saken fortsetter, f.eks. med tiltaler mot flere andre i saken, får sakene lengre saksbehandlingstid enn det som vises i diagrammet under. Tidsbruk for sak på landsbasis fordelt på intervaller på 100 dager er som følger:

Diagram 5: Saksbehandlingstid § 219-sakene. Hele landet. 2014. Antall dager. N=2671

Som diagrammet viser blir de fleste § 219-sakene påtalemessig avgjort innen et år, men det er også et betydelig antall saker som trekker langt lengre ut i tid. Særlig hvis vi tar i betraktning at 41 av sakene ennå ikke er avgjort på undersøkelsestidspunktet (september 2016). Et interessant spørsmål er om tidsbruken i disse straffesakene har forbedret eller forverret seg i løpet av de senere årene. I den forrige evalueringen (Aas 2014) ble også tidsbruken for mishandlingssakene kartlagt, og den gang ble tallene fra 2010 analysert. Hvis vi sammenligner tidsbruken i 2010 og i 2014, får vi følgende oversikt:

Saksbehandlingstid for § 219-sakene. I 2010 og 2014. Hele landet. Antall dager. Prosent.

	2010 N = 2122	2014 N = 2671
0-100 dager	40 %	36 %
100-200 dager	23 %	23 %
200-300 dager	15 %	14 %
300-400 dager	10 %	10 %
400-500 dager	6 %	7 %
500-600 dager	4 %	5 %
600-700 dager	1 %	2 %
700 +	1 %	1 %
Sum	100 %	100 %

Tabellen over viser at 40 prosent av alle § 219-sakene i 2010 ble avgjort innen 100 dager. Tilsvarende for 2014 var 36 prosent. Følger vi tabellen nedover finner vi omtrent de samme prosentandelene i intervallene for tidsbruken for disse to årene. Til tross for en målsetning om å redusere saksbehandlingstiden for § 219, har ikke det inntruffet i denne fireårsperioden (snarere tvert i mot). I den forrige evalueringen ble årsakene til den lange saksbehandlingstiden forklart ut fra en rekke forhold – først og fremst det at familievoldssaker ofte er komplekse og krever mye etterforskningsressurser, samt misforholdet mellom politiets etterforskningskapasitet (antall etterforskere) og antallet saker som skal behandles. Videre viste det seg at politiet ofte måtte vente på dokumentasjon fra andre aktører (som f.eks. legeerklæringer). Fraværet av tidsfrist for § 219-sakene og politiets manglende prioriteringer ble også tillagt vekt (Aas, 2014).

Når intervjuer ber informantene i denne studien om å kommentere disse tallene, trekker statsadvokat 3 et interessant skille mellom *saksbehandlingstid* og *liggetid*. Saksbehandlingstiden innebærer at det skjer noe aktivt i saken, og handler først og fremst om tiden det tar å foreta avhør og samle inn andre beviser. Lengre saksbehandlingstid er ofte godt begrunnet i § 219-sakene når en tar sakenes kompleksitet i betraktning. Liggetid er derimot

passiv tid, og anses av statsadvokaten ofte som unødvendig, og gjør han i tillegg «irritert» når det gjelder volds- og overgrepssaker.

Når det snakkes om tidsbruken i § 219-sakene, dukker gjerne spørsmålet om frister opp. I motsetning til de andre voldsbestemmelsene, er det ikke satt noen nasjonal tidsfrist for når mishandlingssakene skal være påtaleavgjort (lokale tidsfrister kan imidlertid forekomme). Det faktum at det ikke er etablert noen formell tidsfrist kan gi inntrykk av at § 219-sakene ikke har samme prioritet som andre voldssaker. Flere av informantene, både i denne og i den forrige evalueringsstudien, har påpekt nettopp dette (Aas, 2014). Fraværet av tidsfrist kan også virke som en sovepute, der politiet ikke gjør de nødvendige etterforskningskritt så tidlig som mulig, skal vi tro etterforsker 14:

Man sitter ofte med en følelse av at vi kunne ha gjort mer, men så kommer det tre nye saker – så kaster man seg jo over det da. Så har det litt med den lange saksbehandlingstida – som også gjør at man ikke får avhørt disse vitnene innen kort tid. Mye informasjon går da tapt – fordi det går såpass lang tid.

Samtidig er det en rekke gode argumenter mot å innføre tidsfrist. Poliitiadvokat 2 argumenterer nokså tydelig mot tidsfristen for tilrettelagte avhør av barn, og uttrykker seg på denne måten:

Det som er klassisk nå i forhold til disse fristene på de tilrettelagte avhørene – det blir jo bare en sånn mengde-greie man må få unna på grunn av fristene. Istedenfor kvalitet – for å få tatt de avhørene man egentlig skulle ha tatt i forkant, men nå er det frister.

Politietterforsker 18 utdyper dette:

La oss si det er en sak som ikke er noe da – så er det et ekstremt inngrep overfor den familien. Da er det viktig å kartlegge – etterforske for og i mot – å kunne ta et par avhør for å få litt informasjon å gå ut i fra. Vi kan ikke bare ta det dommeravhøret og bare avhøre det barnet.

Her påpekes en forringelse av kvaliteten på etterforskningen når tidsfristen blir for stram. Politiet får ikke gjort det nødvendige forarbeidet, som avhør av andre personer, før det formelle avhøret av barnet. Da blir det tidsfristen

og ikke kvaliteten som blir styrende for politiets arbeid, hevdes det. I verste fall kan stramme tidsfrister gå ut over rettssikkerheten i den forstand at det gjøres store inngrep i en familie som strengt tatt kunne vært unngått hvis politiet hadde innhentet tilstrekkelig informasjon i forkant. I tillegg påstår flere av informantene at tidsfrister i denne sammenheng faktisk kan øke henleggelsestallene nettopp fordi man ikke rekker å innhente tilstrekkelig dokumentasjon før fristen, og da blir gjerne henleggelse pga. bevisets stilling uunngåelig.

Etterforsker 20 ser forutsetningen for å overholde tidsfristene i nær sammenheng med ressursituasjonen i hennes etterforskningsgruppe. Hun påstår at tidsfrister vil gå hardt utover etterforskningskvaliteten i arbeidet med § 219-sakene med disse ordene: «*Politiet i dag er ikke dimensjonert for å ha frister på saker. Vi har ikke mulighet til å overholde det, og ha en god kvalitet – det tvinger oss til å ta feil prioriteringer.*» Når det gjelder gale prioriteringer vises det til «*pølseslagsmål*» der typisk to menn barker sammen i slagsmål på byen og den ene blir skadet av den andre. I slike saker er det tidsfrist²⁰, og da må langt viktigere saker (som § 219-sakene) som ikke har noen tidsfrist nedprioriteres. Det at noen av sakstypene til politiet er knyttet til tidsfrist og andre ikke, oppfattes som tydelige signaler om hvilke saker som skal prioriteres.

Politiets tidsbruk i straffesaksarbeidet er noe tingrettsdommerne i intervjumaterialet også sliter med. Dommer 6 forteller i den forbindelse:

Ja, altså min siste sak nå – bare ta et eksempel da – der ville det vært ni-åtte måneder ubetinget fengsel. I stedet ble det 1 måned ubetinget – og åtte måneder betingelser på grunn av krenkelse av EMK-artikkel 6. Liggetid på godt over et år – det er jo trist det.²¹

Hans kollega som deltar i det samme gruppeintervjuet, dommer 5, sier det lett ironisk slik: «*Det var halleluja stemning i min siste sak fordi det ikke hadde gått så lang tid. Det hadde bare gått 5 måneder.*» Dommerne påpeker videre

---

²⁰ Det foreligger en tidsfrist på 90 dagers etterforskning på voldssaker som medfører fysiske skader (etter den gamle straffelovens § 228 annet ledd og § 229, ny straffelov §§ 271, 272, 273).

²¹ Dette bekrefte også i Aftenpostens gjennomgang av 89 dommer for vold mot barn (etter straffelovens § 219), der det viste seg at en tredjedel av alle dommene hadde en liggetid på over 9 måneder, noe som medførte strafferebatt for de dømte (Aftenposten 03.04.2016).

det uheldige i at voldsutsatte, som siden den anmeldte hendelsen har kommet i en annen livssituasjon, gir en annen forklaring i retten enn den de gav til politiet for over ett år siden i avhør. Det kan svekke den voldsutsattes troverdighet, som vi tidligere har vært inne på, dersom den voldsutsatte ikke lenger fremstår som et tydelig, lidende offer. Derfor er det viktig for bevisbildet, slik bistandsadvokaten ser det, at det første avhøret av den voldsutsatte tas opp med lyd og bilde slik at retten kan se hvordan den voldsutsatte forklarte seg på anmeldelsestidspunktet.

Dommer 7 erklærer seg også som en tydelig tilhenger av å innføre en tidsfrist på § 219-sakene. Hun godtar ikke argumentet om at disse sakene er spesielt vanskelige å etterforske, og hevder at det enkelt vil la seg gjøre å innhente de nødvendige bevisene innen 90 dager (som er tidsgrensen for etterforskningen av ordinære voldssaker som medfører fysiske skader). Hennes hovedargumenter for tidsfrist er både at bevisenes kvalitet forringes når de blir for gamle, og at fornærmedes motivasjon for å stå i straffesakssporet reduseres kraftig over tid. Dommer 8 argumenterer langs samme linje som sin kollega ovenfor, og presiserer ytterligere:

Her har man antatt gjerningsmann eller gjerningskvinne – det er på en måte bare innhenting, kartlegging rundt (...). Det vil jo være den samme personkretsen hos nesten alle ofre – så egentlig burde disse sakene være kjempeenkle og etterforske. I hvert fall å kalle inn – om de sier noe i avhør er jo ikke sikkert.

Disse dommernes hovedbekymring er at så lenge politiet måles på saksbehandlingstid, blir § 219-sakene plassert langt ned på prioriteringslisten. Videre hevder de at det medfører ingen konsekvenser for politiet at disse sakene blir liggende svært lenge. De etterlyser også et langt mer offensivt politi i innhenting av informasjon.

Alt i alt kan det identifiseres tydelige motsetninger i intervjumaterialet på spørsmålet om tidsfrister for mishandlingsbestemmelsen. På den ene siden kan stramme tidsfrister ha den uheldige virkningen at enda flere saker henlegges fordi man ikke har rukket å etterforske nok innen en stram tidsfrist. På den andre siden kan nettopp fraværet av tidsfrist fungere som en

slags sovepute og bidra til at sakene ikke blir prioritert. Et kompromiss her burde åpenbart handle om at det innføres en realistisk tidsfrist, og kanskje unntaksordninger i spesielle saker. De aller fleste § 219-saker burde kunne etterforskes ferdig innen et halvt år, og det ser ut til å være unødvendig at så mange saker strekker seg særlig lenger ut i tid.

Prioritering av § 219

Spørsmålet om saksavgjørelser og saksbehandlingstid handler i stor grad om hvor høyt § 219-sakene blir prioritert. I forrige evaluering av politiets arbeid med vold i nære relasjoner, ble det identifisert en type logikk som kan slå destruktivt ut for både tidsbruken og oppklaringen av disse sakene. Logikken handler om at politietterforskere ikke investerer stort med engasjement i saker som vurderes som «håpløse» eller vanskelig å oppklare (Aas, 2014). Følgelig kan det fort bli «en selvoppfyllende profeti» når en sak forhåndsvurderes som «håpløs»; når lite tid og krefter brukes på å forfølge en sak, finner man heller ingenting Dette tas opp i gruppesamtalene med etterforskerne, og flere bekrefter dette – bl.a. etterforsker 2 når hun forteller om håpløsheten ved noen av sakene:

Jeg skjønner veldig godt hva du mener. Hvis du går inn i avhøret med ja ja – nok en sak. Jeg skal snakke for meg sjøl, men det er sikkert flere som gjør det også. Sitter enda en utlending – mm ja, så er det hvor mange barn – ja, greit. Ikke det at vi kan si det høyt, men vi tenker jo litt det at vi forventer ikke å få en fornærma som sitter og forteller og som er klar til å gå videre, og som er klar til å fortelle alt – alle nyanser og (...) Og det er kanskje enda vanskeligere da å skaffe nyansene om det voldsregimet – i sånne familier – og spesielt med tolk ikke sant – da skal du ha en god tolk – og det er det nesten ikke.

Lavt engasjement for § 219-sakene kan også identifiseres på stasjonsnivå, skal vi tro etterforsker 7 når hun påstår at på hennes tjenestested er grove tyverier viktigere for ledelsen enn familievold. Hun sier selv: «Jeg kjemper en veldig kamp, på de alvorlige sakene for å få ressurser – vinning er så ekstremt

viktig for ledelsen her – måltallene!» Etterforsker 10 fortsetter resonnementet om at alvorlige familievoldssaker ikke blir prioritert av ledelsen: «(...) fordi det er høy henleggelsesprosent – prioriterer heller der det kan gi positive resultat», og støtter dermed teorien om «selvoppfyllende profetier». Etterforsker 21 begrunner mangel på prioritering av § 219-sakene med at de har andre saker som både haster mer og anses som mer alvorlige:

Når de sakene [§ 219-sakene] kommer inn her – de ligger på pultene våre – så vurderer vi: Er dette en sak vi er livredd? Da er det en dame som er voldtatt to hus bortenfor, og det er en unge som er kidnappet dagen før. Da går den saken ned [§ 219-saken]. Hvis jeg skal være ærlig så er de ikke alltid topp prioritert. Jeg vet det står i alle skrivene, men når jeg forteller hva som har skjedd bortover i samme gaten – og vi er de samme menneskene som skal gjøre dette her (...). Jeg har ikke lov sikkert til å si at de ikke er prioritert, men de detter ned – når det er andre alvorlige ting.

Andre etterforskere i materialet gir imidlertid uttrykk for en helt annen prioritering av § 219-sakene. Etterforsker 10 ser snarere de høye henleggelses-tallene som et insitamant for å gjøre en enda bedre jobb: «For oss er det viktig å gjøre en god etterforskning i de sakene, for det er så mange som blir henlagt.» Etterforsker 11 utdyper:

Her blir 219 prioritert fremfor andre – her har vi kjempefokus – det er pri 1 saker. De går foran alt annet – selv om vi vet at det skal henlegges eller ei. Her skal det gjøres en ordentlig jobb i sakene vi har. Vi blir, når det lar seg gjøre, skjerma fra andre oppgaver – for å konsentrere oss om 219.

Intervjumaterialet gir alt i alt et nokså tydelig inntrykk av at § 219-sakene prioriteres svært ulikt på forskjellige driftsenheter.

Minoritetsperspektivet

Blir politiets kunnskaper for snevre når det kommer til minoritets- og kulturperspektivet i praktiseringen av § 219? Etterforsker 23 (som har sitt tjene-

stested perifert i politidistriktet) er ærlig på sin egen og kollegenes manglende kompetanse til å håndtere voldsutsatte fra minoritetsgrupper:

Hvem er det som passer på at vi kan noe om det? Plutselig er det lokalt politi som skal skrive trusselvurderinger på den type ting – og hva er ære? Det kan vi jo ingenting om, og det er helt tilfeldig om det er noen fra hvert kontor som i det hele tatt har vært borti dette her.

Det er gjerne etniske norske familier som ligger både implisitt og eksplisitt i samtalene om § 219. Etterforsker 8 (som selv har minoritetsbakgrunn) etterlyser minoritetsperspektivet i disse samtalene på denne måten:

Ja, greit, vi skal etterforske etter norsk lov, men det er veldig mye rundt – konteksten – kulturelle kodekser – kulturelle ting – fenomener som må forstås. Fordi, ofte er det ikke én gjerningsperson, det kan være mange – og det psykiske presset er hundre ganger mer. Vi er ikke en gang der for å forstå fenomenet – mot å kunne etterforske grundig og komme i mål med de sakene. Minoritetsfamiliene er mange, og det er mange representanter både på fornærmedes side og på gjerningsmennene (...). Menneskerettighetene skal ivaretas – og jeg mener, når vi ikke forstår de religiøse, kulturelle kodekser – så klarer vi ikke å belyse saken godt nok.

De sentrale størrelsene i § 219 som så langt er behandlet – som helheten og kompleksiteten, voldsregimer og psykisk vold – kan neppe sies å være uavhengige av kultur. Den psykiske volden har et *kollektivistisk preg* i minoritetsfamilier, men den er mer individuelt rettet i majoritetsbefolkningen, hevder etterforsker 8. Hun utdyper dette med at en muslimsk kvinne ikke bare blir utsatt for psykisk vold fra mannen, men fra hele slekten hans. Hun presses dermed fra mange kanter, og veien ut blir nesten umulig for henne. Det er æres-komplekset som er kjernen her, forklarer hun, og legger til: «*Den norske psykiske volden er lettere å jobbe med.*»

Begrepet 'æresrelatert vold' er for så vidt innarbeidet i det polisiære vokabularet, og denne siden av familievolden har spesielt blitt satt på dagsordenen i Drammen der politiet inngikk i et svært omfattende tverrfaglig nettverk for å håndtere denne type vold (det såkalte «Drammensprosjektet»). Videre

har Drammenspolitiet med «dialog som metode» utviklet en egen forebyggende tilnærming til overgrep i minoritetsfamilier (Drammen kommune, 2010). 'Æresrelatert vold' er et nokså upresist begrep, men handler kortfattet om en lang rekke illegitime og straffbare makt- og kontrollstrategier der motivet er å opprettholde og forsvare familiens eller kollektivets ære.²²

Det som synes å være spesielt komplisert for majoritetsbefolkningen, inkludert politiet, å kunne begripe i denne sammenheng, er selve substansen av og logikken i æresbegrepet. Her kan Unni Wikan, som har vært brukt bl.a. av politiet og domstolen som sakkyndig, opplyse oss. I følge Wikan har verdien av ære falt i de vestlige samfunn i moderne tid, men står fremdeles sterkt i mange ikke-vestlige samfunn (Wikan, 2003). Her følger æren patriarkatet, og er i hovedsak knyttet til kontrollen av kvinnens seksualitet. På et dypere plan handler dette om kontrollen over både reproduksjon og familiære relasjoner. Æren i disse samfunn er kollektiv. Det innebærer at familie-medlemmene har en felles ære. Den enes vanære blir også den andres (Wikan, 2003, s. 72).

Hvorfor står ære så sentralt i menneskers bevissthet i noen kulturer? Wikans forklaring er at i enkelte samfunn er ikke staten der for å beskytte den enkeltes interesser. Staten blir snarere sett på som en fiende eller motstander (Wikan, 2003, s. 76). Det norske konseptet 'velferdsstaten' er fremmed; det er kollektiver i form av familien, slekten, klanen som beskytter individets interesser – kollektiver som bl.a. annet henter styrke fra «sitt gode navn og rykte». «Ære er ikke en luksus, men et spørsmål om velferd, status og posisjon» (Wikan, 2003, s. 76). Med dette som bakteppe bringer Wikan inn en forklaring på hvorfor den svensk-kurdiske jenta «Fadime» ble drept av sin far i 2002. Wikan sier det slik: «I vårt samfunn har vi en velferdsstat. I andre samfunn har familie eller klanen lignende funksjoner. I enkelte samfunn er man intet, og oppnår intet, uten ære» (Wikan, 2003, s. 76). Når Fadime gikk sin egen vei i valg av partner, ble det også en umulig situasjon for faren. Hun hadde hengt familien ut til spott og spe, og drapet på sin egen datter ble den endelige og nødvendige løsningen for faren (Wikan, 2003, s. 7).

---

²² Det er særlig handlinger som tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og vold som metode i barneoppdragelsen som nevnes i denne forbindelse.

Når ære utgjør kjernen i en mishandlingsproblematikk, der hele kollektiver står bak et voldsomt press mot en dissident, kan også de juridiske vurderingene bli kompliserte. En av tingrettsdommerne i materialet, dommer 1, finner det vanskelig å ta stilling til hvem som er skyldig i mishandling i en kollektivistisk rettet kultur når han sier: «*Men der var det også et større undertrykkende kollektiv – hvem er egentlig skurken? Er tiltalte nødvendigvis den som forsettlig har gjort noe straffbart?*» Dette tema vekker for øvrig engasjement blant de andre dommerne i denne samtalen, og dommer 5 resonnerer:

Det er klart det er mye vanskeligere å forstå det. Jeg skulle gjerne spurt tolken om hvor mye av dette som er vanlig. Hva er vanlig av telefonkontroll av en ektefelle fra de som kommer fra Albania?

Her anlegges det en vurdering av hvor vanlig en praksis er før man tar stilling til et voldsregime. Dommer 1 kan utdype dette:

Kulturbakgrunn – det har ganske stor betydning for regimet tror jeg – eller følelsen av regime. Hvis det er oppdragervold hvor du vet at nå gjør jeg noe dumt – da får jeg et klaps. Det gir mye mindre frykt enn hvis du får slag umotivert – når som helst. Det er vanskelig med de fra andre kulturer hvor oppdragervold fremdeles er vanlig. Jeg tror det skaper et mye mindre fryktregime enn den der uforutsigbare.

Ut av dette kan det utledes at forståelsen av hva som er et voldsregime i en tradisjonell norsk kontekst, ikke nødvendigvis kan tolkes på samme måte i en annen kulturell kontekst. Følgende meningsbrytninger oppstår blant dommerne, hvor dommer 5 slår fast: «*Det blir ikke like lett et regime slik høyesterett har formulert det.*» Dommer 3 innvender: «*Etter vårt syn så blir det jo det.*» Dommer 5 repliserer:

Ja, men altså frykten vil jo oppleves annerledes – hvis det normale i miljøet er en annen form for oppdragelse. Hvis man bruker slag i oppdragelsen – det gjør de i hjemlandet, så har man videreført det her. Frykten vil jo ikke være like sterk.

Dommer 1 utdyper: «*Hvis du vet når det kommer, hvorfor det kommer og at det kommer, og omtrent styrken – så vil du ikke være like redd. Det kan være*

et klaps (...).» Dommer 6 innvender: «Men er det på grunn av forutsigbarheten som skal vi si er et dempende moment generelt sett – eller er det fordi at det er et fremmedkulturelt element?» Dommer 1 svarer:

Ikke fordi det er et fremmedkulturelt element – men fordi – et livsfarlig område, men at du selv har forårsaket det (...) Det er overhode ingen unnskyldning, men det er ikke sikkert det skaper samme fryktregime likevel. Så det er et vanskelig grenseområde for 219, og som vi antakeligvis stort sett slipper fordi sakene ikke kommer til oss. Men politiet burde slite med det.

Denne diskusjonen reiser flere sensitive problemstillinger. En problemstilling handler om hvorvidt volden er mindre alvorlig, og ikke har preg av et regime, hvis den er mer forutsigbar. En neste problemstilling dreier seg om i hvilken grad den utsatte kan påvirke egen viktivering ved sin væremåte, og da havner vi fort i diskusjonen om offerets delansvar for overgrepene. Diskusjonen mellom dommerne handler også om utbredelsen av familievold i minoritetsgrupper, og spørsmålet om vold erfares og tolkes på andre måter i andre kulturelle kontekster. Dommer 1 reiste nettopp spørsmålet om «fryktregime» er en riktig betegnelse hvis volden både er forutsigbar og vanlig i barnets miljø. I en rapport som har tittelen *Tåler noen barn mer juling?* utgitt av Redd Barna (2013) advares det mot å skille mellom vold mot «minoritetsbarn» og «majoritetsbarn». Argumenter som anføres her er at opplevelsen av å bli utsatt for oppdragervold kan bli ekstra belastende når en lever i et samfunn som tar så tydelig avstand fra denne type vold som det norske storsamfunnet. Det kan også i høy grad diskuteres hvor «vanlig» oppdragervold er i ulike minoritetsmiljøer. Det har vi relativt lite systematisk kunnskap om.

Bredal påpeker at kulturbegrepet ofte anvendes på en for generaliserende måte, og retter sin kritikk av majoritetssamfunnets kulturforståelse slik: «For det første kobles kultur til avgrensede grupper, for det andre tillegges disse gruppene en homogenitet der alle 'gjør sin kultur' på samme måte, og for det tredje forstås kultur som en determinerende faktor» (Bredal, 2009, s. 43). Hvis en finner betydelig høyere forekomster av familievold innen noen grupperinger i samfunnet, fremtrer et nytt spørsmål om over-

hyppigheten like gjerne forholder seg til demografi og fattigdomsproblematikk som til kulturelle normer (Aas, 2009). I anvendelsen av kulturbegrepet bør det derfor balanseres. Den ene grøfta som bør unngås er å kaste 'kultur' på båten, og ikke forholde seg til forskjeller i norm- og verdsett mellom folkegrupper og subkulturer. Den andre grøften er å forstå 'kultur' som noe homogent, statisk og determinerende, som den altoverskyggende forklaringen på menneskelig handling (Bredal, 2009, s. 45).

Bistandsadvokaten i intervjumaterialet påpeker noen kulturforskjeller som politiet og de øvrige rettsaktørene bør kjenne til. Hennes erfaringer med klienter fra over 80 ulike land forteller henne at minoritetskvinner oftere har en annen fortellerteknikk enn den tradisjonelle norske. I noen kulturer er det etter hennes erfaring mer vanlig med en sirkulær fremfor en linjær fremstilling av historier. Hun hevder at den sirkulære fremstillingsformen kan by på frustrasjoner og utålmodighet for den som lytter og forsøker å tilegne seg helheten og essensen i det som formidles. Videre tar hun til orde for nødvendigheten av grunnleggende kulturkunnskap hos etterforskerne slik at tegn og signaler ikke blir misforstått. For eksempel bør politiet være klar over at en kvinne med minoritetsbakgrunn kan ha problemer med å se en mannlig politibetjent i øynene, noe hun mener kan forankres i hennes kulturelle røtter snarere enn fraværet av troverdighet. Kulturforståelse vil også hindre politiet i å bruke en mannlig tolk overfor voldsutsatte kvinner. Å fortelle om intime og nedverdiggende detaljer overfor en mann med samme landbakgrunn, kan være spesielt problematisk for kvinner med minoritetsbakgrunn.

Et annet viktig poeng bistandsadvokaten fremfører, er at mange av hennes klienter ikke er klar over sine rettigheter i et liberalt demokrati som Norge der menneskerettighetene står sterkt – f.eks. det faktum at en kvinne har soleklar rett til å nekte sin egen ektemann seksuelt samkvem. Deler av arbeidet hennes går ut på å forklare sine klienter om deres rettigheter, noe også politiet ikke sjelden er nødt til å gjøre. På den annen side viste den forrige evalueringen til at enkelte voldsutsatte, særlig de med minoritetsbakgrunn, kunne ha nokså urealistiske forventninger til hva politiet kunne bidra med. For eksempel ønsket noen at politiet skulle vise ektemannen ut av landet uten at det forelå noe rettsgrunnlag for det (Aas, 2014).

Politiets to-sporete arbeid

Det blir for snevert bare å se på politiets innsats i mishandlingssakene ved å studere måltall i straffesaksarbeidet. Som statsadvokat 3 tidligere påpekte anså han ikke henleggelsesprosenten som det vesentligste i politiets arbeid med § 219. Hans resonnement handlet om at det å bli tatt i mot av politiet på en ordentlig måte er vel så viktig. Som tidligere nevnt kan det ligge mye god offerstøtte i god etterforskning, hvor den voldsutsatte blir møtt med empati og respekt og blir lyttet nøye til. Selv om politiet langt fra kan klassifiseres som psykoterapeuter, skal ikke den mulige terapeutiske effekten av å sitte flere timer hos en forståelsesfull etterforsker, som både forstår din situasjon og er interessert i detaljer rundt den, undervurderes. Samtaler med politiet, både selve avhøret og mer uformelle og forebyggingsrettete samtaler, kan romme flere verdier utover opplevelsen av å føle seg ivaretatt og forstått. «Den gode samtalen» kan på sitt beste bidra til at voldsutsatte forholder seg til sine egne tanker og problemer på en mer aktiv måte. «Å snakke er å tenke», sier Helge Svare (2008, s. 33), og legger til:

I en god dialog skjer det selvsagt også noe mer enn det at man får tenke høyt gjennom talen. Vi blir utfordret på det vi sier. Vi blir kanskje bedt om å svare på spørsmål, eller klargjøre noe som er utydelig. Og de andres innspill kan anspore vår egen tenkning gjennom å provosere, utfylle det vi selv tenker, vekke assosiasjoner eller ved at noen sier noe vi hittil ikke har tenkt.

Samtalen kan virke forebyggende hvis den utsatte i større grad blir i stand til å identifisere sine egne grenser og verdier. Samtalen har et potensial til å klargjøre valg og prioriteringer på den utsattes egne premisser, og bidra i prosessen ut av en voldelig relasjon (Aas, 2015). Samlet sett utfører politiet en betydelig innsats i det hjelpende og forebyggende sporet i forhold til vold i nære relasjoner, og etterforsker 20 setter ord på det slik:

Det er jo et mål her – at dette [mishandlingen] skal opphøre. Da syns jeg at vi ser veldig på at der er straffesaken – så har vi ett mål med den – så har vi fått dette SARA greiene som vi duller litt med på siden – så har vi ett mål med det. Vi er ikke gode nok til å se på dette her i en helhet (...). Det kan godt være at en sak blir henlagt, men det kan også godt være at vi følger opp i forebyggingssporet – og oppnår det samme målet for den

familien. Men det måler vi ikke – det registrer vi ikke. Så må vi huske at hvis vi klarer å få noen andre i kommunen til å hjelpe familien – så enten at de går fra hverandre eller at ting opphører på ett eller annet vis, så er jo målet oppnådd. Målet er ikke bare oppnådd ved at noen får en dom.

Hun forteller videre at bak en henleggelse av en straffesak kan det f.eks. ligge en involvering fra barnevernet hvor politiet har vært med og bidratt til endringer, og sier videre:

Det er gjerne politiet som har bidratt til at det har blitt en endring, men saken er henlagt, så er det liksom et nederlag at saken er henlagt. Men så har vi egentlig satt i gang et apparat, som har oppnådd noe.

Bak en henleggelse kan det utvilsomt ligge mye verdifullt politiarbeid. I så fall er det forsynlig at det kun er henleggelsene som synes, og da gjerne som et signal på et mislykket politiarbeid. Tidligere studier har vist at politiet kan oppnå mye i sine tverrfaglige nettverk. Politiets samarbeid med andre aktører er nødvendig både for straffesaksarbeidet og for å skape gode (forebyggende) løsninger for involverte i familievold. I det mer forebyggende sporet arbeider politiet opp mot en rekke aktører som barnevernet, krisesentre, familievernkontor, NAV, Alternativ til vold, incestsentre, overgrepsmottak, konfliktråd, kontoret for kriminalitetsofre, psykiatritjenester, andre diverse kommunale tjenester m.m. (Aas, 2009, 2014, 2015). Det er i samarbeidet med disse at andre løsninger enn de strafferettslige kan komme til syne. I den forrige evalueringen ble det gitt flere eksempler på hvordan politiet kan bruke sin autoritet til å skape løsninger både for voldsutsatte og voldsutøvere gjennom NAV og forskjellige behandlingsinstitusjoner. For politiets legitimitet og rolle som problemløser er det viktig at politiet kan spille på andre strenger enn bare de strafferettslige (Aas, 2014).

Det forebyggende og hjelpende arbeidet til politiet i forbindelse med familievolden er i de senere årene blitt formalisert gjennom SARA-programmet.²³ Dette er i utgangspunktet en modell for risikovurderinger, hvor politiet for-

---

²³ SARA som akronym står her for «Spousal Assault Risk Assessment Guide». Modellen er opprinnelig utviklet i Canada, og den inneholder en sjekkliste over risikofaktorer for partnervold (Kropp m.fl., 1999). Modellen er bl.a. designet for politi og rettsvesen, og den rommer 20 risikofaktorer for partnervold som skal anvendes for å vurdere faren for gjentatt mishandling. Det er først og fremst atferden og egenskaper ved voldsutøver som står i sentrum for risikovurderingene, men også sårbarhetsfaktorer hos voldsutsatte skal kartlegges.

søker å identifisere de mest utsatte for vold i nære relasjoner (følgelig er det § 219-saker som dominerer i SARA-programmet). Mer interessant i denne sammenhengen er hvordan politiet følger opp de mest sårbare. Både voldsutsatte og voldsutøvere blir fulgt opp, og i Oslo er det gjerne flere SARA-kontakter på de ulike politistasjonene. Disse er fritatt for annet politiarbeid. I mindre tettbygde områder med både færre innbyggere og familievoldssaker, har SARA-kontaktene flere andre oppgaver. Flere av familievoldskoordinatorene er også ansvarlige for SARA-arbeidet (Aas, 2014). De forebyggende tiltakene i SARA-arbeidet handler først og fremst om hjemmebesøk, motivasjonssamtaler og tverrfaglig samarbeid. Det er politipatruljene som foretar hjemmebesøk til høyrisikoadresser, og da først og fremst for å kontrollere om voldsutsatte er i sikkerhet. Motivasjonssamtalene foregår på en mer uformell og personlig måte enn i avhørssituasjonen, og iverksettes etter at de strafferettslige forholdene er avdekket. Da handler det om å finne relevante hjelpetiltak for de involverte, og da er politiet avhengig av å spille på sitt tverretatlige nettverk.

VURDERINGER AV POLITIETS ARBEID MED § 219-SAKENE

Når informantene som ikke er politietterforskere blir bedt om vurdere kvaliteten på politiets arbeid med mishandlingsbestemmelsen, får vi ikke overraskende divergerende svar. Vi har tidligere sett at enkelte informanter både fra domstolen og påtalemyndigheten har ment at politirapportene er altfor omfattende og at politiet i disse i liten grad evner å skille ut det mest vesentlige i en mishandlingsrelasjon. Flere av dommerne har imidlertid gjennom de senere årene sett et stadig mer kompetent politiarbeid i etterforskningen av vold i nære relasjoner. Dommer 2 hevder at politiet av og til lykkes:

Det er jo lett å ta den siste saken i hodet – der fikk de gjort det ganske godt. Der var regimet godt beskrevet – god bevisførsel for et regime som skapte frykt og redsel på daglig basis (...). Ja i hvert fall noen ganger klarer de det.

Til tross for en stadig økt oppmerksomhet rundt dommeravhør / tilrettede avhør av barn, glipper det likevel noen ganger i politiarbeidet når det gjelder barnas rettigheter som voldsutsatte. Dommer 9 hevder at politiarbeidet til tider svikter i forhold til avhør av barna på denne måten:

Selv om kanskje ikke barna er tatt ut som fornærmet i tiltalen – så gjøres det da som et straffeutmålingsmoment – at barna har vært utsatt for (...) observert og fått med seg hva som har skjedd av mishandling mellom foreldrene. Da uten at man har gjennomført dommeravhør.

Hun legger til at politiet ikke alltid har hatt bevissthet rundt barnas selvstendige rolle som fornærmet. På den måten blir barnet bare et påheng til sin voldsutsatte forelder. Dommer 5 hevder at når politiet kommer og vitner i retten, vil også deres kunnskapsnivå om familievold bli tydeliggjort. Dom-

mer 3 forklarer at hun kan identifisere politiets kunnskapsnivå når de fører vitner for domstolen:

Og du merker det når de fører vitner – som ligger litt sånn i randsonen – som ville vært klart utenfor randsonen på en 228 eller 229-sak, men som er innenfor på en 219. De får du flere av nå enn du fikk før. Før var det bare fornærmede og tiltalte, så hadde du mye mer ord mot ord – enn det er nå, er min følelse.

Når politiet skal føre vitner for tiltaler på § 219 må det trekkes inn personer som kan belyse et voldsregime, og da er det ikke nok med vitner som bare har sett eller hørt om enkeltepisoder. I utvelgelsen av slike vitner har politiet blitt bedre, i følge denne dommeren. Det er potensielt flere som kan bevitne et regime enn enkelttilfeller av vold. Flere personer som verken har sett eller hørt overgrepene kan likevel si noe om f.eks. endring i den voldsutsattes livskvalitet og atferd. Det tyder på kompetanse når politiet er kreative i utvelgelsen av vitner som kan belyse et overgrepsmønster. I den forbindelse etterlyser dommer 10 en grundigere metodebruk og sjekklister for politietterforskeren i arbeidet med § 219:

(..) at man innhenter legerklæringer – helseopplysninger fra helses-tasjonen, ikke bare fastlege – at man avhører alltid en arbeidskollega – en søster, en mor, en nabo. Det er veldig mange som vet – som ikke gjøres rutinemessig. Det er masse informasjon som ligger ute i de sakene, men der må det være politiet som må være initiativtaker (...). Så det mangler en grunnleggende metodebruk.

Bedre metodebruk handler bl.a. om en bedre systematikk, orden og planmessighet i etterforskningsarbeidet. Mye av dette ligger i politiets etterforskningsplan. I et direktiv fra Riksadvokaten (2015) pålegges politiet å lage etterforskningsplaner i saker som omhandler bl.a. vold i nære relasjoner (etter § 219) og seksuallovbrudd mot barn. Denne etterforskningsplanen, som skal være skriftlig, skal først og fremst handle om aktuelle og relevante etterforskningskritt, hvem som skal lede etterforskningen, hvilke etterforskere som har ansvaret for hva og i hvilken rekkefølge, tidsplan for de sentrale oppgavene, behovet for ekstern dokumentasjon (som f.eks. lege-

rapporter), hypoteser og alternative hypoteser for bevismaterialet m.m. Denne planen må hele tiden justeres etter utviklingen i straffesaken.

Dommer 6 etterlyser et tydeligere fokus fra politiet på selve kjernen i mishandlingsbestemmelsen når han avslører at:

(...) de aktorene som jeg har hatt i retten i familievoldssaker – der syns jeg de har fokusert veldig mye på enkelthendelsene – bevise enkelthendelsene, og ikke vært så flinke til å se helheten. Jeg føler ikke at det jeg har opplevd (...) har i hvert fall ikke vært at de har noe spesiell kompetanse på familievold (...). Jeg syns også at de ikke er spesielt gode til å – at de egentlig ikke helt har forstått det krav som – essensen i det høyesterett har sagt, da.

Bistandsadvokaten i intervjumaterialet peker på noen beslektede problemer i politiarbeidet:

Jeg tenker de møter de på en ok måte – noen er veldig flinke – det skal jeg komme tilbake til, men det jeg opplever som svakhet ved mange er jo det som har med hele utformingen av tiltalen å gjøre. Det blir veldig teknisk – hva har skjedd, hvor var du, hvordan med hånden, hvor hardt var det, hvor mange ganger var det. De [voldsutsatte] opplever at det overskygger det som kanskje har vært det verste for de. Jeg tenker dette her som er den tekniske tilnærmingen – med hva, hvor og hvor lenge – det er på en måte en tryggere og enklere måte å tilnærme seg det på.

Hun presiserer videre at politiet er mer opptatt av det som kan «måles, veies og konkretiseres». Dette ble for øvrig dokumentert også i den forrige evalueringen av politiets arbeid med vold i nære relasjoner. Her viste det seg at flere av de voldsutsatte kvinnene som var med i studien følte at deres sammensatte og komplekse livshistorie ble hakket ned til en terping rundt detaljer knyttet til enkelthendelser – episoder de verken husket godt eller fant spesielt betydningsfulle (Aas, 2014). Bistandsadvokaten forklarer at politiet føler seg på tryggere grunn når de konsentrerer seg om disse fakta, og hun hevder at politiet til tider orienterer seg feil i forhold til beviskravene for § 219: «Man kan ikke være tydelig nok på dette her – fordi at – når man ikke kan måle, telle

og veie ting – så er det ikke noe som holder som bevis, men det er jo helt feil.»
Hun viser i den forbindelse til sine erfaringer med at voldsutsatte følte de konkrete slagene som en forløsning fra den angstfulte «ventetiden», som dermed var overstått. Videre hevder hun at politiet kan ha et nokså ubevisst forhold til hva et voldsregime egentlig dreier seg om:

Når man avhører dem, så skal du ikke legge ordene i munnen på fornærmede. Men samtidig skal de skjønne at ting som de tenker ikke kan være relevant – kan være relevant.

Grensene for hva som er relevant i en § 219-sak er som tidligere vist ikke så enkle å tegne opp. Bistandsadvokaten tar til orde for at etterforskere er kreative i letingen etter tegn som kan tyde på at den voldsutsatte lever i et regime – f.eks. kartlegge om partneren har passordet til facebook-kontoen hennes o.l. Det må i det hele tatt kartlegges atferd og hendelser som både kan tyde på normalitet og undertrykking, avhengig av hvilken kontekst de utspilles i. Statsadvokat 4 (skriftlig intervju) påpeker også dette:

Her ser jeg store forskjeller avhengig av hvor oppmerksom etterforsker er på en slik kompleksitet. Mitt inntrykk er at jo mindre erfaring vedkommende har med slike saker, jo mer tilbøyelig er en til å fokusere på fysisk vold på bekostning av andre krenkende handlinger. Et inntrykk jeg ofte får når jeg leser avhør av fornærmede (og evt. andre vitner) er at det gjerne i disse tilfellene kan være snakk om langt mer omfattende bruk av 'psykisk vold', men at dette ikke kommer fram fordi etterforsker ikke søker å belyse dette (tilstrekkelig) i avhør. Som en konsekvens av dette kan et eksisterende 'voldsregime' bli betraktet som enkeltstående tilfeller av vold siden tilfeller av tvang, trusler og annen krenkende adferd som skjer hyppig og mellom voldsepisodene, ikke blir belyst. Noen ganger får dette den konsekvens at forholdet/forholdene blir betraktet som avgrensede tilfeller av overtredelse av (den gamle) straffelovens § 228 første ledd (legemsfornærmelse) i stedet for etter § 219. I andre tilfeller blir likevel § 219 anvendt, men kompleksiteten i overgrepene blir for dårlig belyst.

Det er politiets «gravejobb» som etterlyses her – etterforskerne må kunne evne å komme inn under overflaten av voldelige enkeltepisoder for å få tak i et eventuelt regime der psykisk vold råder. Psykisk vold kommer – som vi tidligere har sett – ikke frem av seg selv, men må aktivt ettersøkes gjennom gode politiavhør. Dommer 7 setter spørsmålstegn ved politibetjenters kompetanse til å håndtere § 219 på denne måten:

Jeg tror at i stor grad de som etterforsker dette i politiet ikke har nok erfaring – verken i sitt eget liv eller som polititjenestemenn og kvinner – slik at de skjønner ikke helt hva det psykiske aspektet går ut på. I hvert fall hvis man ser på de avhørene som tas – så tas de ofte av politistudentene – eller de tas av en vanlig en (...) en polititjenesteperson på laveste nivå. Så de vet ikke hvilke spørsmål de skal stille – og da spør de etter det de er opplært til på Politihøgskolen, og det er å spørre etter tid og sted – hva skjedde da og da. Så er det sånn at damer som er utsatt for vold over tid – det er så vanlig for dem at de klarer ikke nødvendigvis å skille ut konkrete enkeltepisoder, og da kommer det ikke frem. Fordi etterforskerne vet heller ikke hvordan de skal få dem som de avhører til å feste knagger – skjedde det noe rundt påsken i fjor? Skjedde det noe rundt 17-mai? Så det er en grunnleggende mangel på opplæring i politiet, tror jeg.

Dommer 8 utdyper dette og viser til nødvendigheten av inngående kunnskap om voldsregimer og voldens utvikling i typiske mishandlingsrelasjoner for å utføre en god etterforskning. Hun erfarer at politiet leder sin oppmerksomhet mot konkrete overgrepshendelser, men kan bli forblindet av at overgriper etter hvert ikke trenger å anvende fysisk makt for å kontrollere sin familie. Den fysiske volden kan ha opphørt, mens voldsregimet opprettholdes gjennom frykt. For en utenforstående som politiet kan det se ut som at straffbare overgrep ligger lengre tilbake i tid og representerer et avsluttet kapittel. Da står man også i fare for å miste mye av poenget med § 219 i arbeidet med nettopp denne bestemmelsen; hovedformålet er å kartlegge et regime. Når politiarbeidet bringes i et kritisk lys, skal det også nevnes at andre informanter fra dommerstanden leser politiarbeidet på en annen måte. Dommer 6 forteller: «Min erfaring er at når saken først kommer for retten, så er den ganske godt belyst og etterforska – så det jeg møter som dommer er jo gode saker.»

OPPSUMMERINGER OG KONKLUSJONER

Innledning

I denne rapporten har vi anvendt den gamle strafferettsbetegnelsen § 219, og ikke de nye betegnelsene i ny straffelov (§§ 282 og 283). Helt enkelt fordi det foreløpig er sparsomt med både erfaringer og rettsavgjørelser knyttet til de nye paragrafene, og fordi informantene i denne studien kjenner mishandlingsbestemmelsen som § 219. De nye bestemmelsene er ennå ikke innarbeidet i politiets og rettsvesenets vokabular. Denne studien er organisert etter de sentrale størrelsene i mishandlingsbestemmelsen som *helheten og kompleksiteten* ved mishandlingsrelasjoner, *volds- og trusselregime* og *psykisk vold*. Disse tre dimensjonene henger nøye sammen, og er atskilt kun for analytisk bruk.

Politiets innhenting av helheten og kompleksiteten i mishandlingsrelasjoner

Rapporten har vist en rekke eksempler på at mishandlingsbestemmelsen er svært utfordrende for politiet og rettsaktørene å håndheve. Grunnen til det ligger først og fremst i selve loven, der en lang rekke handlinger er relevante for bestemmelsen uten at disse er spesifikt nevnt i lovens ordlyd. En kan ikke bare lese seg frem i selve lovteksten, men er nødt til å studere rettskildene i form av både forarbeider til loven og rettspraksis for å få klarhet i hvilke handlinger som rammes av bestemmelsen. Det er nærmest et helt liv som skal fanges inn i avhørene, skal vi tro flere av informantene, og da blir grensene for relevans vide. Selv trivielle dagligdagse hendelser kan vitne om et volds- og trusselregime hvis de settes i kontekst og motivene bak hendelsene blir klargjort.

Det er de grundige og langvarige politiavhørene som blir den sentrale metoden for å avdekke helheten og kompleksiteten i et mishandlingsforhold.

Av og til blir gjentatte og repetitive avhør nødvendig, ikke bare for å få tid til å gjennomgå et langt og vanskelig samliv, men også for å skape en tillitsrelasjon som muliggjør samtaler om hendelser som den utsatte kan ha store problemer både med å huske og å sette ord på. Når grensene for relevans gjøres vide, må politiet finne seg i å høre om større eller mindre deler av et liv som ikke er interessant for straffesaken. Det er imidlertid noe politietterforskeren ikke så enkelt kan vite på forhånd. En politietterforsker må også være åpen for at fornærmede, som har vært utsatt for langvarig mishandling, er plaget av traumatisk stress og kan derav være apatisk og ha nedsatt konsentrasjonsevne. Da må etterforskeren skape en atmosfære preget av tålmodighet og ro, hvor avhørerens empatiske og kommunikative evner blir nøkkelen til dialog.

Intervjumaterialet viser interessante brytninger i forhold til utformingen av politiavhør og tiltalene. Der noen tar til orde for nødvendigheten av å binde tiltalen opp mot en rekke konkrete enkelthendelser, argumenterer andre for en mer helhetlig beskrivelse av et mishandlingsforhold. Det er åpenbart nødvendig for straffesaken å fremstille en rekke enkelthendelser som tjener som eksempler på et mishandlingsforhold, men det bør ikke strande her. For å dokumentere et regime bør det som ligger i mellom enkeltepisodene tydeliggjøres. Da blir det samtidig mulig å skape en kontekst rundt overgrepene, som er egnet til å belyse hvorfor fornærmede ble værende i relasjonen til en mishandlende partner. En fare er imidlertid at politirapportene kan bli både for lange og for omfattende, der uvesentligheter overskygger alvorlige overgrep.

Politirollen blir også utfordret i møtet med mishandlingsofre. Flere etterforskere føler det påkrevet å hjelpe voldsutsatte med å forstå sin egen situasjon og sette ord på det som har vært så smertefullt og språkløst. Da beveger politiet seg samtidig nær en terapeutisk virksomhet – hvilket i og for seg er uproblematisk så lenge det ikke gjøres under avdekkingen av straffbare forhold og rokker ved objektivitetskravene til politiet. Politietterforskere kan forståelig nok føle det mindre tilfredsstillende bare å avdekke straffbare forhold uten også å kunne bidra med en medmenneskelig side av saken. Enkelte av informantene tar til orde for betydningen av å lykkes på det medmenneskelige planet når resultatene av straffesakene er såpass magre (jf. henleggelsestallene).

Denne studien har dokumentert nærmest en eksplosjonsartet utvikling i antall anmeldte § 219-saker i løpet av det tiåret hvor «den nye § 219» har vært i virksomhet. Mange av politietterforskerne har i tråd med dette tatt opp den vanskelige ressursituasjon – antall etterforskere på flere tjenestesteder står i et sterkt misforhold til antall saker som skal etterforskes. Her vises det til arbeidsmengden disse sakene krever, hvor det gjerne er repeterende og omfattende avhør av voldsutsatte, avskrift av avhøret over et betydelig antall sider, en rekke avhør i de voldsutsattes personkrets, tilrettelagte avhør, innhenting av til tider omfattende dokumentasjon fra eksterne aktører m.m. Det er i denne forbindelse enkelte av informantene tviler på om myndighetene forstår hva disse sakene krever, og føler at de offisielle uttalelsene om mishandlingssakenes prioritet nærmest er tomme ord. På den annen side har det vært foretatt et viktig grep for å effektivisere politiarbeidet innenfor dette saksfeltet med opprettelse av etterforskningsteam flere steder i landet.

Helheten og kompleksiteten i mishandlingsforhold er ikke uavhengig av kulturelle rammer. I noen etniske minoritetsgrupper sies volden, særlig den psykiske, å ha et mer kollektivistisk og æresrelatert preg. Det byr på ekstra utfordringer for politiet og de øvrige rettsaktørene, både i forhold til å forstå disse mekanismene og håndtere sakene rent strafferettslig.

Volds- og trusselregime?

Det analytiske skillet mellom 'episodisk vold' og 'intim terror' er fundamentalt for politiet i vurderingene av volds- og trusselregimer, og dermed for kravet til anvendelsen § 219. Dette skillet er ikke definert, og her står politiet og de øvrige rettsaktørene overfor vanskelige skjønnsmessige vurderinger. Informantene viser at de møter mange grensetilfeller i familievoldssaker. Antall voldshandlinger og avstanden i tid mellom hendelsene står sentralt for politiet i kartleggingen av et regime, men vel så viktig er det å gripe tak i det som ligger i mellom voldshendelsene. Da er det den psykiske volden, særlig i form av frykt, som må gjøres eksplisitt. I et voldsregime er hverdagen preget av vold, selv når den ikke utøves. De utsatte innretter mye av sitt liv

etter denne destruktive virkeligheten. I et voldsregime trenger ofte ikke utøveren å bruke særlig mye vold. Små og til dels usynlige tegn for andre kan være nok til at de utsatte underkaster seg.

Flere av politietterforskerne bruker 'voldshjulet' som en betegnelse for et voldsregime, et begrep som for øvrig har blitt innarbeidet som hjørnesteinskunnskap i politietaten for dette saksfeltet. Voldshjulet kan på flere måter fremstille selve prosessen og dynamikken i mange mishandlingsforhold der den fysiske volden oppstår syklisk med opptrappende spenningsforhold i mellom de dramatiske hendelsene.

Et sentralt spørsmål er hvorvidt politiet har et over- eller underforbruk av mishandlingsbestemmelsen. Enkelte studier viser at voldsutsatte kvinner som tar kontakt med politiet lider under et mishandlingsforhold snarere enn bare episodiske tilfeller av vold. Intervjumaterialet gir imidlertid motstridende svar på dette spørsmålet. En rekke anmeldelser som registreres som § 219-forhold, viser seg ikke å oppfylle kravene til denne bestemmelsen slik flere av informantene ser det. Andre informanter påpeker imidlertid at flere anmeldelser fort kan vise seg å handle om et voldsregime hvis politiet graver under overflaten på historien. Identifikasjon av et voldsregime står og faller ofte på politiets «gravejobb».

Anvendelsen av § 219 handler ikke bare om vurderinger av voldsregimer, men også om utenomrettslige hensyn. Rapporten har vist eksempler på at enkelte etterforskere motiveres av hensynet til ivaretagelsen av voldsutsatte i bruken av § 219 – som til forskjell fra flere av de ordinære voldsbestemmelsene gir fornærmede rett til bistandsadvokat. Motsatt har vi også sett eksempler på omkodning av § 219-anmeldelser til legemskrenkelser for lettere å kunne henlegge sakene. I tillegg kan politietterforskere oppleve at de ikke klarer å skape et godt nok bevisgrunnlag for § 219, og av den grunn tyr til de andre voldsbestemmelsene. Variasjoner i bruken av § 219 og pendlingen mellom denne bestemmelsen og de tradisjonelle voldsbestemmelsene kan også knyttes til kunnskapsmangel i politiet om hva mishandlingsbestemmelsen egentlig krever.

Psykisk vold

Den forskningsbaserte forståelsen av psykisk vold

Forholdet mellom psykisk og fysisk står sentralt i forskningen på vold i de nære og familiære relasjoner, og det kan identifiseres en tydelig forbindelse mellom disse hovedformene for vold. Fysisk vold, særlig når det gjentar seg, etterfølges naturlig nok av psykiske plager. Psykisk mishandling leder ofte til fysiske overgrep, og jo mer psykisk vold, jo større sannsynlighet er det for at volden også antar en fysisk form. Studier har også påvist større belastninger ved psykisk enn ved fysisk mishandling. Når disse mishandlingsformene er tett forbundet med hverandre, og ofte forutsetter hverandre, lar de seg ikke så lett adskille for målinger av hvilken av dem som er mest destruktiv. Likevel vil gjerne psykisk vold pågå mer eller mindre kontinuerlig i et mishandlingsforhold, mens fysisk vold isolert sett er virksom over korte tidsrom.

Forskningslitteraturen har analysert psykisk mishandling i nære relasjoner på ulike måter, og en sentral typologisering er disse fire dimensjonene:

1. Angrep mot integritet og selvfølelse.
2. Holde tilbake følelsesmessig støtte.
3. Trusler (både eksplisitte og implisitte).
4. Kontroll og frihetsbegrensning.

Et problem med denne avgrensningen er at den ikke skiller normalitet fra ekstremitet. Selv i relasjoner som kan karakteriseres som gode, vil en kunne finne innslag av flere av disse formene. I et mishandlingsforhold derimot, oppstår ikke disse handlingsformene unntaksvis, men preger snarere livet for den utsatte. Dessuten er ikke disse fire kategoriene objektive størrelser, men må vurderes i forhold til motiver, kontekst og historikken i den enkelte relasjonen.

Psykisk vold i politianmeldelsene

Det er et tydelig samsvar mellom psykisk vold slik forskningen fremstiller den og politiets erfaringer med denne voldstypen. Unntaket ligger i at den

forskningsbaserte ikke eksplisitt har fanget opp barn som lider under den ene forelderens overgrep mot den andre (eller begges angrep mot hverandre) uten selv å bli fysisk berørt. Tallene i denne studien viser at barna i stor grad er til stede i de politiregistrerte mishandlingssakene som utelukkende retter seg mot (gjentatt) psykisk vold. Denne siden av psykisk vold i nære relasjoner har i økende grad fått politiets oppmerksomhet, og har blitt spesielt tydeliggjort med en større plass i det strafferettslige sporet mot familievold. Det samsvarer med forskningen som kan dokumentere at det er en veldig belastning for et barn å se og høre sin(e) nærmeste omsorgsperson(er) bli mishandlet. Materiell vold som en form for psykisk overgrep har også kommet til uttrykk i denne studien. Bevisst ødeleggelse av gjenstander som har stor affeksjonsverdi for den utsatte, er for øvrig en form for krenkelse som den forskningsbaserte fremstillingen vi har referert til manglet i sin redegjørelse av psykisk vold.

Problemstillingen om hvor grensene for det straffbare skal trekkes ift. psykisk vold er utfordrende både for politiet og de øvrige rettsaktørene. Det som synes helt klart er at handlingene i sum må kunne utgjøre et voldsregime. Enkeltinnslag av psykisk vold i en nær relasjon holder ikke for § 219. For eksempel er ikke verbale angrep straffbare som enkeltstående handlinger, men de er det hvis de er en del av et undertrykkende regime. Det er først og fremst vedvarende frykt som fremstår som kjernen i den psykiske volden, slik både rettskildene og informantene i denne studien uttrykker det. Samtidig er det ikke mulig å avgrense hvilke konkrete handlinger som gjøres til gjenstand for oppmerksomhet i politiavhørene. Handlingene må alltid vurderes i en kontekst. Selv dagligdagse og trivielle handlinger, som isolert sett ikke fremstår som straffbare, kan underbygge et regime. For eksempel kvinnen som fortalte at hun satt på nøyaktig den samme siden av sofaen slik ektemannen ønsket det da han kom hjem. Slike fortellinger kan bekrefte mannens totale kontroll over henne, og dermed eksemplifisere et regime når det sees i lys av andre destruktive handlinger i relasjonen.

Et annet illustrerende eksempel på de flytende grensene for strafferettslig relevans kom til uttrykk i eksempelet om utroskap i en parrelasjon. I utgangspunktet er dette handlinger som ikke interesserer politiet, men hvis

det er motivert ut i fra å krenke partneren, og påføre denne lidelse, blir det gjenstand for oppmerksomhet i politiavhøret og dermed i anmeldelsen. Igjen er det ikke den objektive handlingen i seg selv som settes i sentrum, men hvordan den er motivert og fremstilt overfor partneren. Når politiet på denne måten stiller seg åpen for hva som kan være relevant for straffesaken, vil også politiet ofte oppleve å være på tidkrevende sidespor i avhørssituasjonen. Politietterforskerne blir imidlertid anmodet av en av statsadvokatene i denne studien om å være forsiktig med å ta inn for mye av de trivielle hendelsene i rapporten selv om de kan bevitne et regime. En overvekt av hverdagsbeskrivelser kan tilsløre mer alvorlige krenkelser.

Det er ikke bare problemstillingen rundt avgrensningen av hva som kan være psykisk vold som byr på problemer for politiet, men også hvordan dette skal dokumenteres. Det er nettopp det innholdsmessige og det bevismessige som ble anført som argumenter mot å integrere psykisk vold i § 219 i høringsrunden i forkant av lovendringen i 2005. Påtalemyndigheten vil derfor lett kvie seg for å ta ut en tiltale på psykisk mishandling alene. Psykiske overgrep setter ikke de samme sporene som de fysiske, og det er langt lettere å gi alternative forklaringer til beskyldninger politiet konfronterer en angivelig utøver med. Vurderinger av psykisk vold er for utenforstående i større grad et spørsmål om tolkninger enn når det gjelder fysisk vold. Derfor blir fysisk vold en slags «inngangsbillett» for å straffeforfølge også den psykiske delen av et mishandlingsregime. Den psykiske delen blir m.a.o. heftet på den fysiske. Mye taler for at loven eksplisitt burde uttrykke at det er gjentakende og systematisk psykisk vold som søkes straffesanksjonert.

Når det gjelder psykiske overgrep mot sårbare grupper, har som nevnt barn fått betydelig økt oppmerksomhet av politiet i de senere årene, men likevel ikke nok i følge flere av informantene. Det påpekes at politiet fortsatt ikke er flinke nok til å identifisere barn som jevnlig ser og hører overgrep mot sine nærmeste omsorgspersoner, ved at de ikke får en selvstendig plass som fornærmede rent strafferettslig sett. Barn blir av og til bare vitner og et slags «påheng» i saken der en mishandlet mor har hovedrollen. Barn blir også særlig sårbare i en strafferettslig prosess mot sin(e) omsorgsperson(er). Det er grunn til å tro at barn i stor grad opplever lojalitetskonflikt, særlig

ettersom barn i mindre grad kan velge å la være å forklare seg til politiet enn det voksne voldsutsatte kan. Eldre utsatte vil også ofte oppleve en tilspisset lojalitetskonflikt når overgriper er den utsattes eget avkom, og dette er kanskje én av grunnene til at eldre i så beskjeden grad er representert i straffesakene. Til tross for at vi har lite dokumentert kunnskap om overgrep mot eldre i nære relasjoner, er trolig mishandlingen i disse tilfellene i stor grad av psykisk art i form av utnyttning, terrorisering, press og trusler fra egne barn og barnebarn. Strl. § 219 er trolig i for liten grad i anvendelse for denne gruppen ofre.

Andre aspekter av arbeidet med § 219

Bevisbildet generelt i § 219-sakene

Gjentakende mishandling viser seg å være krevende for politiet å bevise, og årsakene til det ser ut til å være mangfoldige. Først og fremst knytter bevisutfordringene seg til familievoldens typiske karakter; overgrepene foregår i det skjulte, selv for nærstående av familien i mange tilfeller. Voldsutsattes skamfølelse, lojalitet overfor og frykt for overgriper svekker også mulighetene for andres innsyn. Bevisutfordringene må også bryne seg på det faktum at det meste som foregår i et mishandlingsregime ofte ikke gir synlige skader. Politipatruljenes arbeid tillegges en betydelig vekt i denne sammenhengen. Patruljene står i en særstilling ift. å kunne dokumentere mishandling fordi de ankommer åstedet gjerne rett etter en hendelse, der sporene er ferske og de utsatte ofte villige til å forklare seg.

Bevisbildet knytter seg i betydelig grad også til oppfatninger av voldsutsattes *troverdighet*. Igjen er det de typiske trekkene ved vold i nære relasjoner som spiller en sentral rolle her. Det faktum at voldsutsatte ofte går tilbake til overgriper kan lede enkelte dommere til å tro at den voldsutsatte ikke har levd i noe regime. Derfor er det viktig at retten opplyses om utbredte mekanismer og psykologiske bindinger i mishandlingsrelasjoner. Forsinkelser i straffesaken, hvor voldsutsatte må stille i retten gjerne mer enn et år etter anmeldelsen, gjør at fornærmede fort kan fremstå langt mer uberørt enn på

anmeldelsestidspunktet. Igjen kan påstanden om voldsregime trekkes i tvil. Bruk av lyd- og bildeopptak i avhør blir derfor viktig. Troverdighetsproblematikken kan også knytte seg til voldsutsatte barn, særlig de som ikke viser noen tydelige symptomer på mishandling. Barnefaglig forskning på reaksjoner (eller snarere fraværet av dette) som kan identifiseres hos barn som lever i voldelige familier, bør gjøres kjent for rettsaktører i alle ledd.

En viktig vurdering ligger i spørsmålet om gjensidighet i en destruktiv relasjon. Det er sjelden gjerningsperson og offer kan tegnes i sort og hvitt for domstolen. En av dommerne i intervjumaterialet reiste en viktig prinsipiell problemstilling: Hvor mye overvekt og dominans skal kreves av den ene parten for å kunne dømme? Blir begge parter vurdert som «like gode» blir anvendelsen av straffebestemmelsen meningsløs. Her blir det imidlertid viktig å være klar over at det ikke er nok å rette blikket mot hva partene gjør. Den grunnleggende maktstrukturen i en relasjon blir vel så viktig å belyse. Spørsmålet er om politiet og rettsaktørene står overfor tilsynelatende eller reell gjensidighet? En kan alltid finne kritikkverdige sider ved et offers atferd, men hvis offeret handler ut fra avmakt og desperasjon er offeret likevel fanget i et regime. Det er en farlig vei å kreve at voldsofre skal fremstå som plettfrie (ideelle) for å kunne tilbys en verdig behandling.

Saksavgjørelser:

Prioriteringer, oppklaring, henleggelse og politiets tosidige rolle

Saksavgjørelser og bevisbildet er på flere måter speilbilder av hverandre. Når bevisbildet er krevende å frembringe blir naturlig nok mange saker uoppklart og henlagt. Det er riktignok ikke hele sannheten. Hvis politiet oppfatter § 219-sakene som håpløse i utgangspunktet blir arbeidsinnsatsen gjerne deretter. Mishandlingssakenes strafferettslige suksess er i stor grad avhengige av at politiet er villig til å lete og grave etter bevis. Intervjumaterialet avslørte at disse straffesakene prioriteres nokså ulikt på forskjellige tjenestesteder. Oppklaringsprosenten i denne studien ligger på rundt 35 prosent, omtrent på samme nivå som i den forrige evalueringen. Det samme gjelder henleggelsestallene som stadig ligger på rundt 70 prosent. Med andre ord foreligger det stabilitet i saksavgjørelsene over tid.

Enkelte informanter peker på at de stramme tidsfristene på de tilrettede avhørene av barn kan virke mot sin hensikt i forhold til oppklaringsprosent. Når politiet ikke får tid til å foreta andre undersøkelser før avhøret av barnet, kan det gå utover rettssikkerheten for de som mistenkes for ugjerningene, og samtidig svekke mulighetene for oppklaring. Når hovedbeviset, i form av barnets forklaring ikke kommer, går det raskt mot en henleggelse. Hadde politiet i stedet fått et større rom til å undersøke mistanken grundigere, kunne de hatt mer å spille på i det tilrettede avhøret, og dessuten ikke vært fullt så avhengig av barnets forklaring.

Henleggelsestallene fremtvinger spørsmålet om politiarbeidet i stor grad er resultatløst og mislykket. Det reiser videre et større spørsmål både om politirollen og straffens evne til å beskytte eller utgjøre en verdifull forskjell for ofre for vold i nære relasjoner. Flere av informantene peker på at vel så viktig som oppklaring er å være til hjelp for voldsutsatte, både i form av å utvise respekt, empati og å bidra til å skape konkrete løsninger i et vanskelig liv. Det å bli lyttet nøye til, og kanskje til og med bli forstått når en forteller om sin langvarige tragedie, har en betydning som ikke skal undervurderes. Bak en henleggelse kan det ligge mye verdifullt arbeid, og derfor blir måltallene misvisende fordi de ikke fanger opp hele politiarbeidet. Hva politiet får til av hjelp og forebygging, særlig gjennom sitt tverrfaglige nettverk, blir aldri målt.

Når det gjelder straffesakenes effekter blir det vanskelig å gi eksakte svar. Voldsutsatte i nære relasjoner viser ofte en betydelig ambivalens i straffeprosessen mot overgriper. Det gjelder kanskje særlig barn og deres vanskeligheter knyttet til det å oppleve en av sine foreldre straffet med fengsel. På den annen side skal ikke de allmennpreventive effekter – både i form av grensesetting, normstyrking og kanskje også i noen grad avskrekking – undervurderes. Straffeprosessen kan også ha symbolske virkninger ved at den på en tydelig måte gir uttrykk for samfunnets rådende syn på alvoret i mishandling i nære relasjoner. Vi skal heller ikke se bort fra at en grundig og god etterforskning som ikke ender i noen tiltale og fellende dom, allikevel kan gjøre mye av den samme nytten både for enkeltindivider og samfunn. Etterforskningen i seg selv kan til en viss grad virke preventivt, uavhengig av etterforskningens resultat.

Tidsbruken i straffesaksarbeidet

Tallene fra søkene i PAL-STRASAK viste at de fleste mishandlingssakene som ble registrert i 2014 ble avgjort innen ett år, men tallene viste også at en betydelig mengde saker strekker lengre ut i tid. I sammenligningen med tallene fra 2010 fant vi ingen bedring i politiets tidsbruk, snarere tvert i mot. Et sentralt skille når det gjelder tidsbruken i straffesaksarbeidet går mellom «saksbehandlingstid» og «liggetid», eller enklere sagt: mellom passiv og aktiv tid. Lang saksbehandlingstid, der en rekke etterforskningskritt må gjennomføres, er ofte godt begrunnet i mishandlingssakene tatt deres kompleksitet og den krevende bevissituasjonen i betraktning. Det er den passive liggetiden som må reduseres.

Spørsmålet om frister står sentralt i vurderinger av tidsbruken, og her bør til dels motstridende hensyn veies mot hverandre. Fraværet av frister kan i sin negative konsekvens virke som en sovepute og som et signal om at sakene er lavt prioritert, noe som for ofte bidrar til en helt urimelig lang tid mellom anmeldelse og påtale. Politiet «tvinges» til å prioritere andre saker med tidsfrist fremfor § 219-sakene.

På den annen side kan korte tidsfrister forringe kvaliteten på etterforskningen, og kanskje føre til enda flere henleggelses når en ikke rekker alle etterforskningskritt før fristen. Et kompromiss mellom disse motstridende hensyn kan være å innføre en realistisk tidsfrist, f.eks. på et halvt år. De aller fleste sakene bør kunne nå frem til en påtalemessig avgjørelse innen en slik tidshorisont.

Studiens problemstillinger

Hovedproblemstillingen handlet om grad av samsvaret mellom myndighetenes forventninger til straffelovens § 219 og politiets praktisering av bestemmelsen. Dette ble konkretisert i spørsmål om hvordan politiet evner å fange opp voldsregimer, psykisk mishandling samt helheten og kompleksiteten i mishandlingsforhold. Hvis vi forsøker å besvare spørsmålene gjennom de øvrige rettsaktørenes briller, ser flere av dommerne et stadig mer kompetent politiarbeid i etterforskningen av vold i nære og familiære relasjoner etter §

219. Likevel er det en hovedinnvending til politiarbeidet som en rekke av de øvrige rettsaktørene tar opp: Det er selve kjernen i § 219 som lett glipper i etterforskningen. Det er først og fremst de konkrete fysiske overgrepshendelsene som politiet mestrer å dokumentere; i mindre grad avdekkes det mer diffuse som knytter seg til et volds- og trusselregime, særlig den psykiske siden av mishandlingen. Intervjuene med politietterforskerne bekrefter også at det er sannhetsgehalt i denne kritikken. Denne svakheten ved politiarbeidet er imidlertid ikke overraskende. Det er nettopp disse sidene av mishandling i nære relasjoner som er mest krevende å fange inn, både i forhold til etterforskerens faglige kompetanse, ressurser i form av tid og antall ansatte til å arbeide med dette saksfeltet. Selv om den nye § 219 har vært virksom i rundt 10 år representerer den likevel noe nytt, og samtidig et brudd med det tradisjonelle politiarbeidet der fakta og konkrete fenomener står i sentrum for oppmerksomheten. Det er også grunn til å stille spørsmål om hva myndighetenes forventninger til mishandlingsbestemmelsen er. Lovgiver har i liten grad har konkretisert det som ligger i bestemmelsens ordlyd om 'grove eller gjentatte krenkelser', og 'på annen måte krenke' – utover bruken av vold, trusler, tvang og frihetsbegrensninger.

LITTERATURLISTE

- Amnesty International & Reform – Ressurscenter for menn. (2007). *Hvem bryr seg? : En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner*. Oslo.
- Andenæs, J. (1990). *Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk* (Det Blå Bibliotek). Oslo: Universitetsforlaget.
- Aslaksrud, A. M. & Bødal, K. (1986). *Politianmeldt kvinnemishandling: 435 saker anmeldt til Oslo politikammer i 1981, 1983 og 1984*. Oslo: Justisdepartementet.
- Barnekonvensjonen (1989). *FNs konvensjon for barns rettigheter av 20. november 1989*.
- Bjerknes, O. T. & Hoff Johansen, A. K. (2009). *Etterforskningsmetoder – en innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bollingmo, G. C., Wessel, E. O., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (2008). Credibility of the emotional witness: A study of ratings by police investigators. *Psychology, Crime & law*, 14(1), 29-40.
- Bredal, A. (2009). Barnevernet og minoritetsjentenes opprør. Mellom det generelle og det spesielle. I K. Eide, M. Rugkåsa, H. Vike & N. A. Quershi (Red.), *Over profesjonelle barrierer: Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Christie, N. (1986). The Ideal Victim. I E.A. Fattah (Ed.), *From Crime Policy to Victim Policy*. London: Macmillan.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. (1992). *Woman, violence and social change*. London/New York: Routledge.
- Drammen kommune (2010). *Når det umulige er mulig: Hvordan jobbe kunnskapsbasert og tverrfaglig mot vold i nære relasjoner?* (Sluttrapport med evaluering. «Vold i nære relasjoner – æresrelatert vold», 2007-2010. Et samarbeidsprosjekt mellom Drammen kommune og Drammen politistasjon). Drammen: Drammen kommune.
- Edvartsen, O. & Melvik, K. (2014). Vold mot barn i hjemmet: Hvordan ivareta barns rettigheter? *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 12(4), s. 317-334.
- Eriksen, I. (2014). Forlate eller forlate? Et essay om kvinners vei ut av voldelige forhold. I K. Narud (Red.), *Vold mot kvinner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Grøvdal, Y. (2012). *En vellykket sak? Kvinner utsatt for mishandling møter strafferettsapparatet*. (PhD-avhandling, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo).

- Hammerlin, Y. (2011). Et liv i vold: Selvpålevde erfaringer fra å vokse opp i en ekstremt voldelig og totalitær familie. I Voksne for barn (Red.), *Barn i Norge 2011 – Vold og traumer*. Oslo: Gamlebyen Grafiske AS.
- Hennum, R. (2016). Retten til beskyttelse mot vold, overgrep og utnyttelse. I N. Høstmælingen, E. S. Kjørholt & K. Sandberg (Red.), *Barnekonvensjonen, barns rettigheter i Norge* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hirigoyen, M.F. (1998). *Stalking the soul: Emotional abuse and the erosion of identity*. Oakland, CA: Wilsted & Taylor Publishing Services.
- Hodgkin, R. & Newell, P. (Red.). (2007). *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child* (3. utg.). New York: Unicef.
- Hoyle, C. (1998). *Negotiating domestic violence: Police, Criminal Justice, and victims*. Oxford: Oxford University Press.
- Haaland, T. & Clausen, S. E. (2005). Trusler og maktbruk i parforhold. Utbredelse. I T. Haaland, S. E. Clausen & B. Schei (Red.), *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge* (NIBR-rapport 2005:3) Oslo: NIBR.
- Innst. O. nr. 10 (2005-2006). *Innstilling fra justiskomiteen om lov om oppheving av lausgjengarlova og om endringar i straffelova o.a. (eige straffebod mot vald i nære relasjonar o.a.)*. Justiskomiteen.
- Johnson, M. P. (1995). Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women. *Journal of Marriage and the Family*. 57(2), 283-294.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2008). *Vendepunkt: Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008-2011*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2014). *Et liv uten vold: Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Killén, K. (2009). *Sveket 1: Barn i risiko- og omsorgssituasjoner* (4. utg.). Oslo: Kommuneforlaget.
- Kirkwood, C. (1993). *Leaving abusive partners: From the Scars of Survival to the Wisdom for Change*. Sage Publications. London.
- Kropp, P. R., Hart, S. D. & Webster, C. D. (1999). *SARA: Bedömning av risk för framtida partnervåld* (svensk översättning av H. Belfrage & M. Grann). Växjö: Psykiatrisk regionsvårdscentrum Landstinget Kronoberg.
- Kvello, Ø. (2009). *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Leer-Salvesen, P. (1998). *Tilgivelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lund, V. (1992). Mishandlede kvinners erfaringer med politiet. *Forskningsprogram om kvinnemishandling* (Rapport nr. 7. NAVF-rapport).
- Lynum, C. (2014). Psykisk vold – den usynlige volden. I K. Narud (Red.), *Vold mot kvinner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Magnussen, S. (2004). *Vitnepsykologi: Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettssal*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Matningsdal, M. (2010). *Norsk spesiell strafferett*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Maiuro, R. D. (2001). Preface. Sticks and Stones May Break My Bones, But Names Will Also Hurt Me: Psychological Abuse in Domestically Violent Relationships. I K. D. O’Leary & R. D. Maiuro (Eds.), *Psychological Abuse in Violent Domestic Relation*. New York: Springer Publishing Company.
- Meld. St. 15 (2012-2013). *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Murphy, C. M. & Hoover, S. A. (2001). Measuring Emotional Abuse in Dating Relationships as a Multifactorial Construct. I K. D. O’Leary & R. D. Maiuro (Eds.), *Psychological Abuse in Violent Domestic Relation*. New York: Springer Publishing Company.
- Narud, K. (2014). Stalking (personforfølgelse). I K. Narud (Red.), *Vold mot kvinner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Näsman, E., Cater, Å. K. & Erikson, M. (2010). Perspektiver på barns stemmer om vold. I M. Eriksson, Å. K. Cater, G. Dahlkild-Öhman & E. Näsman (Red.), *Barns stemmer om vold: Å tolke og forstå*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- NOU 2002:4. (2002). *Ny straffelov. Straffelovkommisjonens delutredning VII*. Justis- og Politidepartementet.
- NOU 2003:31. (2003). *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. Justis- og Politidepartementet.
- O’Leary, K. D. (2001). Psychological Abuse: A Variable Deserving Critical Attention in Domestic Violence. I K. D. O’Leary & R. D. Maiuro (Eds.), *Psychological Abuse in Violent Domestic Relation*. New York: Springer Publishing Company.
- Ot.prp. nr. 104 (2008-2009). *Om lov om endringer i barnelova mv*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ot.prp. nr. 113 (2004-2005). *Om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.)*. Oslo: Justis- og Politidepartementet.

- Politidirektoratet. (2009). *Politiets arbeid med vold i nære relasjoner – en veiledning fra Politidirektoratet*. Oslo: Politidirektoratet.
- Politidirektoratet. (2011). *Kommenterte STRASAK-tall 2011*. Oslo: Politidirektoratet.
- Pape, H. & Stefansen, K. (2004). Vold og krenkelser i parforhold. I H. Pape & K. Stefansen (Red.), *Den skjulte volden?* Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Redd Barna. (2013). *Tåler noen barn mer juling? En kartlegging av hjelpeapparatets håndtering av vold mot barn i minoritetsfamilier* (Rapport av Silje Berggrav). Oslo: Redd Barna.
- Riksadvokaten. (2012). *Krav til straffesaksbehandlingen i politiet og ved Statsadvokatembetene* (Rundskriv nr. 2/2012).
- Riksadvokaten. (30.03.2015). *Direktiv om bruk av etterforskningplaner - utvidelse*.
- Skants, P. (2014). *Omsorg i Kriser: Håndbok i psykososialt støttearbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Skjæret, M. & Heivoll, K. (2016). *Innføringshåndbok for Politiarbeid på stedet*. Oslo: Politidirektoratet.
- Svare, H. (2008). *Den gode samtalen: Kunsten å skape dialog*. Oslo: Pax forlag AS.
- Svindseth, M. F. (2014). Overgrep – maktrelasjonen og ydmykelsesprosessen. I K. Narud (Red.), *Vold mot kvinner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Sæther, K. E. (2016). Høyesterett og straffeloven 1902 § 219 (mishandling i nære relasjoner). I M. Matningsdal (Red.), *Rettsavklaring og rettsutvikling: festskrift til Tore Schei p 70-års dagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tolman, R.M. (2001). The Validation of the Psychological Maltreatment of Women Inventory. I K. D. O’Leary & R. D. Maiuro (Eds.), *Psychological Abuse in Violent Domestic Relation*. New York: Springer Publishing Company.
- Trøften Gamst, K. (2011). *Profesjonelle barnesamtaler: Å ta barn på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wikan, U. (2003). *For ærens skyld. Fadime til ettertanke*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet – barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aas, G. (2009). *Politiinngrep i familiekonflikter: En studie av ordenspolitiets arbeid med familiekonflikter/familievoldssaker i Oslo (PhD-avhandling)*, Institutt for kriminologi og rettsososiologi, Universitet i Oslo).

Aas, G. (2014). *Politiet og familievolden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aas, G. (2015). *Overgrep mot eldre i nære relasjoner og politiets rolle* (PHS forskning 2015:4). Oslo: Politihøgskolen.

Aasland, A. B. (1992): *Kvinnemishandling på Norsk – om utvikling mot vold i moderne parforhold*. Oslo: Universitetsforlaget.

MISHANDLINGSbestemmelsen

I løpet av det siste tiåret har straffebestemmelsen mot gjentatt og grov mishandling i nære relasjoner vært virksom i Norge, og denne studien forsøker å evaluere politiets bruk av bestemmelsen (jf. § 219 etter straffeloven av 1902, og §§ 282 og 283 iht. straffeloven av 2005). I tillegg til

en systematisk gjennomgang av rettskildene,

baserer studien seg på et omfattende intervjumateriale med politietterforskere og øvrige rettsaktører, som statsadvokater og dommere. Disse informantene har svart på spørsmål om hvilke utfordringer praktiseringen av denne lovbestemmelsen byr på. Disse utfordringene kan særlig spores på to plan: På den ene siden krever arbeidet med mishandlingsbestemmelsen mye politiresurser som ofte fremtvinger en hard prioritering av hvilke saker som skal følges. På den andre siden byr bestemmelsen på problemstillinger i forhold til hvilke handlinger som skal belyses i etterforskningen og straffefølges. Det er ikke nok å lese selve lovteksten for å finne ut av hva den egentlig kriminaliserer – en er nødt til å søke i rettskildene. Lovgiver har imidlertid i liten grad konkretisert de operative begrepene i bestemmelsen. Høyesterett har slått fast at det må foreligge et kontroll- og voldsregime i nære relasjoner for å anvende denne bestemmelsen. I kartleggingen av et slikt regime kan ikke politiet nøye seg med de konkrete fysiske voldshendelsene, men må i større grad rette sin oppmerksomhet mot hva som skjer i mellom disse hendelsene. Helheten og kompleksiteten i et mishandlingsforhold, og psykisk vold i denne forbindelse, står sentralt i vurderinger av om det foreligger et voldsregime.

Politihøgskolen

Slemdalsveien 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo
Tlf: 23 19 99 00
www.phs.no